

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ ELM VƏ TƏHSİL NAZİRLİYİ
BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

Görkəmli yazıçı, ədəbiyyatşünas alim və pedaqoq

Mir Cəlal Paşayevin

115 illik yubileyinə həsr olunmuş

**ELMİ KONFRANSIN
MATERİALLARI**

18-19 aprel 2023-cü il

Bakı Dövlət Universiteti

BAKİ - 2023

Görkəmli yazıçı, ədəbiyyatşünas alim və pedaqoq Mir Cəlal Paşayevin 115 illik yubileyinə həsr olunmuş elmi konfransın materialları. 18-19 aprel 2023-cü il. Bakı Dövlət Universiteti. Bakı: BDU, 2023. – 104 səh.

ISBN: 978-9952-546-38-5

© Bakı Dövlət Universiteti, 2023

TƏŞKİLAT KOMİTƏSİ

Sədr:

Elçin Babayev

Bakı Dövlət Universitetinin rektoru

Sədr müavini:

Elçin Məmmədov

BDU-nun Filologiya fakültəsinin dekanı

Üzvlər:

Nizami Cəfərov

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Ümumi dilçilik kafedrasının müdiri, AMEA-nın həqiqi üzvü

Ədibə Paşayeva

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Rus ədəbiyyatı tarixi kafedrasının müdiri

Təhsin Mütəllibov

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının professoru, AMEA-nın müxbir üzvü

Şəfəq Mehrəliyeva

“Ədibin Evi” Ədəbiyyata Dəstək Fondunun icraçı direktoru

Aydan Xəndan

BDU-nun Şərqsünəslıq fakültəsinin dekanı

Vüqar Əliyev

BDU-nun Jurnalistika fakültəsinin dekanı

Ələmdar Bayramov

BDU-nun İnformasiya və sənəd menecmenti fakültəsinin dekanı

Mehriban Əlizadə

BDU-nun Filologiya fakültəsinin elmi işlər üzrə dekan müavini

Ülviyyə Hüseynova

BDU-nun Filologiya fakültəsinin tədris işləri üzrə dekan müavini

Anar Fərəcov

BDU-nun Filologiya fakültəsinin sosial məsələlər və tələbələrə iş üzrə dekan müavini

Ramil Bayramov

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Türkoloji araşdırmalar ETL-in kiçik elmi işçisi

Pərvin Eyvazov

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Türkoloji araşdırmalar ETL-in kiçik elmi işçisi

PROQRAM KOMİTƏSİ

Sədr:

Nərgiz Paşayeva

AMEA-nın vitse-prezidenti, M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin Bakı filialının rektoru, BDU-nun Filologiya fakültəsinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının müdiri, AMEA-nın həqiqi üzvü

Üzvlər:

Səhər Orucova

BDU-nun nəzdində İqtisadiyyat və Humanitar Kollecin direktoru, BDU-nun Filologiya fakültəsinin Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı kafedrasının müdiri

Cəlil Nağıyev

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Dünya ədəbiyyatı kafedrasının müdiri

Tofiq Hacıyev

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Azərbaycan dilçiliyi kafedrasının müdiri

Lalə Quliyeva

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Rus dilçiliyi kafedrasının müdiri

Mətanət Abdullayeva

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisi metodikası kafedrasının müdiri

İlhamə Hacıyeva

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti kafedrasının müdiri

Cahangir Məmmədov

BDU-nun Jurnalistika fakültəsinin Milli mətbuat tarixi kafedrasının müdiri

Elbrus Əzizov

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Türkologiya kafedrasının professoru

Almaz Məmmədova

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının professoru

Vaqif Verdiyev

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının professoru

Məti Bayramlı

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının dosenti

Məhəmməd Məmmədov

BDU-nun Filologiya fakültəsinin Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı kafedrasının dosenti

Teymur Kərimli

AMEA-nın M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun baş direktoru, AMEA-nın həqiqi üzvü

Muxtar İmanov

AMEA-nın Folklor İnstitutunun baş direktoru, AMEA-nın həqiqi üzvü

Nadir Məmmədli

AMEA-nın İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun baş direktoru

Şirindil Alışanov	AMEA-nın N.Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin müdiri
Yadigar Əliyev	Gəncə Dövlət Universitetinin Azərbaycan dili kafedrasının professoru
Sərxan Xavəri	AMEA-nın Rəyasət Heyətinin elmi katibi

MÜNDƏRİCAT

MİR CƏLAL FENOMENİ

İsa Həbibbəyli. Azərbaycan ədəbiyyatı və elminin inkişafında Mir Cəlal missiyası	9
Nizami Cəfərov. Mir Cəlalin milli idealları	11
Cahangir Məmmədli. Ziyalılığın Mir Cəlal fenomeni: müəllim, yazıçı, publisist.....	14
Şirindil Alışanlı. Mir Cəlalin elmi aforizmləri.....	15
Yeganə İsmaylova. Görkəmli elm xadimi, maarifçi ziyalı, müqtədir yazıçı.....	16
Həmid Vəliyev. Mir Cəlalin qəbul imtahanında mənə yazdığı “əla” və ya universitet qapısının açarı.....	18
Məti Osmanovlu. Məktublarnın yazdığı ömür hekayəsi.....	22
Pərvin Eyvazov, Ramil Bayramov. Dörd zirvənin fatehi	24

MİR CƏLALIN ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ GÖRÜŞLƏRİ

Təhsin Mütəllimov. Mir Cəlalin təhkiyə üslubu.....	26
Tehran Əlişanoğlu. Mir Cəlal romanlarında xronotop.....	27
Həcər Hüseynova. Mir Cəlalin qafiyəli nəsrini.....	29
Bədirxan Əhmədli. Mir Cəlal gülüşünün xarakteri.....	31
Əlizadə Əsgərli. Mir Cəlalin elmi-nəzəri və ədəbi-tənqidi görüşləri	33
Elçin Məmmədov. Mir Cəlal Paşayev Füzuli irsinin tədqiqatçısı kimi	35
Salatın Əhmədova. Gülxani Pənahın “Mir Cəlalin elmi-nəzəri görüşləri” monoqrafiyası haqqında.....	36
Lalə Əliyeva. Mir Cəlal Nizami və Füzuli haqqında.....	38
Aygün Bağırova. Mir Cəlalin ədəbi-nəzəri irsində estetik ideal.....	40
Saidə Mustafayeva. Mir Cəlalin dil və ədəbi-bədii dil haqqında düşüncələri	42
Yadigar Əsgərova. Sənətkar və zaman	44

MİR CƏLALIN BƏDİİ YARADICILIĞI: İDEYA-MƏZMUN İSTİQAMƏTLƏRİ, MÖVZU VƏ JANR XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Gülxani (Pənah) Şükürova. Mir Cəlal irsinə yazıçı münasibəti.....	45
Səhər Orucova. Mir Cəlal əsərlərində hikmətli sözlər.....	47
Mərziyyə Nəcəfova. Mir Cəlalin müharibə mövzusunda əsərlərinin Qarabağ savaşı ədəbiyyatının yaranmasında rolu.....	48
Севиндж Мамедова. Творчество Мир Джалала в русской критике.....	50
İlham Məmmədli. Mir Cəlalin hekayələrində həyat həqiqəti və bədii həqiqət.....	52
Knyaz Aslan. Mir Cəlalin əsərlərinin tipoloji tərkibi və nəşr tarixi.....	53
Günəl Hümətova (Pəniyeva). Mir Cəlalin “Əmzik” və “Qaymaq” hekayələrinin təhlili.....	55
Səba Namazova. Mir Cəlal nəsrinin poetik və estetik dəyəri.....	57
Sima İsmayılova. Mir Cəlal irsinin biblioqrafik tədqiqi.....	59
Minayə Məmmədova. Mir Cəlalin bədii yaradıcılığının Azərbaycan ədəbiyyatında yeri.....	61
Yeganə Xanlarova. Mir Cəlalin hekayə yaradıcılığı.....	63

MİR CƏLAL ƏSƏRLƏRİNİN DİLİ

Адиба Пашаева. О русских переводах рассказов Мир Джалала.....	65
Sənubər Abdullayeva. Mir Cəlal Paşayevin bədii nəsrinin dili haqqında qeydlər.....	67
Zəmfira Şahbazova. Mir Cəlal hekayələrinin dilində poetikliyin təzahürü.....	69
İsmayıl Temiroğlu. Mir Cəlalin dilinin (nitqinin) linqvistik xüsusiyyətləri haqqında.....	72
Məhbubə Qurbanova. Mir Cəlalin dilində ismi birləşmələrin modelləri.....	73

Əhəd Cavadov. Mir Cəlal Paşayevin dilində qanadlı ifadələr ("Bir gəncin manifesti" romanı üzrə).....	75
Elmira Fərəcullayeva. Mir Cəlalin hekayələrində bədii ifadə vasitələrinin alman dilinə tərcüməsi	77
Mehriban Əlizadə. Mir Cəlalin hekayə dili haqqında	79
Lalə Əfəndiyeva. Mir Cəlalin əsərlərində "danışan adlar"ın rus dilinə tərcüməsi ilə bağlı qeydlər	81
Mətanət Aslanova. Mir Cəlalin "Bir gəncin manifesti" romanında işlənən frazeoloji birləşmələrin üslubi xüsusiyyətləri	83
Səbinə Vəliyeva. Mir Cəlalin bədii nəsrində etnoqrafizmlər	86
Vüsalə Kərimli. Mir Cəlal Paşayevin bədii nəsrində iki nüans	88

MİR CƏLAL GƏNC TƏDQIQATÇILARIN GÖZÜ İLƏ

Ülkər Səlim. Mir Cəlal yaradıcılığında frazeoloji novatorluq	90
Ülvi Mikayılov. X.Əlimirzəyev və N.Həsənzadənin xatirələrində Mir Cəlal	92
Zəhraxanım Rəhimova. Mir Cəlal Paşayevin yaradıcılığında Mirzə Ələkbər Sabir	94
Səyahət Məhərrəmov. Mir Cəlalin yaradıcılığında pedaqoji görüşlər	96
Röya Hacıbabayeva. Mir Cəlal Paşayevin hekayələrində qadın obrazları	98
Zərintac Şükürzadə. Mir Cəlal Paşayevin əsərlərində müəllim obrazı	99
Nuridə İsmayılova. Mir Cəlal Paşayev Füzuli yaradıcılığı haqqında	101

MİR CƏLAL FENOMENİ

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI VƏ ELMİNİN İNKİŞAFINDA MİR CƏLAL MISSİYASI

İsa Həbibbəyli

Akademik

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

Böyük ədib və ictimai xadim Mir Cəlal Paşayev (1908-1978) çoxcəhətli yaradıcılıq fəaliyyətinə malikdir. Bədii yaradıcılıq, publisistika və elmi-pedoqoji fəaliyyət onun çoxcəhətli yaradıcılığının istiqamətləridir.

Mir Cəlal müəllim haqqında üç amili göz önünə gətirməli oluruq: yazıçı, ədəbiyyatşünas alim və müəllim. Buraya Mir Cəlal Paşayevin publisistika sahəsindəki çoxillik və səmərəli fəaliyyətini də əlavə edirik. Mir Cəlalin publisistikası onun yaradıcılığında geniş və əhəmiyyətli yer tutur. Ədib “Sağlam yollarda” adlı ilk очерklər kitabının müəllifidir.

Mir Cəlalin bədii yaradıcılığı Cəlil Məmmədquluzadə və Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev ənənələrinin yeni tarixi şəraitdə davamı və inkişafıdır. O, XX əsr Azərbaycan bədii nəsrinin böyük yaradıcılarından biridir.

Mir Cəlalin yaradıcılığı Azərbaycan ədəbiyyatında Cəlil Məmmədquluzadə məktəbi ilə keçən əsrin altmışıncı illərində meydana çıxan yeni ədəbi nəsil yazıçıları arasında möhkəm və etibarlı körpü olmuşdur.

Ədib milli ruhlu Azərbaycan yazıçısı olmuşdur. Onun əsərlərində xalq həyatı və milli mənəviyyatının ən incə məqamları, adət-ənənələrimiz, əsil azərbaycanlı xarakteri özünün dolğun bədii əksini tapmışdır. Mir Cəlal daha çox sadə, adi insanların həyatından bəhs etməyi, onların obrazlarını yaratmağı qarşısına məqsəd qoymuş və çətin şəraitdə bu məqsədinə nail olmuşdur. “Sadə hekayələr”dəki (1955) nümunələrdə süjetin sadəliyindən çox adi, sadə insanların dərin mənəvi aləmi qələmə alınmışdır.

“Molla Nəsrəddin” məktəbinin ədəbi ənənələrinə xüsusi ehtiram bəsləyən Mir Cəlal Azərbaycan hekayəsini yaşadığı epoxanın mövzuları və mətləbləri ilə uzlaşdıraraq müasir cəmiyyətə ünvanlanmış yazıçı sözünü böyük məharətlə canlandırmışdır. Sadəlik, təbiilik, həyatilik, tərbiyəvilik Mir Cəlalin hekayə yaradıcılığının əsasını təşkil edir. “Həyat hekayələri” (1945), “Sadə hekayələr” (1955) Mir Cəlalin orijinal yazıçı üslubunun göstəriciləridir.

Mir Cəlalin romanları Azərbaycan nəsrində fərqli hadisədir. Ədib romanlarında o zamanın diqtə etdiyi ideoloji mətləblərə deyil, müşahidə etdiyi həyat həqiqətləri və real insan obrazlarını əks etdirməyə sədaqətli olmuşdur. Onun romanlarında insanın fəaliyyəti və mənəviyyatına canlı həyatı proseslərinin axarında orijinal yazıçı baxışı vardır.

Mir Cəlalin “Dirilən adam” romanı ilə (1934) Azərbaycan ədəbiyyatına mükəmməl tale romanı daxil olmuşdur. Əsərdəki Qədir obrazı sərt ictimai mühitin girdabından çıxıb, özünü təsdiq üçün bütün enerjisi ilə mübarizə aparan,

lakin cəmiyyətdə özünə dayaq tapa bilməyən insanların keşməkeşli taleyini əks etdirmişdir.

Azərbaycan ədəbiyyatında Mir Cəlalin “Bir gəncin manifesti” romanı (1938) böyük ədəbi hadisə hesab olunmuşdur. Ədibin realizmi «Bir gəncin manifesti» romanında bütün gücü və genişliyi ilə ifadəsini tapmışdır. “Açıq kitab” romanı Mir Cəlalin açıq qəlbinin kitabıdır. Mövcud ideologiyanın diqtəsilə yox, qəlbinin səs ilə yazılmışdır.

Memuar təsiri bağışlayan “Yaşadılarım” povesti (1955) ilə yazıçı dövrünün ədəbi-ictimai mühiti və adamlarının salnaməsini vermişdir. “Yolumuz haşyanadır” (1957) romanında isə tarixiliklə müasirlik bir yerdə, üzvi əlaqədə qələmə alınmışdır. Əsərdə mollaəsrəddinçi hərəkatın görkəmli nümayəndələri, xüsusən, Azərbaycan satirik şeirinin banisi Mirzə Ələkbər Sabirin keşməkeşli həyatı və ədəbi mübarizəsi fonunda sənətkar və zaman münasibətləri inikas etdirilmişdir.

Mir Cəlal Paşayevin səmərəli elmi fəaliyyəti də əhəmiyyətlidir. O, görkəmli ədəbiyyat nəzəriyyəçisi və tarixçisidir. Onun “Füzulinin poetikası” adlı namizədlik (1940), “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” (1948) adlı doktorluq dissertasiyaları ədəbiyyat nəzəriyyəsinin ciddi və aktual problemlərinə həsr olunmuş sanballı elmi-nəzəri tədqiqatlardır.

“Azərbaycanda ədəbi məktəblər” monoqrafiyasını XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatının tarixi poetikası adlandırmaq mümkündür.

“Azərbaycanda ədəbi məktəblər” monoqrafiyasında elmi-nəzəri təhlillərlə ədəbiyyat tarixinə dair faktlar və məlumatlar vəhdətdə ifadə olunmuşdur. Nəticə etibarilə Mir Cəlalin “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” monoqrafiyası ilə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında ədəbi məktəb problemi elmi-tarixi aspektdə yüksək nəzəri səviyyədə öyrənilmişdir. Ədəbiyyatşünaslıq elmində ədəbi məktəb və cərəyanların tədqiq edilib öyrənilməsinin təməlləri Mir Cəlal Paşayevin “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” monoqrafiyası ilə qoyulmuşdur. Ədəbiyyatşünaslıq elmimizdə bundan sonrakı realizm və romantizm tədqiqatları Mir Cəlalin “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” monoqrafiyasından doğulmuşdur.

“Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” dərsliyi ilə Mir Cəlal Paşayev Azərbaycan elmində bu istiqamətin həm mükəmməl bilicisi, görkəmli tədqiqatçısı, həm də mahir müəllimi olduğunu isbat etmişdir.

Mir Cəlal müəllimin ədəbiyyat tarixi sahəsində də mühüm xidmətləri vardır. Onun ədəbiyyat nəzəriyyəsinə dair elmi əsərlərində zəngin ədəbi-tarixi materiallar toplanmış və sistemli elmi təhlildən keçirilmişdir.

“Cəlil Məmmədquluzadənin realizmi haqqında” adlı elmi əsərində tam ikihakimiyyətlik əlamətləri müşahidə olunur. Bu ciddi araşdırmanı ədəbiyyat tarixçiləri mirzəcəlişünaslığın tutarlı, mötəbər nümunələrindən biri hesab etmişlər. Ədəbiyyat nəzəriyyəçiləri də bu əsəri tənqidi realizmə aid olan dərin və əhatəli elmi tədqiqat işi kimi dəyərləndirmişlər.

“XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı” dərsliyi ali məktəblər üçün ən yaxşı dərslilik olmuş, milli ədəbiyyat tarixçiliyimizin uğuru mərhələsi kimi meydana çıxmışdır. Ədəbiyyat tənqidçisi kimi Mir Cəlal Paşayevin müasirləri haqqında olan tənqidi-estetik məqalələri də orijinal fikir və düşüncə tutumuna malikdir.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, bədii yaradıcılıq, ədəbi məktəb, missiya.*

MİR CƏLALIN MİLLİ İDEALLARI

Nizami Cəfərov

Akademik

Bakı Dövlət Universiteti

Azərbaycan xalqının XX əsrin sonlarında qazandığı müstəqillik, heç şübhəsiz, bir neçə yüz illik tarixi olan milli azadlıq ideallarına, bu idealların həyata keçirilməsi uğrunda aparılmış ardıcıl mübarizələrə əsaslanır. Və həmin idealların təmərküzləşib daha məqsədyönlü xarakter almasında, bu və ya digər dərəcədə kütləviləşib ümumxalq səciyyəsi daşmasında XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq sürətlənən ictimai- siyasi, mənəvi-mədəni və ideoloji proseslər xüsusi rol oynamış, öndə gedərək xalqa, doğru yol göstərmək missiyasını mütəvaze bir məsuliyyətlə öz üzərinə götürən ziyalı-mütəfəkkirlər yetişmişdir ki, onlardan biri də böyük ədibimiz Mir Cəlal Paşayev olmuşdur.

Mir Cəlal öz taleyi ilə Azərbaycanın Şimalı ilə Cənubunun ümummilliyə bütövlüyünün həyati simvoludur...

Mir Cəlal yaradıcığının, eləcə də milli ideal axtarışlarının dövrləri həm də ümumən Azərbaycan ictimai fikrinin müvafiq dövrlərinə uyğundur ki, bu, heç şübhəsiz, mütəfəkkir ədibin taleyinin mənsub olduğu xalqın taleyi ilə nə qədər bağlı olmasının bilavasitə təzahürüdür.

O, yaradıcılığa publisistika ilə başlamış, xüsusilə 20-ci, 30-cu illərdə “yeni həyat” uğrunda “bütün cəbhə boyu” qızgın ictimai- siyasi mübarizənin gənc intellektuallarından olmuşdur. “Lenin komsomolu”nun önündə gedən bu intellektuallar, bir tərəfdən, sosializm quruculuğunun ideolocları əsgərləri idilər-sə, digər tərəfdən də, milli dilin, ədəbiyyatın, tarixin (ümummilliyə ruhun!) təəs-sübkeşləri olmaqla əmin idilər ki, sosializm – “yeni həyat” Azərbaycan xalqına işıqlı gələcək vəd edir. Və kommunist ideologiyasının, demək olar ki, tamamilə iflasa uğradığı, bu ideologiyanın “şah əsəri” olan Sovetlər Birliyinin dağıldığı müasir dövrdə belə, nə qədər paradoksal görünsə də, həmin gənclərin ideallarına, eləcə də bu idealları uğrunda mübarizələrinə haqq qazandırmaq, ən azından hörmətlə yanaşmaq lazım gəlir. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, hələ XIX əsrin əvvəllərindən Azərbaycanın həm Şimalında, həm də Cənubunda cücrə-məyə başlayan, həmin əsrin ortalarından etibarən tədricən bütöv bir hərəkətə çevrilən, XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərindən isə ciddi siyasi- ideoloji mahiyyət kəsb edən milli özünüdərk (və müstəqillik) hərəkəti özünün müxtəlif tərəflərilə bilavasitə varisliyini bu ideallarda, bu mübarizələrdə (və bu intellektual gənclikdə!) davam etdirməyə məhkum idi... Əgər 20-ci, 30-cu illərdə formalaşmış (və kifayət qədər nüfuzlu şəxsiyyətlərlə təmsil olunan) həmin ziyalılar nəslə olmasaydı, Azərbaycan xalqının sonrakı onilliklərdəki ictimai- siyasi (və ideoloji) taleyinin necə olacağını təsəvvür etmək, görünür, o qədər də çətin olmazdı.

20-ci illərdə müxtəlif mətbuat orqanlarında aktual mövzularda analitik

məqalələri çap ediləndə Mir Cəlal, təbii ki, çox gənc idi. Ancaq həm sürətlə qazandığı şəxsi həyat təcrübəsinin qeyri-adi zənginliyi, həm fitri dünyagörüşü (və yaradıcılıq istedadı), həm də əlinə qələm aldığı ilk illərdən rəhbər tutduğu peşəkarlıq məsuliyyəti onun yazılarının istər ideya- məzmununa, istərsə də ifadə- üslubuna əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.

Mir Cəlalin elə ilk gənclik illərində formalaşmağa başlayan milli ideallarının əsasında mənsub olduğu xalqın hərtərəfli inkişafı, müasir dünyanın heç bir xalqından geri qalmaması, mövcud potensial imkanlarına dayanaraq ən müxtəlif sahələrdə tezliklə tərəqqiyə nail olması kimi kifayət qədər aydın, zahirən hətta sadələvh görünə biləcək bir konsepsiya dayanır. Lakin nəzərə alsaq ki, bu konsepsiyanın (ümumilikdə isə idealların!) «həyata keçirildiyi» 20-ci, 30-cu, eləcə də 40-cı, 50-ci illərdə nə faciələr baş vermiş, milli ruhlı ziyalıların başına hansı oyunlar gəlmişdir, onda məlum olur ki, məsələ nəinki sadədir, əksinə, təsəvvür edildiyindən də çox- çox mürəkkəbdir.

Etiraf olunmalıdır ki, Azərbaycan xalqı 20-ci, 30-cu illərə, Şərq və ya Qərb ənənələri ilə yetişmiş tək-tək dünyaşöhrətli dahilərini nəzərə almasaq, bütövlükdə orta əsrlər həyat (və təfəkkür!) tərzii ilə gəlib çıxmışdı. Ona görə də çoxlarının nəinki dünyadan, heç Mirzə Fətəli, Həsən bəy Zərdabi, Əli bəy Hüseynzadə, Mirzə Cəlil, Sabir, Hüseyn Cavid, Məhəmməd Hadi, Nəriman Nərimanov, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Əhməd bəy Ağayev, Məhəmməd Əmin Rəsulzadə kimi yeni dünyagörüşlü milli ziyalılardan da xəbəri yox idi. Sovet hakimiyyəti isə ölkədə ana dilində məktəblər açır, hər kəsə təhsil verir, get-gedə həddini aşıb ateizmə gəlib çıxsada mövhumatın qarşısını alır, nəticə etibarilə üzərinə millətçilik damğası vursa da ilk mərhələlərdə milli şüurun inkişafına təkan verirdi.

Və bu paradoksal inkişaf Azərbaycan xalqını uzun illər “müstəqillik”lə “qeyri-müstəqillik” arasındakı hansısa “qeyri-müəyyən bir zaman”da saxlasada, həqiqi müstəqillik eşqinin odunu söndürə bilmədi. Əksinə, kütləvi savadlanma, ölkədə istər orta, istərsə də ali təhsil imkanlarının o vaxta qədər görünməmiş sürətlə (və miqyasda) genişlənməsi, elmin, mədəniyyətin, hər sahədə müasir texnologiyaların inkişafı, mövcud (və məlum) ideoloji təzyiqlər davam etsədə, milli idealların daha mükəmməl şəkildə təzahürü üçün ciddi (və kütləvi) intellektual zəmin hazırladı. 20-ci, 30-cu illərin gəncləri olan Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Rəsul Rza, Əli Vəliyev, Süleyman Rəhimov, Mehdi Hüseyn, Mirzə İbrahimov, İlyas Əfəndiyev... kimi Mir Cəlal da 40-cu, 50-ci, eləcə də 60-cı, 70-ci illərdə azərbaycançılıq ideologiyasının sağlam əsaslarda yenidən təşəkkülünə, müəyyən diplomatik mübarizə təcrübəsi qazanmasına həlledici təkan verdilər. Və həmin ideologiya (azərbaycançılıq ideologiyası!) məhz bu şəxsiyyətlərin ictimai ideallarında bir tarixi mərhələdən (XX əsrin əvvəllərindən) digər tarixi mərhələyə (XX əsrin sonlarına) yeni keyfiyyətdə adlanmış oldu.

Onun xarakteri, şəxsiyyəti, həyat tərzii əgər belə demək mümkünsə, dünya-görüşünün, həyat fəlsəfəsinin (və yaradıcılığının) bilavasitə davamı olmuşdur.

“...Xasiyyəti elə idi ki, ona razılıq bildirmək, təşəkkür etmək mümkün deyildi,

o saat sənin qolundan tutub: “ - Qardaş, başqa şey danış!..” - deyirdi...” (Elçin).

“Yaşlıdlarım” romanında Mir Cəlal «təsadüfən» öz obrazını (avtoportretini) yaratmışdır:

“Kərimzadə cavanlığında maarif yolunda fəal çalışan, elm və mədəniyyət yolunda hər kəsə, xüsusən kasıb uşaqlarına əlindən gələn yaxşılığı edən vətənpərvər bir ziyalı olsa da, heç kəs indiyə qədər ondan bu barədə özünü öyən bir söz eşitməmişdi. O bəzən öz gücü, hətta neçə illər öz pulu ilə oxutduğu, sonradan müəllim, mühəndis ya həkim olmuş tələbələrini görəndə minnətdarlıq hissi ilə salam verib ehtiram göstərməyə çalışırdı. Elə mütəxəssislər haqqında söhbət gedəndə çox yerdə Kərimzadənin adı iftixarla çəkilər, əməyi saya salınardı. Kərimzadə isə utancaqlılıqla etiraz edib deyirdi:

- Xeyir, onlara mənim elə bir yaxşılığım dəyməyib. Onlar sovet hökumətinin atalığı qayğısı və öz istedadları, əməkləri sayəsində bu mərtəbəyə çatıblar!”

Və bu, o deməkdir ki, 30-cu, 40-cı, 50-ci illərin Mir Cəlal kimi vətənpərvər (və millətsevər!) ziyalıları xalqın tərəqqisi üçün gördükləri böyük işləri «sovet hökuməti»nin ayağına yazmağı da bacarırdılar, ta ki millətdə tərəqqi, inkişaf olsun...

Ədibin oğlu Hafiz Paşayev Mir Cəlalin sovet hakimiyyətinə münasibəti barədə yazır:

“Mir Cəlal həyatında sovet idarələrinə müraciət etməkdən çox çəkinirdi. Çıxılmaz vəziyyətdə qaldıqda tələbələrinə müraciət edərdi ki, ona kömək olsunlar... Tələbələri xatırlayırlar ki, adətən, Universitet həmkarları ilə gəzə- gəzə evə gedən Mir Cəlal müəllim bir gün Bakı Sovetinin binası qarşısında ayaq saxlamış və gülümsünərək demişdir: «Allaha şükür edirəm ki, buraya işim düşmür”.

Və əlavə edir:

“70-ci illərin əvvəllərində Sovet İttifaqının iqtisadi durumunun pisləşməsi, ideoloji bünövrənin laxlamasına aid cavanların müxtəlif suallarına cavab olaraq Mir Cəlal müəllim “biz belə deməmişdik» deyər və öz növbəsində ritorik sual edərdi: “Bu ölkənin axırı nə olacaq?” Heyfsilənirəm ki, bu sualın cavabı yalnız Mir Cəlal müəllimin vəfatından sonra aydınlaşdı” ...

Mir Cəlalin milli ideallarını ideya- məzmun tərkibi və ya strukturu etibarilə təsnifə çalışsaq, diqqəti ilk növbədə cəlb edən (və böyük mütəfəkkirin yaradıcı dünyagörüşündə daha mühüm yer tutan) aşağıdakı mətləblər üzərində, fikrimizcə, ayrıca dayanmaq lazım gəlir:

- a) milli tərəqqidən milli müstəqilliyə;
- b) milli ədəbi irs;
- c) milli ailə ukladının müqəddəsliyi.

Əlbəttə, bunlar Mir Cəlali düşündürən (və uğrunda bütün yaradıcılığı, ictimai fəaliyyəti boyu ardıcıl mübarizə apardığı) ideya-mətləblərin hamısı deyil, ancaq güman edirik ki, həqiqi bir millət xadiminin milli maraq (və mübarizə) dairəsinin genişliyi barədə müəyyən təsəvvür yaradır.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, milli ideal, xalqın taleyi, milli tərəqqi*

ZİYALILIĞIN MİR CƏLAL FENOMENİ: MÜƏLLİM, YAZIÇI, PUBLİSİST

Cahangir Məmmədli

Filologiya elmləri doktoru, professor

Bakı Dövlət Universiteti

Araşdırmada görkəmli ziyalı Mir Cəlal Paşayev klassik müəllim, yazıçı, publisist və tədqiqatçı alim – filoloq kimi məhz bu istiqamətlərdən təhlil edilir. Araşdırmanın əsas məğzini Mir Cəlalin nəsrində başlıca yer tutan estetik ideallar sistemi ilə bağlı faktlar və təhlillər təşkil edir. Mir Cəlalin estetik ideallar sistemi onun şəxsi həyatı və yaradıcılığı kontekstində araşdırılır. Bu estetik ideallar habelə Mir Cəlalin klassik müəllim bacarığı, dünyaya yazıçı-publisist baxışı ilə əlaqələndirilir. Müəllif Mir Cəlalin tələbəsi olaraq şəxsi görüşlərindən irəli gələn faktlarla da bəzi paralellər aparır. Əsaslandırılır ki, Mir Cəlal Paşayev Azərbaycan ictimai, ədəbi-bədii fikir tarixində klassik bir yaradıcı şəxsiyyət kimi mühüm yer tutmuşdur. Lap gənc yaşlarından bədii yaradıcılığa başlamış ədib yaşadığı mühitin gerçək faktlarını bir çox istiqamətdən bədii ədəbiyyata gətirməklə bu günümüz üçün də müasir olan klassik nümunələr yaratmışdır.

Dünya ədəbiyyatının – bütövlükdə söz sənətinin klassik nümayəndələri birbaşa özlərinin estetik idealları ilə yaddaşlarda qalıblar. Azərbaycan ədəbiyyatının Nizamidən üzü bəri müasir nümayəndələrinə qədər hər kəsin öz oxucusuna yönəltdiyi estetik idealları mövcuddur. Bu sırada söz sənətimizin unudulmaz ustası Mir Cəlalin öz yeri var.

Mir Cəlal Paşayev digər tərəfdən ömrünü müəllimlik kimi müqəddəs bir peşyə həsr etməklə Azərbaycan gəncinin milli-mənəvi dəyərlərini əsərlərinin əksəriyyətində ümumiləşdirilmişdir. Onun Bakı Dövlət Universitetində dərs dediyi tələbələrinin bir çoxu filologiya elminin korifeyləri səviyyəsinə yüksəlmişlər.

Mir Cəlal Azərbaycan ədəbiyyatının ən çox oxunan, təsir edən, tərbiyə edən bütöv bir qolunun sahibidir. Əli qələm tutan lap ilk çağlardan o, müasirlərinin həyatı ilə, arzu və düşüncələri ilə yaşayıb. Onun qələmə aldığı mövzular çox genişdir. Ancaq bir yazıçı kimi nədən yazır- yazsın, Mir Cəlali həmişə gənclik, onun həyatı, taleyi məşğul etmişdir. Yazıçı Azərbaycan gəncinin həyatını yaxşı bilir və bu həyatın xüsusilə yaradıcı pafosunu axıra qədər öz əsərlərində izləyir. Azərbaycan xalqının mübarizələrlə dolu bütöv bir tarixi dövrü Mir Cəlalin altı romanında öz əksini tapmışdır. Bu romanların hər biri həm öz sənətkarlıq keyfiyyətlərini, həm də xalqın tarixi təkamül prosesini izləməsi etibarilə nəsrimizin uğurlarından sayılır. Fikrin roman tutumu baxımından bu altı romanın hər birinin Azərbaycan nəsrinin inkişafında özünəməxsus yeri var...

Araşdırmada Mir Cəlal yaradıcılığına müasirlərinin və bugünkü ədəbi-elmi ictimaiyyətin verdiyi qiymət də misallarla əsaslandırılır. Bu sırada ədibin birbaşa dərs demiş olduğu İlyas Əfəndiyev, Nəriman Həsənzadə kimi alim-məzunlardan gətirilən misallar maraqlı doğurur.

Açar sözlər: *estetik ideal, nəsr, klassika, müasirlik.*

MİR CƏLALIN ELMİ AFORİZMLƏRİ

Şirindil Alışanlı

Filologiya elmləri doktoru, professor

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

Mir Cəlal müəllimin sənət, sənətkar haqqında qənaətləri, yekun fikri elmi aforizmlərə çevrilmişdir. Bu mühakimələrin, müdrik tutumu olan bu mülahizələrin arxasında uzun illərin müşahidələri, seçimləri dayanır. “Füzuli, hər şeydən əvvəl, qəlb şairidir”, “Təsadüflər qəhrəmanlara yox, qəhrəmanlar təsadüflərə tabe haldır”, “Sənətdə bədii ümumiləşdirmə ən böyük hünər, həm də ən mühüm şərtidir”; “Yaxşı ifadə olunmuş fikir, qızıl külçədən istehsal olunan kimi, təmizlənməklə alınır”; “Yazıçının oxucudan fərqi bir də onda olmalıdır ki, o hadisələrin bir tərəfini, yalnız zahirini yox, həm də xüsusi daxilini, mahiyyətini, çoxlarının görə bilmədiyini görsün. Görməklə qalmasın, bədii lövhədə göstərsin. Bununla qalmasın, mənalandırsın, fikirləri, hissləri təşkil üçün müəyyən məqsədə istiqamətləndirsin”; “Bəziləri nadir süjeti, bəziləri isə adi hadisəni, daha bir başqası maraqlı şəxsiyyəti hekayənin mərkəz obyektı alır. Nəyi alırsan al, sözü deməyi və mətləbi mənalandırmağı, sənətkarlığı mühüm şərt al”; “Ə.Haqqverdiyev yeriyan Azərbaycandır”, “Mirzə Cəlil məzlum Şərqi böyük ədibidir”, “Anamın kitabı həqiqət kitabıdır”, “Bir institutun görə bilmədiyi işi Firudinbəy Köçərli görmüşdür”, “Müşfiq nakam şairdir”, “Mehdi Hüseyn ədəbiyyatın qeyrətini çəkəndir”, “Səməd Vurğun bir çoxları kimi kağız korlamamışdır”, “Sabirdən sonra Səməd Vurğun qədər ürəkləri fəth edən ikinci bir şair göstərmək çətindir”, Vurğun mütəfəkkir şairdir. O, yalnız qəlbin müğənnisi deyil, həm də böyük fikirlərin, idealların carçısıdır”; “Səməd Vurğun hər bir ailədə atadan, anadan əziz bir sima kimi sevilən xoşbəxt sənətkardır”.

Bu deyimlərin hər biri ədəbi inkişafımız, onun nümayəndələri haqqında dərin ümumiləşdirmələrdən xəbər verən, ədəbi-estetik kriteriyaya çevrilən nəzəri yekundur. S.Vurğun haqqında aforizmə çevrilmiş deyimləri tarixin sınağından çıxmış böyük ürək sahibinin, ədəbiyyat səlahiyyətlinin vətəndaşlıq yanğısından xəbər verir və bu dahi şairimizin əleyhdarı olan, ədəbiyyatın həndəvərində dolanan qeyri-professionallara, tərəddüdcülərə ən yaxşı cavabdır. 20-30-cu illər ədəbi prosesini, xüsusən poeziyanın problemlərini, onun qadağan olunmuş şəxsiyyətlərinin ədəbi irsinin təhlili göstərir ki, Mir Cəlal müəllimin böyük müdrikliklə əsaslandığı bu fikir dərin elmi zəminə söykənir və heç zaman da dəyişməyəcəkdir: **“Azərbaycanı şeirə gətirən Səməd Vurğun oldu”** mülahizəsi böyük bir tədqiqatın yekunudur. Təkcə “Azərbaycan” şeirinin xalqın milli şüurunun, azərbaycançılığın formalaşmasında xidmətini dərk etməyənlər bilsinlər ki, Səməd Vurğun elə nadir şəxsiyyətlərdəndir ki, qazandığı böyük xalq məhəbbəti və dünya şöhrəti onsuz yaşadığımız yarım əsrin heç bir dönəmində azalmamışdır. Səməd Vurğunun milli-ideoloji baxımdan ən böyük xidməti 30-cu illər kimi mürəkkəb, taleyüklü bir zaman kəsiyində azərbaycançılığı poetik bir məkan tutumundan milli ictimai, ədəbi-bədii şüur çevirməsidir.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, sənətkar, elmi aforizm, ədəbi inkişaf, xalqın milli şüuru.*

GÖRKƏMLİ ELM XADİMİ, MAARİFÇİ ZİYALİ, MÜQTƏDİR YAZIÇI

Yeganə İsmayılova

Filologiya elmləri doktoru, professor

Bakı Dövlət Universiteti

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında fəxri yerlərdən birini tutan Mir Cəlal ədəbiyyatımızda “Sağlam yollarda” adlı ilk oçerklər kitabı ilə tanınmışdır. “Sona qədər” sağlam yolların yolçusu olan ədib M.F.Axundov, C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev, M.Ə.Sabir irsindən bəhrələnib bu mədəni sərvəti mühafizə etməyə, zənginləşdirməyə çalışmışdır. Sadə, zəhmətkeş insanlara sonsuz məhəbbət, onların həyatını daha xoşbəxt görmək arzusu, realizm, canlı xalq danışığı dilinə bağlılıq, incə yumor, səmimiyyət Mir Cəlal əsərlərində diqqəti cəlb edən cəhətlərdir. Cəmiyyətdə şərfli əməyə həqqarətlə baxan, meşşan təbiətli insanlar ədibin gözündən qaça bilməmiş, onun islahedici gülüşündən yaxa qurtara bilməmişlər. Öz vəzifəsindən sui-istifadə edən tənbel hakimlər, zahiri bəzək və təmtəraqla öz mənəvi boşluğunu gizlətməyə çalışan modapərəstlər, rüsvətxorlar, bürokratlar, savadsız, ədabaz müəllimlər, xalq malına qəsd edən dələduzlar Mir Cəlalin gülüş hədəfinə çevrilmişdilər.

Köhnəliyə qarşı amansız olan yazıçı yeri gəldikcə bir-birinin bostanına oğurluğa gedən doğma qardaşların köhnədən qalma miras davasını “Bostan oğrusu” əsərində tənqid atəşinə tutmuşdur. Yazıçı köhnəliyi tənqid edərkən öz əsas idealını - zəhmətkeş insanın xoşbəxtliyi məsələsini həmişə diqqət mərkəzində saxlamışdır. Onun satirik və yumoristik hekayələrində insana dərin məhəbbət, onun şəxsiyyətinə və ləyaqətinə sonsuz ehtiram hissi vardır. “Həkim hekayələri” əsərində Nəsimi kişinin qonaqpərvərçiliyini təqdir edərsə də, lakin bu, ailə üzvlərinin korluq çəkməsinə, xəstələnməsinə və ölümünə bəis olursa, belə bir cəhət artıq gülüşə səbəb olur.

Mir Cəlalin qələmə aldığı mövzular nə qədər müxtəlif, rəngarəng olsa da onlarda ürəyəyatan bir səmimiyyət, hərarətli bir lirizm, daxili bir çırpıntı hiss olunur. “Badam ağacları”nda İran kəndlisinin acı həyatını, “Baldan əvvəl”də sevgilisi faşistlər tərəfindən qara torpaqlara gömülmüş bir döyüşçünün xatirələrini, “Odlu mahnılar”da sinəsinin qanı yaşıl otların üzərinə tökülən günahsız bir körpənin taleyini təsvir edərək oxucunu düşündürür. həyəcanlandırır.

Hekayə ustası olan Mir Cəlal romanlar da yazmışdır: “Dirilən adam”, “Bir gəncin manifesti”, “Açıq kitab”, “Yaşlılar”, “Təzə şəhər”, “Yolunuz haynadır”. “Dirilən adam” romanında 1918-19-cu illərdə Gəncə və onun ətrafında baş verən hadisələr, ictimai-siyasi şərait, kəndlilərin, fəhlələrin ağır vəziyyəti əks etdirilmişdir.

1938-ci ildə yazılmış “Bir gəncin manifesti” romanında vətəndaş müharibəsi və mürəkkəb tarixi hadisələrlə dolu bir dövr təsvir olunur. Romanın qəhrəmanları öz fərdi cizgiləri, mənəvi aləmi olan, əqidəli insanlardır. Sona vətənin, xalqın namusunu çəkən, onun gözəl nemətlərini göz bəbəyi kimi qoru-

mağı bacaran üsyankar ana, dəyanətli qadın, ağıllı, qeyrətli vətəndaş kimi gözümüzdə ucalır. “Açıq kitab” romanı dinc quruculuq işlərinə həsr olunmuş bir əsərdir. “Yolunuz hayandır” romanını isə xalq şairi Sabirin həyatına, əməllərinə həsr etmişdir.

Mir Cəlal bir alim, tənqidçi və ədəbiyyatşünas kimi də həmişə yüksək məqamda durmuş, özünün heç kəsə bənzəməyən elmi üslubu ilə ədəbi ictimaiyyətin ən qabaqcıl nümayəndələri arasında da ön mövqelərdən birini özü üçün təmin etmişdir. Alimin ədəbi-ictimai, elmi-pedaqoji fəaliyyəti xalqımız və dövlətimiz tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir.

Açar sözlər: *Azərbaycan ədəbiyyatı, Mir Cəlal, hekayə ustası elmi-pedaqoji fəaliyyət, tənqidçi.*

MİR CƏLALIN QƏBUL İMTAHANINDA MƏNƏ YAZDIĞI “ƏLA” VƏ YA UNİVERSİTET QAPISININ AÇARI

Həmid Vəliyev

Filologiya elmləri doktoru, professor
Bakı Dövlət Universiteti

Müəllif görkəmli Azərbaycan yazıçısı və alimi Mir Cəlalin universitetin jurnalistika şöbəsinə qəbul imtahanı barəsində təcrübəsindən bəhs edir, ədibin imtahan dövründə yazdığı “Qəbul imtahanı” hekayəsindən bəhs edir, əsərin real həyatdan götürüldüyünü göstərir və onun 1960-cı ilin 7-8 iyul tarixlərində “Bakı axşam” qəzetində dərc edilməsinin səbəblərini Mir Cəllalla qəzetin redaktoru Nəsir İmanquluyev arasında dostluğun və mənəvi birliklə əlaqələndirir.

Qərarım qəti idi: ya jurnalis olmalı, ya da savadsız qalmalıyam. Orta məktəbi 1958-ci ildə bitirdikdən sonra Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinin jurnalistika şöbəsində imtahan verdim. Lakin keçid balı 4 imtahanından 20-dən aşağı olmadığına görə gələn il imtahana getmək məqsədilə kəndimizə qayıtdım. 1959-cu ilin ortalarında məlum oldu ki, yeni qərar var: jurnalist və hüquq ixtisaslarına iddialı olanlardan iki il əmək stajı tələb ediləcəkdir. Beləliklə, 1960-cı ili qarşıladım. May ayının axırlarını səbirsizliklə gözləyirdim. Qiyabi təhsil almağa qərar vermişdim və qəbul imtahanları iyun ayında başlanırdı. Mayın başa çatmasına bir neçə gün qalmış Bakıya yollandım. Sənədlərimi Azərbaycan Dövlət Universiteti filologiya fakültəsinin jurnalistika şöbəsinə təqdim etdim. Beş imtahan verməli idim: Azərbaycan dili və ədəbiyyatı (yazılı və şifahi), tarix (şifahi), rus dili (yazılı) və xarici dil (şifahi). Birinci imtahan ədəbiyyatdan yazılı idi. Üç mövzudan birini seçdim: “Səməd Vurğunun lirik şeirləri”. Şair və yazıçılarımızın hamısının yaradıcılığını sevirdim və əla bilirdim. Lakin Nizami Gəncəvi və Səməd Vurğun qədər pərəstiş etdiyim heç bir ədib yox idi. Onların əsərlərinin bir çoxunu başdan ayağa əzbərdən bilir, yeri gələndə məşhur artistlərimiz kimi oxuyurdum. Belə olduğu halda, mən, əlbəttə, Səməd Vurğunla bağlı mövzunu seçməyə bilməzdim.

Yazını Səməd Vurğun lirikasının həm də poeziyamızın zirvəsi olan “Azərbaycan” şeirindən gətirdiyim epigrofla başladım:

El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam, məskənim sən,
Anam, doğma vətənim sən,
Ayrılarımı könül candan
Azərbaycan, Azərbaycan!

İki gündən sonra “kəsilənlərin” siyahısını divardan asdılar. Adı siyahıda olmayanlar növbəti imtahana buraxılırdılar.

İmtahan başlandı. Yalan olmasın, on nəfər abituriyent dalbadal çıxıb “kəsdilər” demişdi. Bir-birini itələyə-itələyə imtahana girməyə çalışan qızlar və oğlanlar artıq sakitləşmişdilər, içəri girməyə cəsarət etmirdilər. Mənim üçün,

necə deyərlər, əlverişli şərait yaranmışdı. İmtahan gedən otağın qapısı açıldı. İçəridən səs eşidildi:

-Bir nəfər gəlsin.

Otağa girdim. Burada biletlər düzülmüş, stolun ətrafında iki nurani kişi oturmuşdu. Qarayanız cavan bir qadın isə ayaqüstə dayanmışdı. Qadını tanıdım, yazılı imtahanda iştirak edənlərdən biri idi. Zəhmli xanıma oxşayırdı. Oturan müəllimlər isə Mir Cəlal və Səlim Cəfərov idilər.

Adımı, atamın adını və soyadımı soruşub siyahıda nəşə qeyd etdikdən sonra:

- Bilet çək! - dedilər.

Biletlərdən birini götürüb:

- Nömrə 15, - deyən kimi Səlim Cəfərov mənə bir cümlə yazılmış kağız parçası uzatdı və əyləşməyə yer göstərdi:

- Keç, orada otur, hazırlaş.

Suallarına baxdım. Necə də asan suallar idi: 1. "Nizami Gəncəvinin "Sirlər xəzinəsi" poeması". 2."Seyid Əzim Şirvaninin "Köpəyə ehsan" satirasının təhlili". 3. "Mehdi Hüseynin "Abşeron" romanında gənc fəhlə surətləri". 4. Verilən cümlənin təhlili.

Yenicə əyləşmişdim ki arxa partadakı qızın səsinə eüitdim:

- Nəcəf bəy Vəzirovun komediyaları hansılardır?

- "Daldan atılan daş topuğa dəyər".

Qızın səsinə inciklik hiss etdim:

- Sataşmağa yer tapdın? Səndən Vəzirovun komediyalarını soruşuram.

- Ay qız, sən soruşursan , mən də cavab verirəm: "Sonrakı peşmançılıq fayda verməz".

- Məni dolama!

- Dolamıram. Dinlə məni: "Yağışdan çıxdıq, yağmura düşdük".

Qız qəti surətdə inandı ki, onu dolayıram və daha heç nə soruşmadı. Komediyaların adlarına reaksiyası məndə elə təsəvvür yaratdı ki, N.B.Vəzirovun yaradıcılığından tamamilə xəbərsizdir.

Nə isə... Sualların üzərində düşünməyə başladım. Əslində fikirləşmədən də cavab verərdim, lakin növbəmi gözləməli idim. Bir daha inandım ki gözləyəndə vaxt gec ötür.

Üç nəfər də "kəsilib"çıxandan sonra məni çağırdılar. Birinci sualım cavabını verməyə başladım. "Sirlər xəzinəsi"nin məzmunundan, ayrı-ayrı hekayələrin əhəmiyyətindən danışdım, "Kərpickəsən kişinin dastanı"na xüsusi diqqət yetirdim, ikinci suala cavab verərəkən "Köpəyə ehsan" satirasının ideyasından, dini xurafata qarşı çevrildiyindən söhbət açdım. Müəllimlərin üçü də diqqətlə qulaq asırdı. Mir Cəlal müəllim dilləndi:

-Şeiri əzbər bilirsənmi?

-Əlbəttə, müəllim! Deyimmi?

-De, gəlsin.

Şeiri başdan-ayağa radio diktorları kimi söylədim. Xoşlarına gədiyini hiss

etdim. Mir Cəlalin mehriban səsini eşitdim.

-Üçüncü sualına keç, bala.

Nefçilərin həyatından bəhs edən "Abşeron" romanının yaranma tarixindən danışdım. Yaşlı, orta və gənc nəsillərin qarşılıqlı fəaliyyətindən söhbət açaraq cavan nefçilərin, xüsusilə Tahirin və Cəmilin həyatı ilə bağlı maraqlı məqamları göstərdim. Üçüncü sualın cavabı daha yaxşı qarşılandı. Bundan sonra mənə:

-Cümləni təhlil elə, - dedilər.

Cümlə Mirzə İbrahimovun "Gələcək gün" romanından götürülmüşdü. Dedim:

-Bu, sadə geniş cümlədir. Çünki burada baş üzvlərdən əlavə ikinci dərəcəli üzvlər də var. Sintaktik təhlil edəriksə, "yorulmurdu" xəbərdir, "oğlanların və qızların əlləri" mübtədadır.

Səlim Cəfərov:

- Bu böyüklükdə mübtədə olar?- deyə soruşdu.

- Üçüncü növ təyini söz birləşməsi ilə ifadə olunmuşdur.

- Doğrudur. Bəs "oğlanların" sözündən əvvəlki "mərd" və "qızların" sözündən əvvəlki "gözəl" hansı cümlə üzvüdür?

- Təyindir.

Mir Cəlal:

- İmtahana belə hazırlaşarlar, - dedi. - Bugün bir əla yazacağıq, yoxsa yox?

Səlim müəllim dilləndi:

- Bilənə niyə yazmıyaq ki?

Zinyət müəllimə:

- Bu göy köynək oğlana yazıda diqqət yetirirdim, - dedi. - Heç nədən istifadə etmədən beynindən yazırdı.

Mir Cəlal haralı olmağımla, saclarıma dən düşməsinin səbəbləri ilə maraqlandı. Gürcüstanın Borçalı bölgəsindən olduğumu biləndə soruşdu:

-Əhəd Hüseynovu tanıyırsanmı?

-Şəxsən tanış deyiləm. Amma bilirəm ki, məşhur tənqidçidir. "Azərbaycan" jurnalında yeni əsərlər barəsində məqalələrini oxumuşam.

Mir Cəlal imtahan vərəqəsini mənə uzadaraq:

-Təbrik!- dedi.

Fürsətdən istifadə edərək Moskvada çap olunan "Raboçe-krestiyanskiy korrespondent" jurnalının son nömrəsini Mir Cəlal müəllimə göstərdim və o mənim imzamla olan xəbəri maraqla gözdən keçirdi.

Sevinə-sevinə qapını açıb çıxmışdım ki, uşaqlar vərəqəni əlimdən qapdılar. Qulağıma səslər gəldi: "Bəxtəvərə bax. İkisindən də "beş" alıb". Yanlız onda bildim ki, yazıdan da "əla" almışam. Qulağıma yenə səslər gəldi: "Yəqin dayısı var".

Bizi 1960-cı il iyulun 1-dən ilk sessiyaya çağırdılar. Bir neçə gündən sonra, daha doğrusu, iyulun 7-də "Bakı" axşam qəzetində Mir Cəlalin "Qəbul imtahanı" adlı hekayəsi çap olundu. Hekayənin davamı isə 8 iyul tarixli nömrədə işıq üzü gördü. Əsəri oxuyan kimi süjetin tanış gəldiyini hiss etdim. Ədib imtahnanda cavablarımdan sonra mənimlə söhbətini müəyyən qədər əks etdirmiş,

saçlarına oxumaqdan vaxtsız dən düşmüş abituriyentin müsbət və adi suallara cavab verə bilməyən qəssab qızı Elişin mənfi sürətini yaratmışdı. Çox ehtimal ki, həmin qız Nəcəf bəy Vəzirovun komediyalarını sadalayarkən ona sataşdığını zənn edən o qırmızıyanaq qız idi.

Sonralar “Qəbul imtahanı” hekayəsinin sözün həqiqi mənasında həyatdan götürüldüyünü əks etdirən bir əsər olduğunu yəqin etdim. Həmin əsərin ilk dəfə “Bakı” axşam qəzetində çap olunması da bir çox məqamlardan xəbər verirdi. Yaxşı bilirdim ki, Mir Cəlal kimi məşhur yazıçı hekayəsini istənilən mətbuat orqanında çap etdirmək imkanına malik idi. Amma məhz “Bakı”-nı, dövrünün ən çox oxunan, ən maraqlı qəzetini seçmişdi. Adətən gündüz saat iki-üç arasında satışı gətirilən qəzetin yeni sayını köşklərin qabağında uzun növbələr gözləyirdi. Bu, bir. İkinci məqam isə qəzetin redaktoru Nəsir İmanquliyevlə Mir Cəlal arasında mövcud olan səmimiyyət, əqidə birliyi idi.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, Nəsir İmanquliyev, jurnalistika, qəbul imtahanı.*

MƏKTUBLARIN YAZDIĞI ÖMÜR HEKAYƏSİ

Məti Osmanoglu

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

Məqalədə böyük yazıçı, alim və pedaqoq Mir Cəlal Paşayevin müasirləri, eləcə də ailə üzvləri ilə yazışmalarının filoloji aspektləri araşdırılır, ədibin həyat və yaradıcılıq yoluna şəxsi yazışmalar işığında nəzər salınır.

Yazıçının özünün müasirlərinə və yaxın çevrəsinə yazdığı, eləcə də onlardan aldığı məktublارın bədii yaradıcılığın, konkret əsərlərin tarixi, sosial və psixoloji fonunu “bərpa etmək” üçün müstəsna əhəmiyyəti var.

Mir Cəlalin aforizmə çevrilmiş “Hər bir tipik bədii obrazda yazıçının özü var” ifadəsi dərin elmi-estetik mənə daşımaqdadır. Yazıçının tərcümeyi-halını, həyat təcrübələrini, ictimai-siyasi baxışlarını və fəaliyyətini, cəmiyyətdəki mövqeyini nəzərə almadan bədii əsərin düzgün və obyektiv təhlilini vermək mümkün deyil: çünki yazıçını ilhama gətirən, yazmağa vadar eləyən birinci qüvvə onun yaşadıkları, həyatdan görüb-götürdükləri, insanlarla birbaşa təmaslarıdır.

Respublika Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivində Mir Cəlal Paşayev fondundakı məktublar yazıçının yaradıcılığına təsirini araşdırmağa kömək etməklə yanaşı, ədibin bir şəxsiyyət kimi öz doğmaları, yaxın ətrafı tərəfindən yaradılan obrazının dərk olunmasına xidmət edir. Məqalədə qoyulan suallardan biri budur: bu gün milli yaddaşımızın böyük yazıçı, alim, pedaqoq və ictimai xadim kimi tanıdığı, qəbul etdiyi Mir Cəlal öz əhatəsinin təsəvvüründə kim olub?

Bu suala cavab axtararkən ailə üzvlərinin və ailəyə yaxın insanların yazdıqları məktublarda, ilk növbədə, hamı üçün nümunə olan ziyalı bir ailənin hekayəsini görmək mümkündür. Bu hekayə XX əsrin kəskin ziddiyyətlərlə, dərin təzadlarla dolu 30-cu illərindən başlayaraq ən mürəkkəb tarixi şəraitdə yüksək mənəvi dəyərlərini qoruyub saxlayan və gələcək nəsillərə ötürən bir ailənin portretini canlandırır. Məktublar “Mənim ən böyük əsərim ailəmdir” deyən Mir Cəlal müəllimin ən böyük əsərini “oxumağa” imkan yaradır, yazıçının yaradıcılığını daha dərinə təhlil etmək üçün tədqiqatçılara əlavə fürsətlər verir.

Məktublارın yaratdığı ailə portretində üç mənəvi başlanğıc diqqəti cəlb edir:

- demək olar ki, bütün yazışlarda adı xüsusi bir rəğbətlə anılan “məmə” - Püstə xanımın ağbirçək anası milli yaddaş dəyərlərinin, eləcə də ailədaxili ünsiyyətdə dilimizin əsas qoruyucusudur;

- Mir Cəlal müəllimin ədib və müəllim kimi fəaliyyəti, bədii əsərləri övladlar üçün böyük rəğbət, qürur və nümunə mənbəyidir;

- Mir Cəlal müəllimin ailəsində böyüyən yeni nəsil üçün elm və mədəniyyət müzakirəyə ehtiyacı olmayan həyat tərzini, yaşayış normasıdır.

Məktubları yazan, məktublarda adları çəkilən insanlar – Mir Cəlal müəl-

limin övladları müasir Azərbaycan tarixində xidmətləri və yeri olan şəxsiyyətlərdir. Buna görə də həmin məktublarla tanışlıq sadəcə Mir Cəlal müəllimin yaradıcılıq dünyasına və ömür yoluna deyil, Azərbaycan elminin və ictimai həyatının da tarixinə işıq salır.

Məqalədə diqqətə çatdırılan məqamlardan biri də Azərbaycan əlifbasının dəyişdirilməsi ilə bağlı ortaya çıxan məsələlərdir. Həmin problem bu gün öz aktuallığını daha ciddi şəkildə göstərməkdədir.

Məktublarda yaratdığı ailə obrazı ilə Mir Cəlal müəllimin bədii yaradıcılığı arasında müqayisə aparanda ədibin yaradıcılığının özəyində ailə taleyi mövzusunun dayandığını görürük. Heç təsadüfi deyil ki, onun nəsr yaradıcılığının zirvəsi olan “Bir gəncin manifesti” romanının birinci fəslinin epigrafi Lev Tolstoyun “Anna Karenina” romanından götürülüb: “Bütün xoşbəxt ailələr birbirinə bənzəyirlər, bədbəxt ailələrin isə hərəsi bir cür bədbəxtidir”.

Mir Cəlal müəllimin ömür hekayəsini məktublardan oxuyanda isə bir şeyə əmin olursan ki, xoşbəxt ailələr də bənzərsizdir.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, yazıçı, şəxsi yazışmalar, ömür hekayəsi, bədii obraz.*

DÖRD ZİRVƏNİN FATEHİ

Pərvin Eyvazov, Ramil Bayramov

Bakı Dövlət Universiteti

Azərbaycan elmi, ədəbi-mədəni və ictimai fikri tarixində elə şəxsiyyətlər var ki, onlar bir yox, bir neçə istiqamətdə müstəsna fəaliyyətləri ilə xalqımızın yaddaşına əbədi həkk olmuşlar. Adı Azərbaycan ədəbiyyatı, elmi və təhsili tarixinə qızıl hərfərlə yazılan belə görkəmli ziyalılarımızdan biri böyük yazıçı, alim və müəllim Mir Cəlal Paşayevdir. Mir Cəlal müəllimin gələcək nəsillərə örnək tərcümeyi-halını təhlil edərkən onun bənzərsiz şəxsiyyətində dörd qiymətli simanın təzahürünü görmək olar.

Yazıçı siması. Mir Cəlalin erkən yaşlardan bədii ədəbiyyata olan marağı onu heç vaxt rahat buraxmamış, ona görə də bədii yaradıcılığa uşaqlıq və gənclik illərini keçirdiyi Gəncədə olarkən başlamışdır. Burada ilk təhsil aldığı, daha sonra isə ədəbi-bədii dərnəklərlə əməkdaşlıq etdiyi vaxtlarda azərbaycançılıq duyğuları onun yazılmamış tərcümeyi-halı olmuş və ədəbi taleyini müəyyənləşdirən yenilməz bir qüvvəyə çevrilmişdir. Bu baxımdan “Bir gəncin manifesti” elə Mir Cəlalin öz manifesti idi: Toxuduğu xalçanı dolanacaq məqsədlə bazara çıxarıb satmaq istəyən Sonanın “*İtə ataram, yada satmaram!*” – cavabı Azərbaycan xalqının diplomatik sənədlərə düşməyən xəbərdarlığıydı.

1932-ci ildə müəllifin ilk kitabı – “Sağlam yollarda” adlı oçerklər toplusu, daha sonra isə ilk romanı – “Dirilən adam” əsəri işıq üzü görür. Beləliklə, Mir Cəlal istedadlı romançı və mahir hekayə ustası kimi şöhrət qazanır. Müəllim və tələbələrin həyatından bəhs edən “Xatirə hekayələri” toplusu isə demək olar ki, yazarın keşməkeşli ömür yolu və zəngin elmi-pedaqoji fəaliyyətinin qısa tərcümeyi-halıdır. Həyatının atributuna çevrilən elm və təhsil onun bədii yaradıcılığında müqəddəs missiya kimi təqdim olunur. Elə yazıçının “Qəbul imtahanı” hekayəsi də məhz bu amala xidmət edir: “Hər kəs buraya (yəni ali məktəbə) bir yox, iki sağlamlıq kağızı gətirsin: birini həkimdən, birini də öz ürəyindən, cavan vicdanından alsın”. Zamanın rənglərini məharətlə sözə köçürən Mir Cəlalin kiçik həcmli, lakin dərin məzmunlu hekayələri geniş oxucu kütləsinin qəlbinə yol tapmaqla yanaşı, ədəbiyyat tariximizdə özünə layiqli yer tutur.

Alim siması. Mir Cəlal öz imzası ilə seçilən ədəbiyyatşünas alim kimi həmişə elmi ictimaiyyətin diqqət mərkəzində olmuşdur. Hüseyn Cavid əfəndinin məsləhəti və uzaqgörənliyi ilə dahi Füzuli yaradıcılığını tədqiq edərək alimlik mərtəbəsinə ucalan Mir Cəlalin “Füzulinin poetik xüsusiyyətləri” və “Füzuli sənətkarlığı” adlı monoqrafiyaları, habelə “Cəlil Məmmədquluzadə realizmi”, “Gülüş bədii silah kimi”, “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı”, “Klassiklər və müasirlər”, “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” kimi fundamental elmi əsərləri uzun illərdir ki yüzlərlə tədqiqatçı üçün sanballı və dəyərli elmi mənbədir. Bu araşdırmalardan görünür ki, müəllif M.Ə.Sabir, Mirzə Cəlil, Ə.Haqverdiyev kimi

sənətkarların bədii irsinə xüsusi rəğbət bəsləsə də, dövrünün gənc yazarlarının qələm təcrübələrini diqqətdən kənar da qoymamışdır.

Müəllim siması. Mir Cəlal müəllim əsl pedaqoq idi. Onun pedaqoji fəaliyyəti Azərbaycan Dövlət Universiteti (indiki BDU) ilə bağlı olmuş, burada uzun illər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının müdiri vəzifəsində çalışmışdır. Ömrünün sonunadək həmin kafedraya rəhbərlik edən və burada yüksəkixtisaslı kadrların hazırlanmasına mühüm töhfələr verən Mir Cəlal müəllim yüzlərlə gəncə elmlə, biliklə yanaşı, böyük ümidlər bəxş etmiş, gələcəklərinə inam hissi formalaşdırmışdır. Çətin və çıxılmaz vəziyyətlərdə “Qardaş, fikir eləmə, düzələr”, -deyərək neçə-neçə könülləri xoş edən bu dəyərli ziyalı birini aspiranturaya qəbul edər, digərinə cibxərcliyi verər, bir başqasına ev bağışlayardı. Alimlər evindəki mənzilinin qapıları isə həmişə tələbərin üzünə açıq olardı.

Ziyalı siması. Əməli ilə qələmi bir olan Mir Cəlal Paşayev bütün bunların fonunda sözün əsl mənasında əvəzolunmaz ziyalı idi. Təsadüfi deyil ki, aradan uzun illər keçməsinə baxmayaraq, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasına bu gün də Mir Cəlal müəllimin ünvanı ilə müraciət edilir. Həmin kafedrada çalışan tələbələri isə onlara mənəvi atalıq edən bu əvəzolunmaz müəllimi bu gün də dərin hörmətlə anır, xatirəsini yaşadırlar.

Mir Cəlal müəllim həm də qayğıkeş ata kimi Azərbaycan cəmiyyətinə elə layiqli övladlar bəxş etmişdir ki, bu gün onlar misilsiz xidmətləri ilə müstəqil ölkəmizin mənəvi sərvətinə - insan kapitalına çevrilmişlər. Çünki böyük yazıçı övladlarına təkəcə elmlə, savadlı olmağı deyil, həm də əsl İNSAN olmağı aşılamışdır. Zəkası, iradəsi, ürəyi və əməli şəxsiyyəti ilə harmoniya təşkil edən Mirə Cəlal müəllim əbəs yerə “Mənim ən böyük əsərim ailəmdir”, -demirdi.

Mir Cəlal müəllimin ziyalı imicini xarakterizə edən mükəmməl keyfiyyətlərdən biri onun hazırcavablığı idi. Azərbaycan cəmiyyətinə məlum olan yaratdığı obrazları kimi özü də yüksək ünsiyyət diplomatiyasına sahib idi. Mürəkkəb və sıxıntılı anlarda vəziyyətə uyğun səlis və dərin fikirlər səsləndirərdi: cavabları yumoristik olsa da, məzmunlu və tutarlı idi. Məsələn, bir dəfə ona fəxri adlarla bağlı sual ünvanlayıb deyəndə ki, “Sizə nə əcəb “xalq yazıçısı” adı vermirlər?” Cavabı bu olmuşdu ki, “mən antixalq deyiləm ki?!”

Mir Cəlal Paşayev bir alimin çata biləcəyi zirvələri fəth etdi, bir yazıçının əldə edəcəyi ən yüksək nailiyyəti - xalq məhəbbətini qazandı, bir müəllim kimi tələbələrini qəlbində ədəbi taxt qurdu. Elə buna görə də illər keçməsinə baxmayaraq, onun haqqında həmişə olduğu kimi bu gün də ürəkdən gələn sözlər deyilir, xatirələr yazılır, layiqli araşdırmalar aparılır.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, dörd zirvə, yazıçı, alim, müəllim, ziyalı siması.*

MİR CƏLALIN ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ GÖRÜŞLƏRİ

MİR CƏLALIN TƏHKİYƏ ÜSLUBU

Təhsin Mütəllimov

AMEA-nın müxbir üzvü

Bakı Dövlət Universiteti

Böyük sənətkarlar ilk növbədə zəngin fərdiyyəti, həyata və sənətə orijinal münasibəti və müdrik nəticələri ilə yadda qalmışlar... Böyük yazıçıların yaradıcılığında adətən bədii təsvir, bədii təhkiyə və bədii model – kompozisiya məsələlərindən biri daha qüvvətli və aparıcı olur. Bu cəhət ilk növbədə sənətkarın fərdi xarakteri və istedad orijinallığına əsaslanır. Mir Cəlal yaradıcılığı və xüsusən hekayələri üçün bədii təhkiyə əsasdır, orijinaldır!

Fikrin lakonik, dəqiq ifadə tərz, sakit, arxayın səs tembr, çoxmənalı, sərrast yumor... Bunlar ədibin bədii təhkiyəsinin ən qüvvətli amilləridir. Əslində bunların hamısı Mir Cəlal müəllimin şəxsi təbiətinin, fərdi xarakterinin təzahürüdür.

Üslub xarakterdir! Və şəxsiyyətin əməllərindəki təzahürüdür... Bədii yaradıcılıqda bu cəhət özünü daha aşkar büruzə vermiş olur. Burada istedad nə qədər böyükdürsə, fərdi orijinallıq da o qədər qabarıq təzahür edir.

Yazıcının fərdi xarakteri əsərlərində nə dərəcədə qabarıq nəzərə çatdırılsa, bu, onun oxucularla səmimiyyət dərəcəsinə sübutdur... Bu, əsl həmsöhbət, dərdləşmə üsuludur!..

Mir Cəlal təhkiyəsində klassik nəsrimizdən gələn dərin və səmimi bir kinayəlilik cazibəsi də mövcuddur. Klassik nəsrimizdəki zəngin gülüş ənənələri Mir Cəlal yaradıcılığında yeni kinayə intonasiyaları və daha nikbin, ümidli həyat lövhələri ilə davam və inkişaf etdirilir... Bütün bunlar ümumilikdə yazıçı-oxucu mükəlliməsinin səmimi və etibarlı bünövrəsi və dayağı olur... Burada nikbin, şux yumordan tutmuş fəci sarkazma qədər zəngin psixoloji məqamlar vardır və məhz həmin cəhətlər hər bir əsərin ideya pafosunu, nəticə yekununu sərrast tamamlamış olur...

Mir Cəlal müəllimin əsərlərində bədii təhkiyə fəal funksional dinamikaya malikdir. Süjetin inkişaf istiqamətində və mürəkkəb psixoloji məqamlarda ədibin müxtəlif dərəcəli kinayəli əlavələri (yumor, satira, sarkazm) dəqiq istiqamətverici funksiya daşıyır və obrazlı – emosional effekti xeyli qüvvətləndirmiş olur.

Mir Cəlalin romanlarında bədii təsvirin rəngarəng lövhələri bədii süjetin əsas, aparıcı atributudursa, hekayələrində bədii təhkiyə əsasdır. Bu, təsadüfi deyildir. Romanın vüsətli, epik imkanları, xüsusən süjetin əhatəli olması təfərrüatlı təsvirlərə ehtiyac yaradır. Hekayə isə lakonizm modelidir. Burada ustad məharəti səciyyəvi lakonizmədir, fikrin sərrast dəqiqliyindədir...

(Gözəl hekayənin bir növ bahalı daşlara da bənzəri vardır!)

Açar sözlər: *böyük sənətkar, Mir Cəlal yaradıcılığı, bədii təhkiyə, üslub.*

MİR CƏLAL ROMANLARINDA XRONOTOP

Tehran Əlişanoğlu

AMEA-nın müxbir üzvü

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

Mir Cəlal romanlarından danışılarkən adətən çox məşhur “Bir gəncin manifesti” yada düşür. Halbuki yazıçının sovet dönəmi “inqilabi həyatı”nı bütün mərhələləri ilə fiksə edən altı romanı var: “Dirilən adam” (1934-1935), “Bir gəncin manifesti” (1938), “Açıq kitab” (1941), “Təzə şəhər” (1948-1950), “Yolumuz hayandır?” (1952-1957), “Yaşlılar” (1946-1963). Bir dəfə qələmi əlinə alan romançı onu heç vaxt yerə qoymamışdır.

Geniş qəbul olunmuş Mixail Baxtin nəzəriyyəsinə görə, janrın ideya-bədii təyinatını xronotop anlayışı (bədii mətndə zaman-məkan birliyi) verir (Михаил Бахтин, Вопросы литературы и эстетики, Москва, “Художественная литература”, 1975, с. 235). O cümlədən romanda (real) zamanın bədii mənimsənilməsi xronotop vasitəsilə həyata keçir.

Mir Cəlalin ilk romanı – “Dirilən adam”da zaman kateqoriyasının bədii səciyyəsinə nəzərdən keçirərək görürük ki, bu – “*inqilabi zaman*”dır; yəni realiyaları bütün tarixi şərt-şəraiti, səbəb-nəticə bağları ilə deyil, məhz kəskin dəyişmə kəsiyində: bir zamandan digərinə, bir epoxadan başqasına, bir dünyadan ayrı bir dünyaya qəfil keçid anında alır, (bədii) tədqiq və təsvir edir.

Ümumən, Mir Cəlalin romanlarına (6 romanın hər birinə!) diqqətli olsaq, görürük ki: bu xüsusiyyət təkcə ilk başlanğıca, “Dirilən adam”a aid deyil, sadəcə mövzu-problematika ilə bağlı məsələ deyil. “İnqilabi zaman” – bütövlükdə Mir Cəlalin bir romançı kimi real zamanı, epoxanı, gerçəkləri bədii mənimsəmə, idrak və təqdim üsuludur. “Dirilən adam”da (1934-1935) geniş xalq gülüşü zəminində təqdim etdiyi inqilabi mövzunu yazıçı “Bir gəncin manifesti”ndə (1938) romantik-faciəvi, “Açıq kitab”da (1941) satirik pafos daxilində yenidən, bir daha “nəzərdən keçirmək”dən heç də çəkinmir.

“Təzə şəhər”də (sentyabr, 1948- may,1950) hadisələr qəfil, “*dörd aya yaxın müharibənin qurtardığı*” radədən başlayaraq, birdəfəlik ölkədə gedən nəhəng quruculuq işlərinə, “təzə şəhər”in qurulması dəminə (“təzə şəhər” həm də simvoldur) köklənir; roman sanki nəfəs dərmədən radədən radəyə, təsvirdən təsvirə, bir surətdən digərinə adlayaraq təzə şəhərin tikilib başa çatması təntənəsi ilə tamamlanır. Maraqlıdır ki, nə qədər ekzotik olsa da (məhz uzaq keçmiş kimi), roman bugün öz daxili tempinə uyğun, birməfəsə oxunur və başqa bütün amillər önəmini itirdiyindən bunu yalnız yazıçı sənətkarlığı ilə izah etmək gərəkdir.

“Yolumuz hayandır?” romanı da (1952-1957) sadəcə böyük Azərbaycan şairi M.Ə.Sabirin həyatına həsr olunmuş əsər deyildir; daha da çox roman “Норхорнамə”dən məşhur bir inqilabi leytmotivə açılır: “*Fəhlə də özün daxili-insan edir indi...*” Romançı mətni bioqrafik janra xas baş qəhrəman ətrafında

(fərdi-bioqrafik zamanda) deyil, yenə də “inqilabi zaman” ritmində kökləyir. Roman maarifçi konsepsiya üzərində süslənmişdir (elə adın özü də çox söz deyir: Yolumuz hayanadır? - !); burda gülüş mədəniyyətinin də böyük payı var; müəllif inqilabi Sabir satirasını xalq gülüşü nöqtəyi-nəzərindən yenidən oxumağa, romanlaşdırmağa səy etmişdir. “Daxili-insan” motivi (ictimai mənsəyindən asılı olmayaraq hər kəsin İnsan olmaq haqqı və eyni zamanda borcu) təkcə romanda deyil, bir ideya kimi yetkinliyə doğru Mir Cəlalin bütün bədii yaradıcılığında bir xətt kimi keçmiş, yazıcının məxsusi “İnsanlığ fəlsəfəsi”ni formalaşdırmışdır (eyni adda hekayəsi və hekayə toplusu da vardır).

“Yaşlılar” (1946-1963) romanında da ideya qəhrəmanın fərdi-bioqrafik zamanına sığmır, məhz “yazıçı kredosu”na sadıqlıqla yenə də “inqilabi zaman” müstəvisində birikir. Dünyada iki ictimai-siyasi sistem arasında XX əsrin ölüm-dirim savaşı gedir; həm də yalnız birbaşa zor şəklində deyil, həm də ideoloji müharibədə! Yazıçı romanda: dinc həyat və müharibə, ön cəbhə və arxa cəbhə, şüurlarda mübarizə, ali mənəvi şüur və məişət düşüncəsi, vətəndaş mövqeyi və meşşanlıq, Qərb qəlibləri və “gələcək yolçuları” və s. aysberqlərə ürcəh olan “inqilab gəmiyi”nin taleyinə nəzər yetirməyə çalışır. Reminissensiyaya müraciət etsək, “Yaşlılar” sanki S.Vurğunun məşhur: “Qalib gələcəkmə cahanda kamal?” fəlsəfi sualına prozaik cavab axtarışlarından sıra tapır.

Görürük ki: Mir Cəlal romançılığında “inqilabi zaman” hər əsərdə real zamanın konkret bir bucağını-ərazisini qapsayıb-mənimsəməklə, eyni zamanda bütövlükdə böyük bir epoxanı (əsrin əvvəllərindən 1960-cı illərə qədər) dərk etməyə, ötən əsrin daxili mahiyyətinə varmağa imkan verir; başqa sözlə – xronotopikdir. Zaman və məkan müstəvisində romançı özünəxas bir “meydan poetikası” formalaşdırmış, ideya-bədii niyyətlərini də bu hüdudlarda gerçəkləşdirə bilmişdir.

Mir Cəlal yaradıcılığında Meydan xronotopunun metaforik mənasına açılırkən, unutmamalı ki, romançı üçün bu – bütönlükdə *Azərbaycan varlığı*, *Azərbaycan mənzərələridir*. Böyük bir xronoloji dövr ərzində (romanların yazılma tarixi ilə ölçsək: 1934-1963) məhz göz qabağında olan Azərbaycandır! Belə ki, lap əvvəldən *şaqraq bir gülüşlə bu Meydana girən* (“*Dirilən adam*”) yazıcının bir gözü ağlayırsa da, biri gülür (“*Bir gəncin manifesti*”), bir gözü gülüb, biri ağlayır (“*Açıq kitab*”, “*Yolumuz hayanadır?*”), gəncliyin, quruculuğun təntənəsinə sevindiği kimi (“*Təzə şəhər*”), sabahı barədə qayğılanıb da, narahat olur (“*Yaşlılar*”).

Mir Cəlal niyə və nəyə gülürdü? Nədənini ədibin ideya-fikir dünyasında, bədii əsərlərində axtarmaq gərək.

Açar sözlər: *Mir Cəlal romanları, xronotop, inqilabi zaman, Mir Cəlal gülüşü, meydan poetikası, Azərbaycan varlığı.*

MİR CƏLALIN QAFİYƏLİ NƏSRİ

Həcər Hüseynova

Filologiya elmləri doktoru, professor

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Mövzunun aktuallığı haqqında demək olar ki, ilk növbədə, hər bir Azərbaycan yazıçısının əsərləri müxtəlif istiqamətlərdən tədqiq edilməlidir. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında gedən bütün ədəbi prosesləri öyrənmək üçün Mir Cəlalin yaradıcılığı da müxtəlif istiqamətlərdə tədqiq edilməli, yazıçının dil-üslub xüsusiyyətləri müəyyən edilməlidir. Bu cəhətdən məqalədə yazıçının nəsr əsərlərində yer verdiyi lirik parçaların haradan qaynaqlandığını müəyyən-ləşdirmək aktual məsələdir. İlk növbədə, bu xüsusiyyət yazıçının ədəbi prosesə şeirlə başladığının, poeziyaya sevgisinin əsas göstəricisi olaraq qəbul edilə bilər. İkinci cəhət isə, yazıçının, yeri gəldikcə, nəsr əsərlərinin ağırlığını aradan qaldırmaq məqsədilə lirik- ritmik parçalara yer verməsidir. Hətta bəzən yazıçı obrazın düşdüyü vəziyyətin komikliyi diqqətə çatdırmaq məqsədilə qafiyəli nəsr parçalarını münasib bilmiş, əsərin oxunaqlığını təmin etmişdir. Göstərilən xüsusiyyətlərin hər birinə aid məqalədə kifayət qədər nümunələr verilmişdir.

Ədəbiyyatda məzmunu bəsit olan, insanı və insan hissələrinin obrazını ifadə edə bilməyən əsəri əsər adlandırmaq olmaz. Bədii əsər keçmiş yaşamış həyatı yenidən canlandırır oxucunun təsəvvüründə yaşatmalı, sənətkarın yaratmaq qabiliyyətinin, məharətinin, qələm gücünün əhəmiyyətini göstərməlidir.

XX əsr Azərbaycan nəsrinin görkəmli nümayəndələrindən olan Mir Cəlalin bədii əsərlərinin dili olduqca təbii, canlı və ritmikdir. "Sadəlik, səmimilik və inandırıcılıq Mir Cəlalin dilinə məxsus əsas keyfiyyətlərdəndir. O nədən yazırsa, yazsın, həmişə sadə olmağa çalışmış, məna və formanın vəhdətinə daha çox fikir vermişdir" (Y.Seyidov).

Alim Mir Cəlalin elmi araşdırmaları da bədii əsərləri qədər sevilən, oxunan və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının inkişafı sahəsində əvəz edilməzdir. XX əsrin II yarısında yeni ictimai-siyasi ab-hava ədəbiyyatşünaslıqda poetika sahəsindəki ənənələrin inkişafına şərait yaratmışdı. Həmin istiqamətdə yaranan ilk əsər M.Cəlalin "Füzuli sənətkarlığı" əsəri oldu.

Kitabda poetik kateqoriyaların inkişafı ardıcıl və müqayisəli şəkildə təhlil edilir. Füzulinin dünya bədii təfəkkürünün inkişafında əvəzolunmaz xidmətləri, bədii kəşfləri monoqrafiyada elmi təhlilin məntiqi ilə isbat edir. Müqayisəli təhlillər Füzulinin sənətkarlıq qüdrətini, poetikasındakı yenilikləri üzə çıxarmağa imkan verir. Monoqrafiyada tədqiqatçı-alim Mir Cəlal bir çox görkəmli şairlərin – Xaqani, Nizami, Nəsimi, Xətayi, Həbib və başqalarının yaradıcılığını müqayisəli şəkildə təhlil etmişdir. Bu isə, böyük yazıçının şeirə, poeziyaya marağının, sevgisinin nəticəsi idi. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan ədəbiyyatının ən qədim qaynaqlarının nəzm formasında olması bir çox yazıçılarımızın yaradıcılığına təsirsiz qalamamışdır. Bu, daha sonralar forma-

laşan nəsr nümunələrinin, hətta müasir nəsrimizin də şeirlə bağlılığını, şeirdən qaynaqlandığını isbat edir.

Kiçik bayatılardan başlayaraq həm nəzmi, həm də nəsri özündə əks etdirən dastanlara qədər yüksələn xətlə inkişaf edən folklor ədəbiyyatı da, ilkin variantda nəzmlə yaradılan, sonra katiblər tərəfindən üzü köçürülərkən nəsrləşdirilən, qafiyəli nəsrə çevrilən “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı da dediklərimizi təsdiqləyir. Mir Cəlalin özünün bədii nəsri də həmin xüsusiyyətləri özündə ehtiva edir və lirik-poetik nəsrin ən gözəl nümunələri hesab edilir.

Açar sözlər: *əsər, nəsr, ritm, lirika, dastan, qafiyə.*

MİR CƏLAL GÜLÜŞÜNÜN XARAKTERİ

Bədirxan Əhmədli

Filologiya elmləri doktoru, professor

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

Bədii yaradıcılığa 1928-ci ildə başlayan M.Cəlal 30-ci illərdə yazdığı ilk hekayələrilə bu janrı düşdüyü böhranlı vəziyyətdən çıxardı. Lakin məsələ heç də hekayə janrında yazmasında deyil, satirik hekayənin yazılmasında, yaradıcılığında gülüş, satira, yumordan maksimum istifadə etməsindədir. Sosrealizm dövründə satiraya müraciətin özü yazıçıdan böyük cəsarət istəyirdi. 30-cu illərin əvvəllərində satirik poeziya və dramaturgiya nümunələri demək olar ki, yaranmırdı. Sosrealizm dövründə satira özünün ən çətin günlərini yaşayırdı. 20-ci illərin sonunda Moskva mətbuatında "Bizə satira lazımdır mı?" şüarı altında müzakirələr gedirdi. Proletar tənqidçilərinin fikrincə, yeni dövrdə satira və yumorun rolu getdikcə azalacaqdı.

Belə bir vaxtda satirik hekayələr yazan iki gənc yazıçıdan biri M.Cəlal olur. Onun "Həkim Cinayətov", "Mirzə", "İlk günlər", "İstifadə", "Sara", "Təzə toyun nəzakət qaydaları", "Dəzğah qızı", "Göz", "Bostan oğrusu", "Ayaz", "Quymaq", "Dostumun qonaqlığı", "Gözün aydın", "Badamın ləzzəti" və s. onlarla hekayələrində yeni həyat, ictimai münasibətlər sosial məzmunlu satira və yumor hissilə təsvir olunurdu. Bu dövrdə yaranan digər hekayələrdən (satirik, qeyri-satirik) Mir Cəlal hekayələri onunla fərqlənirdi ki, burada satirik tip mənfi qəhrəman, mənfi qəhrəman isə sinfi mənsubiyyətinə görə gülüş hədəfi edilmirdi. Elə buna görə də, satirik-komik cizgilərlə yaradılmış obrazları müasir həyat hadisələri ilə səsleşdiyindən uzunömürlü olurdu. Çünki bu hekayələrdə təsvir olunan hadisələr gündəlik, yaxud keçici münasibətlər üzərində qurulmur, hadisələr yeni orijinal keyfiyyətdə təqdim olunurdu. Satira, gülüş və yumor onun yaradıcılığında element şəklində süni olaraq yaradılmır, hadisələrin məzmunundan, təbiətindən doğurdu. Bu mənada, Mir Cəlal yumoru, gülüşü özünəməxsus olduğu kimi, mütəhərrik, sirayətədicilə olmaqla yanaşı, məna və məzmun yükü tutumludur. Hekayələrin süjet və kompozisiyasından tutmuş satirik pafos və komik effektinə qədər yazıçının həyat hadisələrinə, ayrı-ayrı keyfiyyətlərə münasibəti satirik-komik düşüncədə açılır. İlk hekayələrindən yığcam süjet qurmaq, dilə maksimum qənaət etmək, az sözlə çox mətləbləri deyə bilmək kimi keyfiyyətlər onun yazıçı üslubunu müəyyənləşdirir.

Gözlənilməz sonluq, dil sadəliyi və kəsərliliyi, canlı təsvir və ifadə vasitələrindən istifadə, fikir və düşüncə aydınlığı, səlistlik, təbiilik, lakonizm - bütün bunlar Mir Cəlali A.Çexov və C.Məmmədquluzadə yaradıcılığına yaxınlaşdıran amillərdən olur. "Kəmtərovlar ailəsi" hekayəsində yazıçı satirik, komik ifadə vasitəsi ilə Kəmtərovlar ailəsinin gecə-gündüz işləməsini onların pul hərisliyi, varlanmaq ehtirası ilə bağlamaqla yanaşı, yeni sosial münasibətlərin formalaşmasını göstərməyə çalışır. Onların həyata baxışında insani münasibətlərdən

(qonum-qonşu, dostlar, ailə) daha çox, əşyalara sevgi xüsusi yer tutur və elə bu amil onları cəmiyyətdən təcrid edir. Kəmtərovların qohumlarla, dostlar və qonşularla ünsiyyət hissi korşalır, ailə sevinci, valideyn olmaq hissi yaddan çıxır və nəticədə gecə-gündüz çalışmaları işin keyfiyyətinə də öz təsirini göstərir.

Mir Cəlalin gülüşü özünəməxsusdur, canlı və mütəhərrikdir. Adi həyat və məişət hadisələrindən tutmuş, cəmiyyətin ictimai münasibətlər sistemində qədər onun satirasında qınaq obyektinə çevrilir. Onun satirası ictimai həyat hadisələrinin mahiyyətinə enir, dövrün, zamanın, yaxud hər hansı bir keyfiyyətin xarakterini reallıqla canlandırır. Canlılıq, təbiilik, mənalılıq satiranın üzvi tərkib hissəsi kimi yazıçı yaradıcılığını fərqləndirən əsas cəhətlərdən biridir.

M.Cəlal hekayələrində cəmiyyət hadisələri, yeni dünyagörüşü və münasibətlər sistemi komik, yumoristik və satirik üslubda təsvir olunur. Lakin buradakı yumor və satira ciddiliklə, ictimai ziddiyyətlərlə təsvir olunduğundan qoyulan problemlər dərin, mənalı və düşündürücü səslənir. Tənqidçi M.Hüseyn yazıçı yaradıcılığında bu cəhəti vaxtilə çox yüksək dəyərləndirərək doğru qeyd edirdi ki, "Mir Cəlalda sağlam yumorla dərin lirizm çox sıx surətdə əlaqələnir. Bu xüsusiyyət onun əsərlərini başqa yazıçılarımızinkindən kəskin surətdə fərqləndirir" (M.Hüseyn. Seçilmiş əsərləri. 10 cildə, 9 c., Bakı, Yazıçı, 1979, s. 65).

M.Cəlal yaradıcılığına zənginlik gətirən əsas komponentlərdən biri satirik psixologizmdir. Satirik psixologizmi isə obrazın ictimai münasibətlərdə aşkarlanan xarakterinin (satirik, komik, yumoristik) uzunömürlülüüyü təmin edir. Satirik psixologizm obrazın daxili aləminin açılmasında əsas rol oynayır.

M.Cəlal yaradıcılığı obrazlar aləminin zənginliyi, yaradıcılıq axtarışları, həyəcan, emosionallıq baxımından bədii nəsrimizdə önəmli yerlərdən birini tutur. Buradakı faciəviliklə yanaşı, acı sarkazm, göz yaşları içində gülüş onu daha da oxunaqlı edir. Onun sadəliyi, axıcılığı, və təbiiliyi ilə seçilən özünəməxsus yazıçı dili vardır. Üslubi çalarlar, emosionallıq, təhkiyə rəngarəngliyi, dialoqların canlılığı və drammatizmi, lakoniklik və s. bütövlükdə yazıçının dilini zənginləşdirən, üslubunu formalaşdıran amillərdəndir.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, bədii gülüş, satirik psixologizm, düşüncə aydınlığı.*

MİR CƏLALIN ELMİ-NƏZƏRİ VƏ ƏDƏBİ-TƏNQİDİ GÖRÜŞLƏRİ

Əlizadə Əsgərli

Filologiya elmləri doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

XX əsr Azərbaycan elmi-nəzəri və ədəbi-ictimai fikrinin görkəmli nümayəndələrindən biri Mir Cəlal Paşayevdir. O, müəllim, yazıçı, ədəbiyyatşünas-alim, pədaqoq və ictimai xadimdir.

Mir Cəlal müəllim 1937-ci ildən Bakı Dövlət Universitetində dərslər demiş, ədəbiyyatşünaslıq elminin sahələri üzrə elmi-nəzəri və ədəbi-tənqidi məqalələr, monoqrafiyalar, dərslər və dərslər vəsaitləri yazmışdır. O, "Ədəbiyyatşünaslığın əsasları" (prof. P.Xəlilovla birlikdə), "XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı" (F.Hüseynovla birlikdə) dərsləkləri, habelə, "Gülüş bədii silah kimi", "Cəlil Məmməd-quluzadənin realizmi haqqında" və başqa dərslər vəsaitlərinin müəllifidir. Mir Cəlal görkəmli ədəbiyyat tarixçisi və nəzəriyyəçisidir.

Mir Cəlal Paşayev "Füzulinin poetik xüsusiyyətləri" adlı namizədlik dissertasiyası, "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" adlı doktorluq dissertasiyasının müəllifidir.

Alim 1940-cı ildə Həmid Araslının redaktorluğu ilə "Füzulinin poetik xüsusiyyətləri" adlı namizədlik dissertasiyasını təkmilləşdirmiş, 1958-ci ildə "Füzulinin sənətkarlığı" adı ilə nəşr etdirmişdir. Akademik Vasim Məmmədəliyev yazmışdır ki, Mir Cəlal Füzuli sənətinin müasir elmi metodologiya ilə öyrənilməsinin əsasını qoyanlardan biri və birincisidir.

Mir Cəlalin ilk ədəbi-tənqidi məqalələri ötən əsrin 20-ci illərinin sonlarına (1927-1928-ci illər) aiddir. Həmin məqalələrin bir çoxu "Klassiklər və müasirlər" kitabında toplanmışdır.

Alim elmi-ictimai görüşlərində dövrün, tarixi şəraitin tələblərini, dövlətçilik ənənələrini, ideologiyayı, anoloji fikir istiqamətlərini nəzərə almış, bədii əsərlərə analitik qiymət vermişdir. Mir Cəlal ciddi tədqiqatçılıq mövqeyi ilə elmi-nəzəri və ədəbi-tənqidi fikrin, habelə, müasir ədəbi prosesin inkişafına yön vermişdir.

Görkəmli ədəbiyyatşünas Nizami, Füzuli, Sabir, M.Hadi və H.Cavid yaradıcılığı haqqında ilk qiymətli araşdırmaların müəllifidir.

Alim "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" adlı sanballı tədqiqatında *tənqidi realistlər*: Cəlil Məmməd-quluzadə, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Mirzə Ələkbər Sabir, Əli Nəzmi, Məmməd Səid Ordubadi, Əliqulu Qəmküsar, Mirzəli Möcüz, Firidun bəy Köçərli, Mirzə Fətəli Axundzadə, *romantiklər*: Məhəmməd Hadi, Hüseyn Cavid, Abbas Səhhət, Əbdülxalıq Cənnəti, Səid Səlməsi, Səməd Mənsur Kazımov, *maarifçi-didaktiklər*: Süleyman Sani Axundov, Abdulla Şaiq, İbrahim bəy Musabəyov, Məhəmməd Qarayev, habelə, xırda *məişət dramlarının* müəllifləri: Mirzə Məhəmməd Axundov (Hatif), Rəşid bəy Əfəndiyev, Mir Mahmud Kazımovski və Əhməd Qəmərli Məlikovun yaradıcılığı zəminində ədəbi

metod və cərəyanların estetikasını müəyyənləşdirmişdir.

Mir Cəlal ədəbi məqalələrində portret-çerklərə geniş yer vermişdir. Bunlar Azərbaycan, rus və Avropa sənətkarlarına aiddir.

Sənətkar S.Vurğun və O.Sarıvəllinin şeir dilini, C. Məmmədquluzadə ("Molla Nəsrəddin") və Ə.Haqverdiyevin nəsr dilini nümunə göstərmişdir. Alim milli bədii nəsrədən daha çox yazmış, roman janrının spesifikasiyası, tipologiyası və ideya-estetik əsaslarını göstərmişdir. Mir Cəlalin nəzəri-estetik görüşləri ədəbi-metodoloji qiymətləndirmənin meyarlarına görə xüsusilə seçilmişdir.

Mir Cəlal ədəbi-tənqidi görüşlərində bədii formanı şərtləndirən amillərdən danışmış, bu sahədə ədəbi-nəzəri fikirlər irəli sürmüş, klassik və müasir ədəbi qüvvələrin bədii forma və janra münasibətindən bəhs etmişdir.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, tənqidi görüş, ədəbi proses, ictimai xadim, tarixi şərait.*

MİR CƏLAL PAŞAYEV FÜZULİ İRSİNİN TƏDQIQATÇISI KİMİ

Elçin Məmmədov

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Bakı Dövlət Universiteti

Elə ədəbi şəxsiyyətlər var ki, onların sənətkarlığı haqqında araşdırma aparmaq yüksək zövq, intellekt və duyum qabiliyyəti tələb edir. Böyük Azərbaycan şairi Məhəmməd Füzulinin yaradıcılığı kimi... M.Füzuli haqqında çox yazılıb. Lakin Füzuli dühasını, misralarının feyzini, sənətinin bənzərsizliyini şərh edən tədqiqatçı ən az onun səviyyəsində dayanmalıdır. Bu baxımdan Mir Cəlal Paşayevin elmi irsində M.Füzuli ilə bağlı araşdırmaları xüsusi diqqət çəkir.

Füzuli sənətinin qüdrətini, qəlb aləminin sirlərinə dərinədən bələd olan “bir şairin bədii xəzinəsi”ni təhlil etməyin çətinliyini vurğulayan alim bu ağır və şərəfli işin öhdəsindən layiqincə gəlmiş, mükəmməl bir tədqiqat əsəri ortaya qoymuşdur. Mir Cəlal Paşayevin “Füzuli sənətkarlığı” monoqrafiyası dahi şairin yaradıcılığını tədqiq və təbliğ etmək istiqamətində ən dəyərli araşdırmalardandır. M.Füzulinin bütün irsini şərh etmək məqsədini izləməyən müəllif, şairin zəngin yaradıcılığından bir sıra nümunələri tədqiqata cəlb etmiş, onlar barəsində dəyərli elmi mülahizələr irəli sürmüşdür.

Nəinki Azərbaycanda, bütün Şərqdə lirik ədəbiyyatın ən gözəl nümunələrindən sayılan Füzuli qəzəllərini yüksək həssaslıqla təhlil edən Mir Cəlal Paşayev onu bədbin şair hesab edənlərə cavab olaraq, Füzulini həyat eşqi, yaratmaq həvəsi ilə coşan, “sənət fəzasının dərinliklərini fəth edən” sənətkar hesab etmişdir.

M.Füzulinin dil xüsusiyyətlərini araşdırmaya cəlb etməsi alimin bədii dilə, Azərbaycan folkloruna, klassik ədəbiyyata, şeir texnikasına dərinədən bələd olduğunu göstərir. Mir Cəlal Paşayev şairin çətin və anlaşılmaz dildə yazdığını söyləyənlərin əksinə, ərəb və fars sözlərinin çoxluğuna baxmayaraq, Füzuli əsərlərinin dilini sadə və anlaşılıqlı, “ən yüksək şeir dili” kimi qiymətləndirmişdir.

Tədqiqatda M.Füzulinin təkə poeziyası deyil, nəsr sahəsində də ana dilinin inkişafına töhfə olan “Hədiqətüs-süəda”, “Şikayətnamə” əsərləri də geniş təhlil olunmuşdur.

Mir Cəlal Paşayevin özünün də qeyd etdiyi kimi, “sənətkarın böyüklüyü yalnız götürdüyü mövzuların zənginliyi, qoyduğu müasir və tarixi məsələlərin kəskinliyi, ya eyniliyi ilə, seçdiyi bədii vasitə və şəkillərin orijinallığı... ilə deyil, həm də insan zehninə və qəlbinə aşılamaq istədiyi fikir və hisslərin, mənəvi meyl və vərdişlərin adət və qaydaların gözəlliyi, üstünlüyü, mütərəqqi mahiyyətilə” müəyyənləşir. Mir Cəlal Paşayevin məhz Məhəmməd Füzuli yaradıcılığına müraciət etməsi onun Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı qarşısında ən böyük xidmətidir.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, Füzuli irsi, klassik ədəbiyyat, ədəbi məktəb.*

GÜLXANI PƏNAHIN “MİR CƏLALIN ELMİ-NƏZƏRİ GÖRÜŞLƏRİ” MONOQRAFİYASI HAQQINDA

Salatın Əhmədova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti

Mir Cəlal Azərbaycan nəsrinin inkişafında müstəsna xidmətləri olan yazıçıdır. Zəngin bədii yaradıcılığa malik yazıçı, həm də alim, tənqidçi, ədəbiyyatşünas kimi tanınan, Müasir Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının inkişafında böyük xidmətləri olan Mir Cəlal Paşayevin yaradıcılığı, ədəbi-elmi fəaliyyəti həmişə tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olub. Bu mənada filologiya elmləri doktoru, dosent Gülxani Pənahın “Mir Cəlalin elmi-nəzəri görüşləri” monoqrafiyası ədəbi, elmi şəxsiyyətin həyat və fəaliyyətinin tədqiqi və təhlili cəhətdən yüksək dəyərləndirilməlidir. Mir Cəlal yaradıcılığı, elmi fəaliyyəti haqqında çoxlu sayda məqalə və əsərlər yazılmış olsa da onun ədəbiyyatşünaslıq nöqtəyi-nəzərindən fəaliyyəti ilk dəfə bu monoqrafiyada geniş tədqiqi edilmişdir.

“Füzuli sənətkarlığı”, “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” (1905-1917), “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı”. “Klassiklər və müasirlər”, “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, beş yüzdən çox məqalə, resenziya, elmi-nəzəri əsərin, dərsliklərin, əlliyə yaxın bədii, elmi, publisist kitabların müəllifi Mir Cəlalin elmi irsi bu monoqrafiyada mükəmməl çəkildə təhlil və tədqiqatını tapır.

Gülxani Pənahın “Mir Cəlalin elmi nəzəri görüşləri” monoqrafiyası “Giriş” və dörd fəsildən ibarətdir. I fəsildə “Yeddi gözəl”in nəslə tərcüməsi” bölməsində “poemanın nəslə ilk tərcüməsinin” Mir Cəlala məxsus olduğunu, Mir Cəlal tərəfindən nəslə işlənərək dərc edildiyini yazır.

“Mir Cəlal və ədəbi irsimiz” və “Mir Cəlal rus ədəbiyyatı haqqında” bölmələrində Mir Cəlalin “bədii dilimiz, nəsrimiz, klassik sənətkarlarımız, müasir ədəbiyyatımızın inkişaf məsələləri ilə bağlı elmi-nəzəri düşüncələri təhlil və tədqiq edilir.

“Mir Cəlal Füzuli sənətkarlığı haqqında” adlı II fəsildə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında Mir Cəlalin “Füzuli sənətkarlığı” kimi sanballı, fundamental tədqiqat əsərini yüksək dəyərləndirir.

III fəsildə “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” və “Mir Cəlal XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı haqqında” bölmələrində Mir Cəlalin “Azərbaycan ədəbiyyatının bu dövr inkişaf istiqamətini dərinəndən bildiyindən, güclü, əhatəli, ensiklopedik məlumatlara malik olduğundan, bu işin öhdəsindən müvəffəqiyyətlə” gəldiyini yazır.

Mir Cəlalin formalaşmaqda olan yeni ədəbiyyatımızın inkişafında mühüm rol oynayan ədəbi məktəblərin metod və üslub özünəməxsusluğunu sistemli şəkildə araşdırdığını bildirən Gülxani Pənah onun XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında müstəsna xidmətləri olan ədib və şairlərimizin yaradıcılığını ədəbi məktəblərə, realist, romantik, maarifçi keyfiyyətlərinə əsasən qrup-

laşdırdığını yazır. “Mir Cəlal “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” haqqında” adlı IV fəsilə Mir Cəlalı “ədəbiyyatşünaslığın inkişafında öz dəsti-xətti olan alim”, “ədəbiyyat, sənət, elm haqqında dəyərli fikirlərin müəllifi” kimi yüksək qiymətləndirir.

Gülxani Pənah monoqrafiyada Mir Cəlalı “özü kimi böyük sənətkarların duyğu və düşüncələrinin ideya-məzmun keyfiyyətlərini açmaq, təhlil və tədqiqini vermək, möhtəşəm Azərbaycan ədəbiyyatını çiyinlərində aparan böyük dühalarımızın nadir istedad, fitri qabiliyyət sahibi olduğunu üzə çıxarmaq” nəsis olduğunu, bunun hər sənətkara, hər alimə nəsis olmadığını yazır.

Gülxani Pənahın “Mir Cəlalin elmi-nəzəri görüşləri” monoqrafiyasına ön söz yazmış professor Cəlal Abdullayev “Elmi nəzəri və ədəbi tənqidi görüşlər sisteminə yeni baxış” məqaləsində qeyd edir ki, “Tədqiqatda Mir Cəlalin XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı, ədəbiyyat tarixi və ədəbiyyat nəzəriyyəsinə dair əsərləri yeni yanaşma üsulu ilə müasirlik işığında səciyyələndirilir. Nəticə etibarilə demək lazımdır ki, Gülxani Pənahın “Mir Cəlalin elmi-nəzəri görüşləri” monoqrafiyası yüksək nəzəri səviyyədə yazılmış, alimin elmi-filoloji əsərləri müqayisəli təhlil üsulu ilə araşdırılmış, onun ədəbiyyatşünaslıq elminin inkişafındakı bənzərsiz xidmətləri tam dolğunluğu ilə verilmişdir” (Gülxani Pənah. Mir Cəlalin elmi nəzəri görüşləri. Bakı, “Poeziya günü” nəşrlər evi, 2009, s. 8).

Açar sözlər: *Mir Cəlal, elmi-nəzəri, ədəbi, yazıçı.*

MİR CƏLAL NİZAMİ VƏ FÜZULİ HAQQINDA

Lalə Əliyeva

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

Özündən sonra ədəbi məktəb yaradan, yaradıcılığı ilə zaman-məkan anlayışının fəvqündə dayanan iki dahi şair – Nizami və Füzuli sənətkarlığı, əsərlərindəki mövzu, üslub yaxınlığı ədəbiyyatşünas Mir Cəlal Paşayevin elmi tədqiqatlarında xüsusi yer alır.

Özündən əvvəl yaşayan sənətkarlara hörmətlə yanaşan, onların yaradıcılığına dəyər verən Füzulinin Nizamini “müəzzəm” şair adlandırması, divanında rəğbətlə adını çəkməsi, əsərlərində şairin beytlərindən bəhrələnməsi heç də təsadüfi deyildir. Ədəbiyyatşünas alim hər iki sənətkarın lirik, epik əsərlərini incləyərək onları yaxınlaşdıran üzərində dayandıqları möhkəm bünövrə, arxalandıqları şifahi xalq ədəbiyyatı, zəngin mütaliə və müşahidə qabiliyyətindən bəhs edir. Ərəb folklorunda çox yayılmış Leyli və Məcnun əfsanəsinin ilk dəfə Nizami tərəfindən yazılı ədəbiyyata gəlməsi, sonradan Füzuli qələmi ilə ana dilində əbədi həyat qazanması faktı Mir Cəlalin diqqət mərkəzində olmuşdur. “Səhle-mümtəne” yolunu seçən, “biri yüz deyil, yüzü bir edən” Nizamini seçdiyi həzəc bəhri bu mövzuda yazan bütün şairlər kimi Məhəmməd Füzulinin də qoruyub saxladığı vəzn olmuşdur. Füzuli Nizamini yaratdığı əsərin süjetinə, mövzu qəlibinə, obrazlarına, hadisələrə belə sadıq qalmışdır. Poemadakı süjetdən, epizodlardan yaradıcı şəkildə istifadə edən Füzuli Nizamini belə çətinliyindən şikayət etdiyi bir mövzuda əsər yazmağın ağırlığından danışır. “Belə bir sevgi macərəsini qələmə almağın böyük hünər istədiyini söyləyir, bu işin özü üçün bir “imtahan” olduğunu qeyd edir”.

Ədəbiyyatşünas alimin fikrincə, ustadının yaradıcılıq təcrübəsinə “göz yummayan” Füzuli bu aşiqanə süjeti işlərkən “orijinal bir yol tutmuş, əhvalatın əsiri olmayaraq müstəqil, yeni, qüvvətli bir poema yaratmışdır”.

Nizami və Füzuli yaradıcılığında şeirə, sənətə, sözə verilən qiymət Mir Cəlalin diqqətindən yayınmamış, onların “öz sözləri və sözlərinin ölməzliyi ilə fəxr etməsi, bədii sözü dürr, gövhər ilə müqayisə etməsi, şeir sahəsinə soxulan yalançı, saxtakar şairləri qırmanclaması, əsərlərini məna xəzinəsi adlandırması” fikirlərini xüsusi olaraq dəyərləndirmişdir.

Mir Cəlal diqqəti Nizamini fəxriyyə ruhunda yazdığı qəsidəsinə yönəlmişdir. Şairin yüksək ehtirasla özündən və şeirindən danışmasını, hünərini “yerlərə, zəmanəyə hakim bir asiman” adlandırmasını, “məna və fəzilət şahı” deyərək fəxr etməsini təqdir edir. Daha sonra müəllif Füzuli yaradıcılığına müraciət edir. Onun yeddi bəndlik “tərcibəndi-müsəddəs” əsərində özü ilə bağlı verdiyi məlumatı diqqətə çatdırır. Mir Cəlal dövrün, zamanın bütün ağırlıqlarının şairi ruhdan salmaq gücünə malik olmadığını yazır, haqlı olaraq, şairin öz qüdrətini günəşlə müqayisə etməsini yüksək qiymətləndirir.

Nizami öz sənət sultanlığı ilə fəxr etdiyi kimi, Füzuli də “Söz” rədifli qəzəlində sənətinin ona verdiyi sultanlığından bəhs edir. Mir Cəlal qeyd edir ki, Füzulinin şeir sultanlığı başqa cür sultanlıqdır. Füzuli şeiri ordu kimi ölkələr fəth edir, ordunun, padşahın gücü çatmayan könüllərdə, qəlblərdə taxt qurur.

Şərqi iki batmayan Günəşi – Nizami və Füzuli yaradıcılığı əsrləri arxada qoyaraq inamla gələcəyə doğru irəliləyir. Bu yaradıcılıq xalqın – İnsanlığın qəlbində taxt quran yaradıcılıq olduğu üçün həmişəbahardır, təravətlidir. Bu gün bu tükənməz sərvəti tədqiq etmək, öyrənmək və öyrətməyə dünənkindən daha çox ehtiyac var.

“Həqiqi sənətin və şeirin zəngin, əlvan mənə şüaları qəlblərin ən dərin guşəsini işıqlandırmasına” inanan ədəbiyyatşünas alim Mir Cəlal Nizami və Füzuli dühasının mənəvi nurunun bu gün də, sabah da oxucusunun yolunu aydınladacağına əminlik nümayiş etdirir.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, Nizami, Füzuli.*

MİR CƏLALIN ƏDƏBİ-NƏZƏRİ İRSİNDƏ ESTETİK İDEAL

Aygün Bağirova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

Mir Cəlal müəllim yazıçı kimi Azərbaycan ədəbiyyatının yaradıcılarından biri, ədəbiyyatşünas-alim kimi görkəmli tədqiqatçı, müəllim kimi pəşəkar pedaqoq-şəxsiyyətdir. O, XXI əsrin böyük ədəbi klassikidir.

Mir Cəlal müəllim Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, ədəbi-nəzəri fikrin problemlərinə aid elmi məqalələr, “Füzuli sənətkarlığı”, “Cəlil Məmmədquluzadə realizmi haqqında”, “Xalq şairi Səməd Vurğun”, “Klassiklər və müasirlər”, “Yeni şeirin manifesti”, “Gülüş bədii silah kimi”, “Azərbaycanda ədəbi məktəblər”, “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi”, “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” kimi monoqrafiya, kitab və dərsliklərin müəllifidir.

Görkəmli elm xadimi ədəbiyyatşünaslığın hər üç sahəsi: Azərbaycan ədəbiyyat tarixi, ədəbiyyat nəzəriyyəsi və ədəbi tənqidlə məşğul olmuşdur. Onun tədqiqatlarında ədəbiyyat tarixçiliyi ilə nəzəriyyəçiliyinin qovuşan səviyyəsi yeni tipoloji araşdırmalara yol açmışdır. Ədəbiyyatşünas-alimin “Füzuli qəzəllərinin poetik xüsusiyyətləri”, “Füzuli əsərlərinin bədii dili”, “Füzuli şeirində peyzaj”, “Füzuli poeziyasında bədii və elmi məntiq”, Nizami irsinə həsr olunmuş “Yeddi gözəl” haqqında”, “Məhəbbət dastanı”, “Nizaminin müsbət obrazları”, “Əsrlərdən gələn dostluq səsi” adlı məqalələri, həmçinin M.P.Vaqif, M.F.Axundzadə, M.Ə.Sabir və Ə.Haqverdiyev haqqında tədqiqatları ədəbi şəxsiyyətlərin yaradıcılığına verilən qiymət, özündən sonrakı ədəbiyyatşünaslar, habelə, tələbələr üçün örnək məktəbidir.

Mir Cəlal müəllimin həm klassiklər haqqında tədqiqatları, həm ədəbiyyat nəzəriyyəsinin müxtəlif problemləri, ədəbi metod, üslub və cərəyanlar haqqında nəzəri fikirləri, müasirlərinin yaradıcılığına dair mülahizələri, tövsiyələri obyektiv və əsaslı idraki zəminə bağlıdır.

Mir Cəlal Paşayev Cavid Əfəndinin tövsiyələri ilə Füzulinin poetikasını tədqiq etməyə başlamışdır. Alim irfana və elmə, əqlin və mənəviyyətin gücünə söykənən Azərbaycan poeziyası, Şərq poetikasının sirlərini öyrənməklə çağdaş ədəbi prosesə, Azərbaycan ədəbiyyatının zəngin ənənələrinə sahib olmaq enerjisinin nümunəsini vermişdir. Tədqiqatçının 1905-1917-ci illəri əhatə edən “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” əsəri XX əsrin ədəbi mühiti, həmin illərin ədəbi prosesi haqqında əhatəli tədqiqat olub xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Alim Cəlil Məmmədquluzadə, Üzeyir Hacıbəyov, Mirzə Ələkbər Sabir, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Məmməd Səid Ordubadi, Əli Nəzmi, Nəriman Nərimanov, Əliqulu Qəmküsar, Firudun bəy Köçərli, Abdulla bəy Divanbəyoglu, Abdulla Şaiq, Soltan Məcid Qənizadə kimi sənətkarların ədəbi irsini tədqiqata cəlb etməklə ilkin elmi fikirlər söyləmişdir.

Səməd Vurğunun “Vaqif”, “Fərhad və Şirin”, “Komsomol poeması”, Mirzə

İbrahimovun Cənubdakı azadlıq hərəkatından bəhs edən “Gələcək gün”, Əbülhəsənin cəbhə həyatını əks etdirən “Müharibə”, Mehdi Hüseynin “Abşeron” və “Səhər”, Süleyman Rəhimovun canlı lövhələr, real çarpışmalar romanları, C.Cabbarlının bütöv yaradıcılığına istinad edən analitik təhlilləri müəllifin xalq həyatını dərinləndirən bilməsi, xalqın mübarizə tarixi, adət-ənənəsi, zəngin və bədii dili, həyat tərzinə bələdliyinin fakt və dəlilləridir. Ədəbiyyata gələn gənclərin yaradıcılığına yüksək tələbkarlıqla yanaşan ədəbiyyatşünas-alim onlara həm klassik irsi, həm dünya ədəbiyyatının zəngin təcrübəsini öyrənməyi tövsiyə etmişdir.

Bədii əsərin dilindən sadəlik və təbiilik, xalq dilindən gələn şirinlik, rəngarəng ifadələr, ədalətli ibarələr, bədii suallar, bədii təkrarlar tələb edən yazıçı bütün bunları bədii ustalığın şərtləri kimi vurğulamışdır.

Görkəmli ziyalı ədəbi tənqidi məqalələrdən elmi təfəkkür, analitik, obyektiv qiymətləndirmə tələb etmiş, sənətkarlıq məsələləri, sənətin xüsusiyyətləri, varlığı şairanə, bədii lövhələrlə canlandırmağın zərurəti haqqında elmi müəlahizələrə, nəzəri mülahizələrə üstünlük vermişdir.

Mir Cəlal müəllim sənət məsələlərinə dair konseptual fikirlər irəli sürmüş, klassiklərlə yanaşı, Məmməd Səid Ordubadi, Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimov, Osman Sarıvəlli, Səməd Mənsur kimi müasirlər, habelə, gənc ədəbi qüvvələrin nümayəndələri kimi Əli Kərim, Bəxtiyar Vahabzadə, Musa Yaqub, Nəbi Xəzri və Xəlil Rza yaradıcılığı haqqında yönləndirici ədəbi-nəzəri, tənqidi-estetik mülahizələr söyləmişdir.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, yazıçı, ədəbi-nəzəri irs, estetik ideal.*

MİR CƏLALIN DİL VƏ ƏDƏBİ-BƏDİİ DİL HAQQINDA DÜŞÜNCƏLƏRİ

Saidə Mustafayeva

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

Geniş yaradıcı diapazonuna malik sənətkar, elmi əsərlərinin səviyyəsi ilə seçilən alim, professor, Azərbaycan filoloji fikrinin görkəmli tədqiqatçısı Mir Cəlal Paşayev XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının, elminin və təhsilinin inkişafında misilsiz xidmət göstərmişdir. Yaradıcılığa şeirlə başlayıb, oçerk və hekayələri ilə ədəbi aləmdə uğurlu addımlarını ataraq, geniş həcmli romanlar yazan sənətkar xalq həyatının reallıqlarını nəsr dilində təqdim edərək dilçiliyimizə də böyük töhfələr vermişdir.

Mir Cəlal Paşayevin yaradıcılıq dünyası ilə tanışlıqdan sonra belə bir nəticəyə gəlmək olur ki, ədəbin sözə, dilə olan münasibətində iki istiqaməti nəzərə almaq vacibdir. Bunlardan birincisi, sənətkar kimi sözdən, dildən istifadə yolu, istifadə üsulu. İkincisi isə, bir alim olaraq söz və dil haqqında düşüncələridir. Məlumdur ki, sənətkarın bədii və elmi yaradıcılığında həmin münasibətlər bir-biri ilə vəhdət təşkil edir. Yəni ədib necə düşünürdüsə, xalq dilinə məxsus söz və ifadələri necə deyirdisə, elə də yazırdı.

Zəngin filoloji bilik dairəsinə sahib olan sənətkar alim ədəbi axtarışlarında da yalnız ədəbiyyatşünas olaraq deyil, həm də dilçi mütəxəssis kimi çıxış edərək, dilin ən incə məqamlarına diqqət yetirirdi. Bu səbəbdəndir ki, Azərbaycan sənət tarixində yeni bir ədəbi məktəbin əsasını qoyan, ana dilində fəlsəfi əsərlər yazan böyük klassik İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığını yüksək qiymətləndirən alim qeyd edirdi: “fəlsəfi lirikanın banisi, ana dilində ilk dəfə ən çox və ən qüdrətli əsərlər yazan, poeziyamızda insanları sağlam idraka çağıran, dini ehteramını və çürük etiqadları cəsarətlə qamçılayan, ... insan ləyaqətini həmişə və hər yerdə uca tutan böyük şair”.

İmadəddin Nəsimi haqqında deyilən həmin fikirlər Mir Cəlalin Ana dilinə, sözə, ədəbi dilə olan sevgisindən doğan ifadələrdir. Mir Cəlalin bir alim kimi dil, eyni zamanda da ədəbi-bədii dil haqqındakı mülahizələrinə də iki istiqamətdən yanaşmaq olar:

1. Dil, eyni zamanda da ədəbi-bədii dil, bədii əsərin dili haqqında nəzəri mülahizələri;

2. Ayrı-ayrı sənətkarların yaradıcılıq üslubları, əsərlərinin dili haqqında mülahizələri.

Həmin fikir və mülahizələri də iki qrupda sistemləşdirmək mümkündür:

a) Məhəmməd Füzulinin əsərlərinin dili və dil haqqında fikirləri;

b) XX əsrin əvvəllərində yaşayıb yaradan sənətkarların dili və qismən də dil haqqında fikirləri.

Sənətkarın dil haqqındakı nəzəri mülahizələri onun “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” əsərində öz əksini tapmışdır. Digər elmi əsərlərində, yəni “Füzulinin

sənətkarlığı” və “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” kitablarında isə sənətkarın (Məhəmməd Füzulinin) əsərlərinin dili haqqındakı fikirlər yer almışdır.

Dili millətin varlıq formalarından biri kimi qəbul edən sənətkar “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” əsərində qeyd edir ki, “Xalq dilini itirsə mənən ölür, özgələşər, sözünü yad dildə söylər”.

Həqiqətən də, xalq varlığını öz dilində tapdığı kimik, öz dilində də həm yaradır, həm də yaşadır: laylasını da, nəğməsini də, bayatısını da, dastanını da. Ədibin də gəldiyi əsas qənaət bundan ibarətdir. Çünki yad dilli ədəbiyyatda millilik, doğmalıq olmaz. Əslində yad dil və milli ədəbiyyat hər bir dövrdə milləti düşündürən əsas məsələlərdən biridir. Bu məqamda belə bir sual yaranır: “Bəs yad dildə yazan dünya şöhrətli klassiklərimizin əvəzsiz irsi bizim deyilmi?” Buradan belə bir fikir formalaşır ki, tarixi şəraitin ağrı-acısı kimi yaranan həmin əsərlər, sözsüz ki, daşdığı məna və ruhuna görə müəyyən şərtlər daxilində milli ola bilər.

Sənətkar alınma sözlərin də bədii əsərlərin dilində yerli-yersiz işlənməsinə qarşı çıxır: “... Əvvəla, hər əcnəbi sözü alıb dilə salmaq olmaz. Misal üçün, ana dilində “göy” olduğu halda farsca “asiman”, ərəbcə “səma” işlətməyin mənası yoxdur. Dilin zəruri ehtiyaclarını ödəmək, lazımi söz ibarələri yaratmaq üçün hər şeydən əvvəl, folklorə, xalqın danışığı dilinə, klassik sənətkarların əsərlərinə müraciət etmək zəruridir”.

Görkəmli yazıçı, professor Mir Cəlal Paşayevin həm bədii, həm də Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının aktual problemlərinə həsr edilmiş elmi əsərləri dilçilik baxımından da mütəxəssislərin və tələbələrin hər zaman istinad etdiyi fundamental mənbədir.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, yazıçı, alim, ədəbiyyatşünaslıq, dil, ədəbi-bədii dil, əsər.*

SƏNƏTKAR VƏ ZAMAN

Yadigar Əsgərova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

Araşdırma XX əsrin Azərbaycan ədəbiyyatına dərinədən bələd olan görkəmli yazıçı və alim Mir Cəlalin bədii-estetik görüşlərindən bəhs edir. Alim öz tədqiqatlarında həmin dövrün ədəbi icmalını verməyə, başlıca ədəbi hadisə və cərəyanları təsnif edərək ən parlaq və aparıcı şəxsiyyətlərinin əsil qiymətini, yerini, xidmətlərini müəyyənləşdirməyə çalışmışdır. Onun xüsusilə romantik ədəbiyyata münasibəti həm o zaman üçün, həm də müasirlərimiz üçün aktualdır. İdeoloji diqtənin təsirləri, siyasi təzyiq şəraitində düzgün mövqe tutmaq, ədəbi prosesi obyektiv şərh etmək asan deyildi. Sərt rejimin qanunları ilə hesablaşmaq məcburiyyəti onların bəzən mətləbə birbaşa, bəzən sətiraltı, bəzən isə sanki təsadüfi düşüncələrlə münasibət bildirməsinə səbəb olurdu. M.Hadini, A.Səhhəti, Ə.Cənnəti, A.Divanbəyoglunu, S.Səlmasini, Səməd Mənsur Kazımovu romantizm ədəbi məktəbinə aid edən Mir Cəlal bu ədib və şairləri tənqid etməklə yanaşı, əsərlərinin ideya-estetik mahiyyətinə, ictimai görüşlərinə nəzər salmaga çalışırdı. Romantik məktəbin nümayəndələrindən olan Ə.Cənnəti, S.Mənsurun həyat və yaradıcılığından bəhs edərək zamana müvafiq qaydada onların bədii sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən, dünyagörüşlərindəki təzadlı cəhətlərdən də danışırmışdır. Həmin dövrdə həm Əbdülxalq Cənnəti, həm də Səməd Mənsur kəskin tənqid hədəfi olduqlarından ədəbiyyat icmalarında onların haqqında məlumatlar çox az idi. Müəllif hər iki ədibi köhnə şeir məktəbində yetişən, şəkil, üslub, ifadə cəhətdən də klassik şeirdən uzaqlaşma bilməyən ədiblərdən hesab etsə də, əsərlərinin bədii keyfiyyətini, vətəndaşlıq hisslərini qeyd edir, satiralarının tənqid təcrübəsinə diqqət yetirir. Belə bir yanaşma ədəbiyyat səhnəsindən tamamilə silinmək təhlükəsi qarşısında qalan şairlərimiz üçün xüsusilə vacib idi.

Açar sözlər: *Azərbaycan ədəbiyyatı, Mir Cəlal, bədii-estetik, ədəbi məktəb.*

**MİR CƏLALIN BƏDİİ YARADICILIĞI:
İDEYA-MƏZMUN İSTİQAMƏTLƏRİ, MÖVZU
VƏ JANR XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

MİR CƏLAL İRSİNƏ YAZIÇI MÜNASİBƏTİ

Gülxani (Pənah) Şükürova
Filologiya elmləri doktoru, dosent
Azərbaycan Yazıçılar Birliyi

F.Köçərlidən üzü bəri daha sürətlə inkişaf edən Azərbaycan ədəbi tənqidinin B.Qasımzadə, M.Arif, M.Cəlal, C.Xəndan, M.Rzaquluzadə, M.C.Cəfərov, A.Zamanov, Y.Qarayev, B.Nəbiyev, kimi görkəmli simaları ilə zamanında şəxsi münasibətləri olan, onların bir çoxunu yaxından tanıyan Anarın fikirləri də oxucularımız üçün həmişə maraqla qarşılıb.

Anar ədəbiyyat, elm, tədris tariximizdə öz yeri olan görkəmli yazıçı, alim, pedaqoq, ədəbiyyatşünas Mir Cəlal Paşayevi böyük alim, pedaqoq kimi yüksək qiymətləndirir. Onu “eyni zamanda mənən bölünməz Vətənimizin siyasi qismətlə ayrılmış iki parçasının – Güneyn və Quzeyin – birliyinin, vəhdətinin rəmzi olan” ziyalılarımızdan bilir.

XIX əsrdə hekayələr ustası kimi tanınan Mir Cəlal həm də ilk romançılarımızdan biri kimi ədəbiyyat tariximizdə yer tutur. Anar onun “Bir gəncin manifesti”, “Dirilən adam” romanlarının yazıldığı dövrün özəlliklərini əks etdirməklə bərabər, roman janrını ədəbiyyatımızda təsdiq edən və doğmalaşdıran əsərlər kimi orta və ali məktəb dərslərimizə daxil olduğunu yazır. Nəsrimizin cavanlığını vurğulayan Anar onu da qeyd edir ki, “Kitabi-Dədə Qorqud”dan üzü bəri dastanlarımızda, nağıllarımızda, Molla Nəsrəddin lətifələrində, rəvayətlərdə, əfsanələrdə nəsr elementləri olub, böyük Füzuli “Şikayətnamə”sini nəsr ilə yazıb, “ancaq yalnız XIX əsrdə İsmayıl bəy Qutqaşının, Abbasqulu ağa Bakıxanovun hekayələriylə və xüsusilə də Mirzə Fətəli Axundzadənin “Aldanmış kəvakib”iylə yeni Azərbaycan nəsrinin tarixi başlanır”.

“Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” dərsliyinin, “Klassik irs və müasirləri”mizə dair məqalələrin, monoqrafik tədqiqatların, “Azərbaycanda ədəbi məktəblər”, “Füzuli sənətkarlığı”, “Cəlil Məmmədquluzadə realizmi haqqında” və sair əsərlərin müəllifi, ədəbi-nəzəri düşüncə ilə ardıcıl və sistemli şəkildə məşğul olan Mir Cəlalin çoxşaxəli ədəbi-bədii, elmi, pedaqoji fəaliyyəti vardır.

Mir Cəlalin “İclas qurusu” hekayəsini Mayakovskinin “İclasbazlar” şeiri ilə müqayisə edir. Bu hekayəsi də “sovet həyat tərzinin səciyyəvi siması olan “iclas azarına” qarşı yazılmış, bu gün də aktual səslənən əsərdir. “İclas qurusuna” çevrilmiş bir insanın simasında müəllif canlı fərdi – “qaxaca, robota döndərən rəsmiyyətçiliyi, bürokratizmi, hətta ailə-məişət aləminə də əl uzadan iclasbazlığı kəskin satirik üslubla” ifşa etdiyini yazır.

“Təzə toyun nəzakət qaydaları” adlı hekayəsini – klassik adlana biləcək hekayəni yenidən müəllimlə edərəkən təəccüb qalır ki, “bizim rejissorlarımız həmin əsəri indiyəcən səhnələşdirməyiblər, televiziya ekranlarına çıxarmayıblar”.

Personajları öz dilləriylə, danışq tərzləriylə xarakterizə etməyi də “yazıçı məharəti” bilir. Nümunələr gətirir, toyun təzə bəyinin nitqini, personaj – Xankişinin danışqını verir və onun danışqının “hazırkı dövrdə ara-sıra televiziya ekranlarında gördüyümüz bəzi məmurların danışq üslubunu, cümlə quruluşunu və “məntiqini” xatırladıqını yazır.

M.Arif, M.Cəfər, M.Hüseyn, M.İbrahimov, H.Araslı, C.Xəndan, Ə.Şərif, M.Quluzadə, H.Əfəndiyev, A.Zamanov, İ.Əfəndiyev, Ə.Ağayev, Ə.Hüseynov, O.Həsənov, Q.Xəlilov, M.Əlioğlu, B.Nəbiyev, P.Xəlilov, Y.Seyidov, K.Məmmədov, K.Talıbzadə, kimi yazıçı, tənqidçi və alimlər Mir Cəlalin elmi, ədəbi-bədii irsini yüksək qiymətləndirmişlər. Qeyd etmək yerinə düşər ki, “Mir Cəlalin elmi-nəzəri görüşləri” fundamental tədqiqat (“Poeziya nəşrlər evi”. Bakı.2009) işinin müəllifiyəm.

Respublika Elmlər Akademiyasının Nizami adına Ədəbiyyat və Dil İnstitutunda şöbə müdiri, 1961-ci ildən isə ömrünün sonuna kimi Azərbaycan Dövlət Universitetində kafedra müdiri və müəllim işləmiş yazıçı, alim, Əməkdar Elm Xadimi, milli kadrların hazırlanması, gənc nəslin təlim-tərbiyəsi sahəsində böyük əməyi olan Mir Cəlalin hekayələri, romanları haqqında çox araşdırmalar aparıldığını bildirən Anar Mir Cəlalin əsərləriylə də, elmi tədqiqatlarıyla da, müəllimlik fəaliyyətiylə də minlərlə oxucusunun, tələbəsinin xatirələrində yaşadığını söyləyir.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, Anar, satirik hekayələr, nəsr, personaj.*

MİR CƏLAL ƏSƏRLƏRİNDƏ HİKMƏTLİ SÖZLƏR

Səhər Orucova

Filologiya elmləri doktoru, professor

Bakı Dövlət Universiteti

Ədəbiyyatımızda şeir, oçerk və hekayələri ilə tanınan ədiblərimizdən biri də Mir Cəlal Paşayevdir. Mir Cəlal xalqa, kökə bağlı insan olduğu üçün əsərlərində Azərbaycan xalqının adət-ənənələrini, həyatını, eləcə də dövrün aktual problemlərini işıqlandırmışdır. O, xalqın psixologiyasını dərinlən bilir, ruhunu duyurdu. Şifahi xalq ədəbiyyatına yaxşı bələd olan yazıçı əsərlərində yeri gəldikcə folklor nümunələrindən istifadə etmişdir. Bununla da ədib yaradıcılığını zənginləşdirmiş, əsərlərinə canlılıq gətirmişdir. Bu cür folklor nümunələrində əsas yeri atalar sözü tutur. Əcdadlarımızın uzun əsrlik müşahidələrinin, təcrübəsinin ümumiləşdirilməsindən yaranan nümunələrdən istifadə edən ədib məqamında məsələyə münasibəti atalar sözləri ilə göstərir. Atalar sözləri icimai həyatın və məişətin bütün sahələrini əhatə etdiyi üçün Mir Cəlal Paşayev də hər mövzuda atalar sözlərindən, məsələlərdən istifadə edir, yeri gəldikcə özü də məsələyə hikmətamiz yanaşaraq hikmətli sözlər işlədir.

Yazıçı həm əsərlərinin içərisində, həm də epiqrafında hikmətli kəlamlardan istifadə etmişdir. “Bir gəncin manifesti”, “Elçilər qayıtdı” və bir çox əsərlərin epiqrafında atalar sözləri yer almışdır.

Epigraflarla zəngin “Bir gəncin manifesti” əsərində “Qarışqa qanad gətirəndə ölümü yaxınlaşar”, “Arxalı köpək qurd basar”, “Yaxşı dostları qılinc da ayıra bilməz”, “Ölmək ölməkdir, xırıldamaq nə deməkdir”, “İtə ataram, yada satmaram”, “Yolçu yolda gərək”, “Yüz gün yaraq, bir gün gərək”, “E1 gücü, sel gücü” atalar sözləri yer almışdır. Mir Cəlal əsərlərində bəzi atalar sözləri məzmun cəhətdən dəyişilmiş şəkildə verilir. Lakin bu dəyişiklik forma və məzmunla xələl gətirmir. Ədib bu dəyişiklikdən məharətlə istifadə edir, obrazın xarakterini açır, məzmununa gözəllik qatır. “Təzə səhər” əsərində atalar sözünün dəyişilmiş variantlarına rast gəlirik. Məsələn: “İgidin adını eşit, üzünü görmə!” kəlamına “Təzə səhər” romanında “İgidin adını eşit, üzünü gör” şəklində rast gəlirik. Əsərdə “Hər şeyin təzəsi, dostun köhnəsi” kəlamı “Hər şeyin təzəsi, dostun həm köhnəsi, həm də təzəsi!” şəklində işlədilmişdir.

Yazıcının yaratdığı zəngin mənəvi irsin bir hissəsini onun hikmətli sözləri təşkil edir. Həmin kəlamlar insanların yalnız mənəviyyatını deyil, həm də onun yaşadığı məkanı, zamanı da işıqlandırır. Mir Cəlalin əsərində işlədilən elə ifadələr var ki, onlar aforizmə çevrilmişdir. Əsərin on beşinci fəslinin epiqrafında “Azadlığı qorumaq onu fəth etmək qədər müqəddəsdir” aforizmində Vətənin azadlığının necə dəyərlı olduğunu diqqətə çatdırmışdır. “Ancaq, necə dəyərlər, insanın gözünü torpaqdan savayı heç nə doyurmaz” (“Kəmtərovlar ailəsi”), “Məndə qəribə bir arzu dinlənilir: iki ömür istəyirəm. İstəyirəm ki, ilk ömrüm - təcrübə dərsi olsun; bu mürəkkəb dünyanı, qapalı adamları öyrənməyə sərf olunsun. İmtahandan çıxma bilsəm, mənə ikinci həqiqi ömür imkanı verilsin” (“Vətən yaraları”), Müəllim kəndlinin əli qələmlı dostudur (“Nazik mətləb”) və s. aforizmləri orijinal müəllif düşüncəsinin təzahürüdür.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, hekayə, folklor, atalar sözü, əsər.*

MİR CƏLALIN MÜHARİBƏ MÖVZUSUNDA ƏSƏRLƏRİNİN QARABAĞ SAVAŞI ƏDƏBİYYATININ YARANMASINDA ROLU

Mərziyyə Nəcəfova

Filologiya elmləri doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

Hər zaman kəsiyində müharibə mövzusu şair və yazıçılarımızın yaradıcılığından qırmızı bir xətlə keçmişdir. Bu əsərlərin vaxtında yazılması döyüşçü əsgərlərimizin vətənpərvərlik ruhunda köklənməsində, onlarda ruh yüksəkliyinin formalaşmasınada əsas hesab edilən amillərdən olmuşdur.

Mir Cəlal da 1941-1945-ci illərdə müharibənin qızgın vaxtında qələmini silaha çevirərək, döyüşçüləri mübarizəyə ruhlandırmış, öz əsərləri ilə onlarda qələbəyə inam hissi aşılamışdır. Müəllifin vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq hissləri ilə zəngin olan hekayələrindən “Yollar”, “Anaların üsyanı”, “Qardaş qanı”, “Atlı”, “Vətən yaraları”, “Silah qardaşları”, “Şərbət”, “Mərcañ Nənə”, “Havalı adam” əsərlərində yadda qalan obrazlar yartmışdır. Bu hekayələrin hər birində yazıçının əsas məqsədi insanlarda düşməyə nifrət, səfərbərlik ruhu, Vətən çağırışına qoşulmaq kimi hisslər, öz azadlığı və istiqlaliyyəti uğrunda mübarizə aparmaq, cəsurlarımızın qəhrəmanlığını əks etdirən obrazlar yaratmaq idi. Bu əsərlər nəyinki zamanında yazılan əsərlərə, hətta Qarabağ savaşında yazılan “Qarabağ müharibəsi hekayələri”nin yaranmasında da təsir edən amillərdən olmuşdur. Yazıçının “Vətən yaraları” (1942) hekayəsində mübarizə ruhu, vətənə məhəbbət hissi daha dərinidir. Hekayədə müəllif qəhrəmanının müharibə yaşantılarını verməsə də, oxucunu onunla yaralı vəziyyətində tanış edir. Ağır yaralı əsgərin psixoloji həyatı gözlərimiz qarşısında canlanır. Əsgər çox gəncdir. Həyatı böyük bir şirinliklə sevir., sağalıb yenidən həyata qayıtmaq arzusu ilə çırpınır. Bu ən çoxda yenidən mübarizəyə qalxmaq, cəbhədə qoyub gəldiyi döyüşçü dostlarına qovuşmaq istəyindəndir. “Qan qardaşları” (1941) hekayəsində isə “Vətən yaraları”ndan fərqli olaraq müharibənin od alovunu, qəhrəmanların şücaətini əks etdirərək oxucuya dəhşətli anları izlədir. Döyüş zamanı yaralanan əsgərin qanı tufəngin qundağına dəymişdir. Bu qanı dostu Bəhrəm heç vaxt silib təmizləmir. Yazıçı burada Bəhrəm vasitəsi ilə insanları mübarizəyə, tökülən günahsız qanların alınmasına səsləyir. Qardaş qanı axıtmış azgın düşməyə nifrət hissi aşılayır. Demək istəyir ki, günahsız qardaşlarımızın qanın almayınca bu qanı silməyə haqımız yoxdur. “Mən bu qanı gördükcə düşməndən intiqam alacam” deyən Bəhrəm bütün insanları intiqama çağırır. İntiqam hissinə çağırış yazıçının “Anaların üsyanı” hekayəsində də doğlun şəkildə əksin tapır. Bir az da ona görə ki, bu hekayədə insanları intiqama, mübarizəyə çağıran, sinəsinə övlad dağı çəkilməmiş bir ana- Marusya ana idi. Mir Cəlalin bu günün nəbzini tutan vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq motivində qələmə aldığı hekayələrində “Boz adam” (1941), “Axsam səfəri” (1942), “Atlı” (1942), “Snayper” (1942) Vətən müdafiəsi və azad olmaq ide-

yası üstündür". Yollar" bir Azərbaycanlı gəncin vətəni müdafiə üçün çağırışıdır. Hekayənin qəhrəmanı Ədhəm adlı gənc bütün insanlara örnək olur. O, insanların peşəsindən, sənətindən, varlı ya kasıb olmasından asılı olmayaraq vətəni müdafiədə hər zaman hazır olmalarını öz əməlləri və döyüşü ilə insanlara çatdırır". Vətən darda olanda hamı bir olmalı, bir ideya uğrunda hazır olmalı, hamımızın qarşısında yalnız bir yol var. Bu yol bizləri mübarizəyə aparan yoldur, bu yolun sonu qalibiyyət olmalıdır". Bu gün yaşadığımız Qarabağ müharibəsi zamanında və müharibə mövzusunda yazılan ədəbiyyat nümunələrində Mir Cəlal yaradıcılığının böyük təsiri hiss olunur. Bu günkü ədəbiyyatımız bu hekayələrdən qidalanmaqdadır. Ona görə ki, insan ləyaqəti, insan şərəfi və qeyrəti Vətəndən başlayır.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, müharibə mövzusu, Qarabağ savaşı, vətənpərvərlik ruhu.*

ТВОРЧЕСТВО МИР ДЖАЛАЛА В РУССКОЙ КРИТИКЕ

Севиндж Мамедова

Доктор философии по филологии, доцент

Бакинский государственный университет

Современники оценивали Мир Джалала как писателя с собственным почерком, со своими особенностями литературного мастерства, разнообразием писательских интересов. Он изображал в своих произведениях самые различные жизненные явления, умело показывал разных по взглядам и устремлениям людей, их героические и комические характеры.

Стержневая линия творчества Мир Джалала – политический и культурный рост народа за новую жизнь.

Все эти качества творчества известного писателя, ученого, критика привлекали и привлекают внимание литературоведов, критиков и переводчиков.

Первые высказывания о творчестве Мир Джалала в русской критике относятся к 30-м годам прошлого столетия.

В 1940 г., в республиканской и центральной печати были напечатаны рецензии и критические статьи об отдельных его произведениях.

С лучшей оценкой литературной деятельности молодого прозаика, в особенности «Манифеста молодого человека», выступила газета «Правда».

Интересно меткое выражение М.Дж.Джафарова о романе: «на каждой странице романа обнаруживается пытливым ум автора, хорошо знающего недавнее историческое прошлое своего народа, чувствуется умелая рука зрелого мастера слова».

В «Манифесте...» всесторонне и правдиво выделены новые люди, полные боевого, наступательного духа, решимости бороться до победного конца. Именно этим обусловлен высокий идейно-художественный уровень произведения, его значимость.

Разбирая отдельные эпизоды произведения, Як.Рыкачев также отмечает тонкий и тихий юмор произведения. «Источник поэзии Мир Джалала, это – народ, древний и поэтически одаренный азербайджанский народ», подтверждает он.

В 1946 г. Издательство «Советский писатель вновь обратилось» к переводу «Манифеста». Это произведение, как и раньше, с удовлетворением было встречено новым поколением читателей и критиков. В журнале «Дружба народов» вышла рецензия П.Охоты. Также, сравнивая стиль повествования Мир Джалала с Дж. Мамедкулизаде он отмечал, что с народным сказом роднит повесть и характер юмора автора. «Это юмор Моллы Насреддина, юмор анекдотов о «тазах» и «келях», столь любимый

чабанами и путниками далеких странствий не только Азербайджана, но и Туркмении, Казахстана, Киргизии. Автор бережно отнесся к национальной литературной традиции... Это помогло ему создать произведение, способное привлечь внимание не только азербайджанского, но и общесоюзного читателя».

К творчеству Мир Джалала обратился известный советский писатель Ю.Либединский.

Творчество Мир Джалала нашло свое отражение и в многочисленных статьях и литературно-критических заметках азербайджанских авторов, опубликованных на русском языке.

Один из исследователей творчества Мир Джалала литературовед И.Сац высоко оценивал мастерство писателя, отмечал его неразрывную связь с традициями фольклора и классической азербайджанской литературы.

Объектом исследования и критического разбора стали также рассказы писателя. «У Мир Джалала здоровый юмор сочетается с глубоким лиризмом, что резко отличает его от других наших прозаиков», писал М.Джафар.

В нескольких своих выступлениях Мехти Гусейн также анализировал «Манифест...».

Ключевые слова: *творчество Мир Джалала, писатель, критик, «Манифест молодого человека», Азербайджанская литература.*

MİR CƏLALIN HEKAYƏLƏRİNDƏ HƏYAT HƏQİQƏTİ VƏ BƏDİİ HƏQİQƏT

İlham Məmmədli

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

Bədii nəsrin əksər sahələrində qələmini uğurla sınımış Mir Cəlalin yaradıcılığında hekayə janrı xüsusi yer tutmuşdur. Ədib iri həcmli əsərləri ilə yanaşı hekayə janrına ciddi önəm vermiş və dövrün ictimai-siyasi, mənəvi-psixoloji ovqatını özündə əks etdirən maraqlı hekayələr qələmə almışdır.

Sovet siyasi sisteminin hakim ideologiyası olan sosialist realizmi bədii ədəbiyyatı müəyyən çərçivə və qəlibə salsada, ustad sənətkarlar dar bir dairədə də sözün gücü ilə böyük fikir və ideyaları cəmiyyətə çatdırmağa bilmişlər. Mir Cəlal da hekayə və romanlarında dövrün tələblərindən doğan sovet ideologiyasını müəyyən sferada təbliğ etsə də, zamanın əsil həyat həqiqətlərini peşəkar yazıçı qələmi ilə əks etdirməyə müvəffəq olmuşdur.

Yazıcının yaratdığı personajlar bütün keyfiyyətləri ilə dövrün, zamanın bətnindən doğur. Əgər oxucu A.Çexovun hekayələrində XIX əsr Rusiyasının tipik çinovnikini, mujikini görürsə, Mir Cəlalin hekayələrində eynən XX Azərbaycanın məmurunu, ziyalisini müşahidə edir. A.Çexovun hekayələrindəki dövlət məmuru nə qədər qaba, mujiki, kəndlisi yazıqdırsa, Mir Cəlalin hekayələrindəki vəzifə sahibi o qədər bürokrat, ziyalı gözü qırıq, vətəndaş hüquqsuzdur.

Mir Cəlalin qəhrəmanları tipik sovet adamlarıdır. Bütün sevincləri, ağrı-acılarıyla, qayğı və düşüncələriylə birlikdə. O, öz qəhrəmanlarını tapmaqda çox da çətinlik çəkmir. Bu qəhrəmanlar hər gün yazıcının ətrafında dolayan sadə insanlar, iş prosesində rastlaşdığı müxtəlif tiplər, müəllim kimi təmasda olduğu tələbələr və digər zümrənin nümayəndələridir. Mir Cəlal iri həcmli əsərlərində olduğu kimi hekayələrində də həyat həqiqətlərini böyük ustalıqla bədii ədəbiyyata gətirmiş, bu gün üçün də öz orijinallığını, bədii-sənətkarlıq baxımından dəyərini saxlayan əsərlər yaratmışdır.

Açar sözlər: *bədii nəsr, həyat həqiqəti, bədii həqiqət, orijinallıq.*

MİR CƏLALIN ƏSƏRLƏRİNİN TİPOLOJİ TƏRKİBİ VƏ NƏŞR TARİXİ

Knyaz Aslan

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

XX əsr Azərbaycan nəsrinin görkəmli nümayəndəsi, ədəbiyyatşünas alim, Əməkdar Elm Xadimi Mir Cəlal ilk mətbu əsrlərindən istedadlı qələm sahibi kimi ədəbi ictimaiyyətin diqqətini cəlb etmiş, zaman-zaman bədii və elmi yaradıcılığı ilə sənətkarlıq zirvəsinə yüksəlmişdir.

Çoxşaxəli istedadla malik olan Mir Cəlalın qələmindən çıxmış əsərlərin tipoloji tərkibi olduqca rəngarəngdir. Buraya nəsr, publisistika, elmi-tədqiqat kimi mühüm yaradıcılıq istiqamətlərini əhatə edən çoxsaylı nümunələr daxildir.

Mir Cəlalın “Dinsizlər İttifaqı nasıl çalışmalıdır” adlı ilk qələm təcrübəsi “Yeni fikir” qəzetinin 7 iyun 1926-cı il tarixli nömrəsində dərc olunmuşdur.

1928-ci ildən Mir Cəlal dövrü mətbuatda ədəbi-tənqidi məqalələrlə çıxış etməyə başlamışdır. Onun “Ədəbiyyatda romantizm” adlı təhlili araşdırması “Maarif yolu” jurnalının bir neçə nömrəsində işıq üzü görmüş, müəllifin ədəbi aləmdə tanınmasına ciddi vəsilə olmuşdur.

Sonrakı illərdə Mir Cəlalın ədəbi-tənqidi və publisist məqalələri o dövrdə nəşr olunan “Hücum”, “Kommunist”, “Pioner işçisi”, “Gənc işçi”, “Şərq qadını”, “İnqilab və mədəniyyət”, “Ədəbiyyat qəzeti”, “Vətən uğrunda”, “Azərbaycan gəncləri” kimi qizet və jurnallarda ardıcıl dərc edilmişdir. Bununla yanaşı o, “Azərbaycan SSR EA-nın xəbərləri”, “Azərbaycan SSR EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun əsərləri”, “ADU-nun Elmi əsərləri” kimi məcmuələrdə elmi araşdırmalarının nəticələri ilə çıxış etmişdir. Bu baxımdan onun “Azərbaycan ədəbiyyatı lüğətinin “A” hərfinə aid hissəsi” ümumi başlıqlı silsilə məqalələri diqqəti daha çox cəlb edir.

Ümumiyyətlə, 1926-1978-ci illərdə dövrü mətbuatda, ədəbi-bədii və elmi-nəzəri məcmuələrdə Mir Cəlalın 660-dan çox məqaləsi işıq üzü görmüşdür.

Mir Cəlalın ilk kitabçası 1932-ci ildə Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında çap olunmuşdur. “Sağlam yollarda” adlanan bu nəşrdə müəllifin on oçerki toplanmışdır.

Mir Cəlal 1935-ci ildə “Azərnəşr”də iki bədii kitab nəşr etdirmişdir. “Boy” adlı novellalar 123 səhifəlik kitabına yazıçının kiçik həcmli əsərləri, ikinci kitab isə “Dirilən adam” romanı daxil edilmişdir.

“Azərnəşr” 1937-ci ildə Mir Cəlalın “Bostan oğrusu”, 1938-ci ildə “Axundun iştəhası”, 1939-cu ildə “Gözün aydın” adlı hekayələr və oçerklər kitablarını çapdan buraxmışdır.

Həmin dövrdə Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı Nəşriyyatı da yazıçının yaradıcılığının nəşrinə diqqət yetirmiş, onun bir sıra əsərlərini gənc oxuculara ünvanlamışdır. Belə ki, 1940-cı ildə onun “Bir gəncin manifesti” povesti çap

olunmuş, daha sonra orta yaşlı uşaqlar üçün “İsrafil”, böyük yaşlı uşaqlar üçün “Şərbət” kitabça və kitabı işiq üzü görmüşdür.

Mir Cəlalin 2013-cü ildə “Adiloğlu” nəşriyyatında nəfis şəkildə çapdan buraxılmış beşcildlik “Seçilmiş əsərləri” indiyə qədərki nəşr tipləri arasında ən rəngarəngi hesab edilə bilər. Nəşrin tərtibçiləri akademik Nərgiz Paşayeva və professor Təhsin Mütəllimovdur. Beşcildliyə görkəmli yazıçının kiçik janrlarda yazılmış əsərləri – hekayələri, oçerkləri, şeirləri, tərcümələri, xatirələri və fel-yetonları daxil edilmiş, bütün əsərlərin son variantı əsas götürülmüşdür.

Bütövlükdə 1932-2018-ci illərdə Mir Cəlalin 86 adda bədii və elmi kitabı nəşr edilmişdir. Bundan başqa, həmin dövrdə dövrü mətbuatda, məcmuələrdə və dərsliklərdə ədibin çoxsaylı bədii, publisistik və elmi tədqiqat əsərləri çap olunmuşdur.

Ədibin əsərlərinin tipoloji tərkibini kitabları, dövrü mətbuatda, dərsliklərdə, məcmuələrdə çap olunmuş əsərləri, uşaqlar üçün işlədiyi kitablar, elmi-tənqidi və publisistik məqalələri, tərcümələri, redaktə etdiyi kitablar, rəhbərlik etdiyi dissertasiyalar, rus və başqa dillərdə çap olunmuş əsərləri, habelə ədibin həyat və yaradıcılığını əks etdirən bütün nəşrlər təşkil edir.

Açar sözlər: *XX əsr Azərbaycan nəşri, ədəbiyyatşünas alim, yazıçı, Mir Cəlal, kitab, əsər.*

MİR CƏLALIN “ƏMZİK” VƏ “QAYMAQ” HEKAYƏLƏRİNİN TƏHLİLİ

Günel Hümətova (Pəniyeva)

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Mir Cəlalin yaradıcılığı bu və ya digər kontekstlərdə ədəbi-nəzəri fikrin diqqət mərkəzində olmuşdur. Yazıçının uşaq əsərlərinin təhlil obyektinə çevrilməsi və həmin əsərlərin ideya-məzmununun araşdırılması ədəbiyyatşünaslığın əsas problemlərindəndir.

Mir Cəlalin uşaq nəsrinə daxil olan “Əmzik” və “Qaymaq” hekayələrinin əsas ideya və bədii xüsusiyyətlərinin təhlili və hər iki əsərin əsas mövzusunun uşaqlara aid olması və eyni zamanda məişət və həyatın gündəlik məsələlərinin real təsviri və qarşıya qoyulan problemlərin həlli ilə sona yetən sonluqla yazıçı gələcəyə ümidlə yaşayan uşaqların xeyrin qələbəsinin daim var olduğunu göstərməyə çalışmasının aşkarlanması tədqiqatın elmi yeniliyinin əsasını təşkil edir.

Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nəsr ustası olan M.Cəlal qələmə aldığı nəsr əsərlərində təsvir etdiyi hadisələri elə reallıqla təqdim edir ki, oxucu Təsvir edilən hadisələr barədə düşünməyə bilmir. Məhz Mir Cəlalin uşaq əsərlərinin tədris edərkən M.Cəlalin uşaqlar üçün yazdığı nəsr əsərlərinin mövzu dairəsi olduqca rəngarəng və müxtəlifdir.

Yazıçının “Əmzik” hekayəsində müasir dövr üçün daha aktual səslənən bir problem təsvir edilmişdir. Mir Cəl tipik məmur obrazını canlandıraraq həmin insanların iç üzünü inandırıcı şəkildə təqdim etmişdir. Yazıçı reallıqları obrazların dilindən sadə dillə vermişdir. Beləki sədr mağazalarda əmzik tapılmamasının günahını başqalarında görür və “ildə iki minə yaxın uşaq 1 doğulsun, doğulan uşağın hamısının da ağzı var” deyərək özünün gülünc vəziyyətə olduğunu açıq şəkildə ifadə edir. Məhz bu formada təsvir üsulu seçən yazıçı körpələrə bu cür laqeyd münasibət bəsləyən tipik məmur obrazı yaratmaqla uşaqlarda və gənclərdə tərbiyyəvi xarakter aşılamağa çalışmışdır: “Nazirlərin özünə əmzik vermək lazımdır” fikri ilə yazıçı haqlı olduğunu sübut etmişdir.

Mir Cəlal bir sıra hekayələrində uşaqların həyat tərzini qələmə alır, onların uşaq dünyasında baş verən əhvalatları incə və zərif yumorla təsvir edir. Yazıçının “Qaymaq” hekayəsinin mövzusu belədir: “Bir gün səkkiz yaşlı Nadir atası Mehbalı kişinin dükançı Məşədi Möhsünə onunla göndərdiyi qaymağın üzünü yığıb yeyir. Bundan qəzəblənən Mehbalı kişi Nadiri cəzalandırmaq istəyir. Lakin “gördüyü işin peşmanlığından alovlanan qəlbini göz yaşları ilə söndürmək istəyən” balaca Nadir inəyi hər gün otarsa da, onu yemləsə də “nədənsə süd qazana tökülər-tökülməz çevrilib özgənin malı olurdu”. İndi isə, qaymaqdan bir barmaq yediyi üçün Nadir döyülməyə, söyülməyə məruz qalır. Səhəri gün Mehbalı kişi bir kasa qaymağı Məşədi Möhsünə özü aparır. Lakin onun dükanının möhürləndiyini, evinin də qıfıllı olduğunu görür. Məlum olur

ki, dükançının nə əngəlli işi olubsa da, gecə ikən qaçıbmiş. Əhvalatdan xəbərdar olan Mehbalı kişi oğlu balaca Nadiri cəzalandırmaq fikrindən daşınır. Hekayə maraqlı sonluqla bitir: “Mehbalı Nadiri yanına çağırdı. Bir qaşığı özü götürdü, birini də oğluna verdi: - Ye, ye, oğul, ye! Bu çağa kimi avam olmuşuq! Mehbalı yedikcə ağzı dada gəlirdi. - Hansı səfeh oğlu bundan sonra qaymaq satar. Özüm yeyəcəyəm! Özüm kimdən əskiyəm? - deyə Mehbalı təntənə ilə bildirdi. O, böyük bir şey kəşf etmiş kimi sevinirdi. Nadir qaymaqdan götürdükcə atasının üzünə baxırdı. Təəccüb edirdi ki, kişi nə üçün hırslanmışdır? Nə üçün qaymağı yeməyə izin verir?” “M.Cəlalin hər iki hekayəsinin süjet xətti maraqlı əhvalatlar üzərində qurulmuşdu. Burada məişət və həyatın gündəlik məsələlərinin real təsviri və qarşıya qoyulan problemlərin həlli ilə sona yetən sonluqla yazıçı gələcəyə ümidlə yaşayan uşaqların xeyrin qələbəsinin daim var olduğunu göstərməyə çalışmışdır.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, yazıçı, hekayələr, təsvir.*

MİR CƏLAL NƏSRİNİN POETİK VƏ ESTETİK DƏYƏRİ

Səba Namazova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Gəncə Dövlət Universiteti

XX yüzil Azərbaycan ədəbi fikrinin klassikləri sırasında nasirlərin məxsusi yeri olduğu danılmazdır. Qüdrətli ədib Cəlil Məmmədquluzadə ilə başlayan bu pleyadaya Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Yusif Vəzir Cəmənəminli, Süleyman Rəhimov, Mirzə İbrahimov, Əli Vəliyev, Əbülhəsən Ələkbərzadə, İlyas Əfəndiyev, Mehdi Hüseyn, İsmayıl Şıxlı, İsa Hüseynov, Yusif Səmədoğlu, Anar, Elçin, İsi Məlikzadə, Sabir Əhmədli, Fərman Kərimzadə, Sabir Azəri, Seyran Səxavət və başqaları daxildir. Həmin sırada Mir Cəlal Paşayevin bənzərsiz yeri, əbədiyaşar mövqeyi, özünəməxsus bədii-tarixi, elmi çəkisi var.

Yeri gəlmişkən, Mir Cəlal nəsrinin janr xüsusiyyətləri, mövzu və surətlər aləmi son dərəcə rəngarəngdir. Həyatın çeşidli sahələrini özündə ehtiva edən maraqlı mövzular, əxlaqi-tərbiyəvi, ailə-məişət məsələləri, dərin mənalar ifadə edən hadisə və süjetlər müəllifin nəinki lirik, dramatik, yumoristik və satirik məzmunlu hekayələrində, ümumən yaradıcılığında yüksək sənətkarlıqla, mükəmməl şəkildə bədii əksini tapmışdır. Yeni insanın formalaşması, ictimai münasibətlərin axarında özünü büruzə verən çoxsaylı maneələrə, mənfilik təzahürlərinə qarşı dönmədən, qətiyyətlə mübarizə aparmaq, ələxüsus da inkişafa zəmin olacaq cəhətlər, həqiqət və gözəllik naminə çalışmaq Mir Cəlalin yaradıcılıq idealının əsasında dayanırdı. Yazıçı ilk qələm təcrübələrindən etibarən əsərlərində fikir orijinallığı, dil sadəliyi, kompozisiya yığcamlığı kimi önəmli cəhətləri qorumağa müvəffəq olmuşdur. İnsanda sağlam hisslər oyadan, gerçəkliyə dürüst baxış ifadə edən, haqsızlığa qarşı mübarizə ruhu aşılaman Mir Cəlal yaradıcılığında bədii gülüş vacib estetik məziyyətlərdən idi.

Bəllidir ki, Mir Cəlal bədii yaradıcılığa “Sağlam yollarda” adlı ilk oçerklər kitabı, “Mirzə”, “Həkim Cinayətov”, “Mərkəz adamı”, “Bostan oğrusu”, “Kəmətərovlar ailəsi”, “Anket Anketov” kimi satirik yönlü hekayələri ilə başlamışdır. Göründüyü kimi, görkəmli ədibin yaradıcılığında hekayəçilik mühüm yer almışdır. Onun çoxsayda hekayələrində, ilk növbədə, olduqca səmimi yumor hissi, gülüş mədəniyyətimizin mənalı tərəfləri diqqət çəkir. Mir Cəlal ümumən hekayə yaradıcılığında daim bədii gülüşün estetik imkanlarından bacarıqla faydalanmışdır. Belə ki, həlim və islahedici gülüş, yumor, həmçinin istehzal, simvolik gülüş, kinayə yazıcının hekayələri üçün xarakterikdir.

Mir Cəlalin “Əsgər oğlu”, “Plovdan sonra”, “Elçilər qayıtdı”, “Nazik mətləb”, “Vicdan mühakiməsi”, “Müdafiə vəkili” kimi hekayələrində maarifçi didaktika, “Səyyah xanım”, “Xarici naxoşluq”, “Məhəbbət, yaxud qəlp pul”, “Hesab dostları”, “Möhür və məhəbbət” adlı əsərlərində isə maarifçi satira başlıca yer tuturdu.

Düzdür, Mir Cəlal ədəbi aləmə romanla gəlməmişdir. Bununla belə, ob-

yektiv-tarixi, sosial-ictimai mühitin yaradıcı inikasını onun romanlarında da görə bilirik. Bir neçə il davamlı şəkildə əsasən hekayə, oçerk janrı üzərində məhsuldar çalışdıqdan, müəyyən təcrübə topladıqdan sonra, məhz 1934-1935-ci illərdə yazıçı, ilk romanını yazmağa başlamışdı.

O baxımdan ədibin “Dirilən adam”, “Bir gəncin manifesti”, “Açıq kitab”, “Yolumuz hayandır?” adlı əsərləri ilk tarixi və müasir mövzuda Azərbaycan romanları sırasında özünəxas mövqeyə malikdir.

Mir Cəlal aydın, lakonik, mənalı yazmağı sevirdi. Onun sənətkar təbiətinə xas olan ən ümdə cəhət təbiilik idi. Ədib klassik bədii nəsr ənənələrinə dərinlən bələd olduğundan ən mürəkkəb mətləbləri belə sadə şəkildə təqdim edib, zəngin həyati lövhələr, təbii surətlər, canlı xarakterlər yaratmağa yüksək istedad və peşəkarlıqla nail olmuşdu.

Açar sözlər: *hekayə, yaradıcılıq, nəsr, mövzu, bədii gülüş.*

MİR CƏLAL İRSİNİN BİBLİOQRAFİK TƏDQIQI

Sima İsmaylova

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Bakı Dövlət Universiteti

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, Əməkdar Elm xadimi, nasir, ədəbiyyatşünas alim, pedaqoq, ictimai xadim Mir Cəlal Paşayevin ədəbi-bədii irsi zəngin və çoxşaxəlidir. Yeniliyi təsdiq, köhnəliyi inkar etmək, məişət, əxlaq və şüurlarda olan köhnəlik qalıqlarının ölümünü acı kinayə ilə göstərmək Mir Cəlalin yaradıcılığında səciyyəvi cəhət olmuşdur. Eyni zamanda Mir Cəlal inqilabla bərabər yaranan yeni insanı, onun həyata yeni baxışlarını əks etdirən yazıçı olmuşdur. Dövlətimiz Mir Cəlalin xidmətlərini yüksək qiymətləndirmiş, onu anadan olmasının 50 illiyi münasibətilə “Şərəf nişanı” ordeni və “Qabaqcıl maarif xadimi” nişanı ilə, “Oktyabr inqilabı” və “Qırmızı Əmək Bayrağı” ordenləri və müxtəlif medallarla təltif etmişdir. 1969-cu ildə ədibə “Əməkdar Elm xadimi” adı verilmişdir.

Mir Cəlal yaradıcılığa XX yüzilliyin 20-30-cu illərindən başlamışdır. 1926-30-cu illərdə “Yeni fikir” qəzetində, “Qızıl Gəncə”, “İlk addımlar” və “Hücum” adlı məcmuələrdə özünün ilk qələm təcrübəsini və tərcümə əsərlərini çap etdirmişdir. Dövri mətbuatda çıxan ilk qələm təcrübəsi olan “Dinsizlər ittifaqı nasıl çalışmalıdır?” adlı ədəbi-tənqidi məqaləsidir. Məqalə 1926-cı ildə “Yeni fikir” qəzetində dərc olunmuşdur. Mir Cəlal Paşayev 1940-cı ildə “Füzulinin poetik xüsusiyyətləri” mövzusunda dissertasiya işini müdafiə edərək filologiya elmlər namizədi və 1947-ci ildə “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” mövzusunda dissertasiya işini müdafiə edərək filologiya elmləri doktoru elmi dərəcəsini almışdır. Bədii yaradıcılığa 1928-ci ildən başlamışdır. İlk əsərləri – kiçik hekayə və oçerkləri “Qızıl Gəncə” və “Gənc işçi” qəzetlərində, “Ədəbiyyat cəbhəsində” və “Hücum” jurnallarında çap edilmişdir.

Mir Cəlal əsasən hekayə ustası olmuşdur. Sovet dövrü ədəbiyyatında hekayə janrının inkişafında onun böyük xidmətləri olmuşdur. 1930-cu ildə özünün “Həkim Cinayətov” adlı ilk hekayəsini yazmışdır. Ümumilikdə, 500-ə yaxın hekayəsində köhnəliklə yeniliyin mübarizəsi, inkişafımıza mane olanların tənqidi, təmiz insani hisslər - vətənpərvərlik, övlad məhəbbəti, ata və analıq mehri-ülfəti kimi motivlərin təsviri ön plana çəkilir.

Mir Cəlalın ilk kitabı isə 1932-ci ildə işıq üzü görmüş “Sağlam yollarda” adlı oçerklər toplusudur. İlk romanı “Dirilən adam” 1935-ci ildə çap olunmuşdur. 1939-cu ildə tarixi-inqilabi mövzuda ilk romanını “Bir gəncin manifesti”ni yazmışdır. Bundan başqa “Açıq kitab” (1941), “Yaşlılar” (1947), “Təzə şəhər” (1951), “Yolumuz həyanadır” (1958) adlı romanları da çap olunmuşdur. Ədibin bu romanlarının əsas səciyyəvi xüsusiyyəti Mir Cəlalin mətləbi konkret, yığcam, bədii formada, dinamik süjet daxilində ifadə edə bilmək məharətidir.

Mir Cəlal ədəbi-tənqid, ədəbiyyatşünaslıq sahəsinə gəlidiyi zamandan

etibarən sənət və ədəbiyyatın ən çox nəzəri problemləri ilə məşğul olmuş, adi məqalə və resenziyalarda belə konseptual problemlər qaldıraraq onu elmi ümumiləşdirmələr əsasında həll etməyə səy göstərmişdir. Onun Azərbaycan filologiyasının inkişafında böyük xidmətləri olmuşdur. 1940-cı ildə “Füzulinin poetik xüsusiyyətləri” adlı namizədlik dissertasiyasını müdafiə etmiş, sonralar bu mövzunu dönə-dönə işləyərək təkmilləşdirmiş və geniş əhatəli monoqrafiyaya çevirmişdir. Hazırda “Füzuli sənətkarlığı” (1958) adı ilə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının kapital əsəri kimi şöhrət qazanmışdır. Mir Cəlal Paşayev 1948-ci ildə ADU-nun professoru seçilmiş və 1961-ci ildən həyatını doğma Universitetimizlə bağlamış və ömrünün sonuna (28 sentyabr 1978) qədər “Azərbaycan ədəbiyyatı” kafedrasının müdiri vəzifəsində çalışmışdır.

Mir Cəlal Paşayevin zəngin ədəbi-bədii irsi, həyatı, təhsili, əsərlərinin nəşri xronoloji ardıcılıqla böyük yazıçının həyat və fəaliyyətini əhatə edən şəxsi xarakterli biblioqrafik informasiya mənbələrində məntiqi ardıcılıqla əks olunmuşdur. Bu günümüzdə qədər Mir Cəlal irsinə dair müxtəlif illərdə tərtib olunub nəşr edilmiş 4 biblioqrafik vəsait mövcuddur. Bu biblioqrafik vəsaitlər geniş informasiya potensialına malik olmaqla, universal məzmununa malik məlumat mənbələridir. Tezisdə biblioqrafik vəsaitlərin məzmun xüsusiyyətləri, materialların qruplaşdırılması metodikası, əhatə dairəsi və fərqli cəhətləri faktiki mənbələrə əsaslanaraq şərh edilmişdir.

Açar sözlər: *Mir Cəlal ədəbiyyatşünas alim, ədəbi-bədii irs, biblioqrafik tədqiqat, biblioqrafik resurs.*

MİR CƏLALIN BƏDİİ YARADICILIĞININ AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA ÖZÜNƏMƏXSUS YERİ

Minayə Məmmədova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

XX əsrin 20-30-cu illərində ədəbi aləmdə əvvəlcə şeir, sonra isə oçerk və hekayələri ilə görünən Mir Cəlal az sonra istedadlı və orijinal yaradıcılıq üslubu olan yazıçı kimi tanınıb. Səməd Vurğun, Süleyman Rəhimov, Süleyman Rüstəm, Mehdi Hüseyn kimi tanınmış söz ustaları ilə bir dövrdə yaşayan Mir Cəlal öz yazı üslubu ilə həmkarlarından fərqlənərək Azərbaycan ədəbiyyatına yeni nəfəs gətirib. XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının bir sıra nailiyyətləri bilavasitə Mir Cəlal Paşayevin adı ilə bağlıdır. Əlli illik yaradıcılıq fəaliyyəti dövründə o, görkəmli nasir kimi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində öz layiqli və şərəfli yerini tutub. Əminliklə deyə bilərik ki, təkcə “Bir gəncin manifesti” əsrinə görə Mir Cəlal klassik sənətkarlar sırasında dayanmaq haqqını qazanıb. Bu əsər çapdan çıxanda onun heç 30 yaşı yox idi. 1928-ci ildə mətbuatda ilk şeirləri (“Dənizin cinayəti”, “Ananın vəsiyyəti”, “Müxbir”) çap olunub. Lakin o, bundan sonra, daha doğrusu, 1930-cu ildən etibarən hekayələr yazıb. O dövrün “Şərq qadını”, “Gənc işçi”, “İnqilab və mədəniyyət”, “Ədəbiyyat qəzeti” kimi nüfuzlu nəşrlərində “Doktor Cinayətov”, “İfşa”, “Mərkəz adamı”, “Naxələf”, “Bostan oğrusu”, “Qüdrət nümayişi”, “İstifadə”, “Dəzgah qızı”, “Heyrət” və digər hekayələrini çap etdirib. 1932-ci ildə “Sağlam yollarda”, 1935-ci ildə “Boy” adlı ilk oçerklər və novellalar kitabları işıq üzü görüb.

Mir Cəlalin yaradıcılıq dünyası ilə tanışlıqdan sonra belə qənaətə gəlmək olur ki, onu düşündürən həyatı məsələləri, milli folklorun, xalq təfəkkürünün işığını, milli-mənəvi dəyərlərin klassik ənənələrə uyğun inkişafını və bu istiqamətdə yaranan problemləri, xalq həyatının real görüntüsünü nəsr dilində aydın, qabarıq şəkildə vermək mümkündür.

İlk dəfə 1937-1939-cu illərdə hissə-hissə “Revolusiya və kultura” jurnalında nəşr olunan “Bir gəncin manifesti” əsəri isə yazıcının həyatında böyük bir dönüş yaradıb, ədəbi zirvəyə aparan yoluna cığır açıb və müəllifə böyük oxucu auditoriyası qazandırıb. “Bir gəncin manifesti” bu gün də qəlbləri rıqqətə gətirir. Doqquz dəfə müxtəlif illərdə ayrıca kitab halında nəşr olunan bu əsər Azərbaycanın hüdudlarından çox-çox uzaqlarda da sevilir.

Mir Cəlal yaradıcılığının mövzu rəngarəngliyi, üslub xüsusiyyətləri, bütünlükdə orijinallığı ilə Azərbaycan yazıçıları içərisində özünəməxsus yer tutur. O, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində gözəl hekayələr ustası, rəngarəng mövzulara həsr olunmuş romanlar yaradıcısı, ədəbiyyatımızın klassik və müasir dövrünü, müxtəlif problemlərini işıqlandıran onlarla dəyərli tədqiqat əsərinin müəllifi kimi tanınmışdır. Mir Cəlal ədəbiyyat tarixinə, tənqid və ədəbiyyatşünaslığa dair bir sıra qiymətli əsərin müəllifidir. Alim-yazıçı Nizami, Füzuli, Sabir, Nəriman Nərimanov, Cəlil Məmmədquluzadə, Əbdürrəhim bəy

Haqverdiyev, Məmməd Səid Ordubadi, Səməd Vurğun kimi ədəbiyyatımızın görkəmli nümunələri ilə yanaşı Lev Tolstoy, Maksim Qorki, M.Şoloxov, Anton Çexov kimi böyük söz ustaları haqqında da qiymətli elmi əsərlər, məqalələr yazmışdır.

Mir Cəlal Paşayevin çoxşaxəli yaradıcılığı nəinki müasirlərinə, özündən sonra gələn nəsillərə də örnəkdir. Təsadüfi deyil ki, bu gün təkcə Azərbaycanda deyil, onun sərhədlərindən kənar da görkəmli ədibin həyat və yaradıcılığı geniş şəkildə öyrənilir və əsərləri çap olunaraq maraqla oxunur. İllər ötdükcə Mir Cəlal Paşayevin təkcə elmi irsi tədqiq edilmir, onun həm də xeyirxahlığı, böyük və əlçatmaz müəllimliyi, bəşəriliyi heyranlıqla qarşılır və sevilə-sevilə qəlblərdə özünə ucalıq abidəsi qurur. Ədibin bu zirvədəki yeri daim qalacaq və onun mərhəmət sevgisi dünya durduqca yaşayacaqdır.

Açar söz: *Yaradıcılıq, orijinal, hekayə, nailiyyət, üslub.*

MİR CƏLALIN HEKAYƏ YARADICILIĞI

Yeganə Xanlarova
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Bakı Dövlət Universiteti

Mir Cəlal Paşayevin Azərbaycan ədəbiyyatında xüsusi rolu olduğunu bilirik. O, oxunaqlı, ibrət dolu hekayələr, həyatı lövhələrlə zəngin olan romanlar yaradıcısı, həmçinin dəyərli elmi tədqiqatlar və örnək pedoqoji fəaliyyəti ilə Azərbaycan ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutan görkəmli yazıçıdır.

1928-ci ildən yaradıcılığa başlayan ədib insan və onun mənəvi dünyası, insan və cəmiyyət, cəmiyyət və fərd, insan və zaman problemlərini əsərlərində işıqlandıran sənətkarlarımızdandır. Mir Cəlal müəllim ən aktual mövzularda məqalələr, ədəbiyyatımızın klassik və müasir dövrünü, müxtəlif problemlərini işıqlandıran onlarla monoqrafiyalar, kitablar yazmışdır.

Bildiyimiz kimi, roman janrında yazmaq yazıçıdan böyük məharət tələb edir. Mir Cəlal müəllimin roman janrında qələmə aldığı “Dirilən adam” (1935), “Bir gəncin manifesti” (1939), “Açıq kitab” (1941), “Yaşadılarım” (1947), “Təzə şəhər” (1952), “Yolumuz hayandır” (1957) və digər əsərləri oxucu mənəviyyatının işıqlanmasında, vətəndaş mövqelərinin inkişafı və tərbiyəsində əsl məktəb rolu oynamışdır.

Mir Cəlal müəllimin yazıçı qələminin ən güclü tərəflərindən biri isə onun hekayə yaradıcılığında özünü göstərir. C.Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev, Y.V.Çəmənəmənlinin hekayə janrında qoyduğu ənənənin ən yaxşı davamçısı kimi məhz Mir Cəlal Paşayevin adı çəkilir. Müxtəlif rəngarəng mövzularda bir-birindən maraqlı hekayələr yazan ədib həmin hekayələrində mənəvi-əxlaqi mövzularla çıxış etmiş və bu minvalla da böyük sənətkar cəmiyyətdəki problemlərin aradan qalxmasına bir ziyalı kimi səy göstərmişdir.

İlk hekayə və oçerklərini 1930-cu ildə çap etdirən yazıçı qısa bir zaman kəsiyində özünü istedadlı nasir kimi tanıdı bilmişdir. 1932-ci ildə “Sağlam yollarda” adlı ilk kitabı çap olunmuşdur. Ədib hekayələrində haqsızlığa etiraz etmiş, nöqsan və eybəcərliklərin aradan qaldırılmasında ziyalı mövqeyini nümayiş etdirmişdir.

Mir Cəlalin “Mirzə”, “Yanlış barmaqlar”, “Qəmbərqulu”, “Həkim Cinayətov” və s. hekayələrində insana, cəmiyyətə zərər verən “peşə sahibləri” pislənir və hekayənin nəticəsində heç bir işə yaramayan bisavad işçilər tənqid atəşinə tutulur. Ədibin hekayələrində obrazların mənəvi-psixoloji xarakteri məharətlə açılaraq göz önündə canlanır.

Bu hekayələrdə çox maraqlı cəhət ondan ibarətdir ki, burada zaman məfhumu öz xüsusiyyətini itirir. Bu hekayələrin yazılma tarixindən az qala bir əsrə yaxınlaşan vaxt, zaman keçib. Amma Mir Cəlalin satirik hekayələrindəki bu cür tiplərə bu gün də rast gəlirik. Məsələn, “Həkim Cinayətov” hekayəsində peşəsinin dəyərini bilməyən həkim surəti, “Təzə toyun nəzakət qaydaları”

hekayəsində özünü mədəniyyətli göstərən, əslində isə düzgün davranış qaydalarına əməl etməyən bəy surəti, "İstifadə" hekayəsində zahiri gözəllik arxasında simasını itirmiş Sədət xanım surəti bu günümüz üçün tanış olan adamların obrazlarıdır. Bütün bunlar göstərir ki, Mir Cəlal müəllim hekayələrinə sərlövhə, obrazlara adlar seçərkən nə qədər peşəkarlıq nümayiş etdirmişsə, əsərlərinin mövzularına da bir o qədər həssas yanaşmışdır. Bunun nəticəsidir ki, Mir Cəlal əsərlərində zaman məfhumu nisbidir.

Açar sözlər: *Mir Cəlalin yaradıcılığı, hekayə janrı, aktual hekayə mövzuları.*

MİR CƏLAL ƏSƏRLƏRİNİN DİLİ

О РУССКИХ ПЕРЕВОДАХ РАССКАЗОВ МИР ДЖАЛАЛА

Адиба Пашаева

Профессор

Бакинский государственный университет

Одним из важных разделов развития современного литературоведения можно считать художественный перевод. Успехи и неудачи переводческого искусства в Азербайджане можно иллюстрировать очень богатым литературным материалом, так как многие произведения азербайджанских писателей XX века переведены и представлены русскоязычному читателю.

Одним из таких писателей, представленных русскоязычному читателю, является Мир Джалал. Примечателен тот факт, что лучшие романы и рассказы переводились и публиковались в русских переводах с очень небольшим временным отрывом с момента их публикации на родном языке. Самобытный, тонко чувствующий и глубоко мыслящий, великолепно владеющий тонкостями родного языка, как народного, так и книжного, литературного, обладающий индивидуальным стилем прозаик Мир Джалал сложен для переводчиков.

В русских переводах произведений Мир Джалала можно встретить большое количество удачно переведенных частей произведения, передающих богатство содержания, сочность, красочность, неповторимость его художественного мира, включающего в себя и полет романтических чувств и обыденность реальной жизни. Но есть в переводах и то, что снижает художественные достоинства произведения, много просчетов и ошибок, порой неправильно прочтенных и соответственно неверно переданных мыслей авторского текста.

Об этом на примере рассказа «Nazik mətləb» повествуется в статье. Первое знакомство русскоязычного читателя с этим замечательным рассказом произошло уже в 1959 в «Литературном Азербайджане». Перевел его Дж. Шихзаманов, озаглавив «Почему я покинул Ярпызлы?». Перевод Шихзаманова после публикации в журнале остался вне поля зрения составителей сборников произведений Мир Джалала на русском языке. Несколько позже «Nazik mətləb» был переведен А. В. Гавриловым и этот перевод включался в сборники произведений Мир Джалала, издаваемые в разные годы в Баку и в Москве. Перевод Гаврилова не соответствует многим положениям науки о переводе. В статье приводятся примеры, свидетельствующие о серьезных искажениях, неоправданных сокращениях и совершенно неуместных добавлениях в текст

оригинала.

В итоге трогательный лирический полный глубокого общественного смысла и поэтического настроения рассказ превращается в бесцветное повествование о бегстве из села испугавшегося своего чувства молодого учителя.

Ключевые слова: *Мир Джалал, художественная проза, русский язык, перевод.*

MİR CƏLAL PAŞAYEVİN BƏDİİ NƏSRİNİN DİLİ HAQQINDA QEYDLƏR

Sənubər Abdullayeva

Filologiya elmləri doktoru, professor

Bakı Dövlət Universiteti

Araşdırmada XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi olan Mir Cəlal Paşayevin bədii nəsrinin dilçilik yönündən tədqiqindən bəhs edilir. Böyük yazıçının əsərləri dilçilik aspektində az da olsa tədqiq edilmişdir. H.Hüseynova Mir Cəlal müəllimin bədii əsərlərinin linqvopoetik xüsusiyyətlərini araşdırma obyektini seçmiş və sanballı bir əsər ortaya qoymuşdur. E.Əzizov Mir Cəlal yaradıcılığında bədii dil münasibətləri, S.Məhərrəmovanın sözlər haqqında dəyərli fikirlər söyləmişlər. Lakin Azərbaycan nəsrində özünəməxsus üslubu olan, xalq dilində yazıb yaradan böyük ədibin əsərlərində işlənən frazeoloji vahidlər indiyə kimi araşdırılmamışdır. Bunu mövzunun aktuallığını şərtləndirən amil kimi hesab etmək olar.

Frazeoloji vahidlər hər bir xalqın milli-mədəni özünəməxsusluğunu, dünya görüşünü ifadə edir. Hər bir xalq dünyanı necə dərk edirsə, elə də dilə gətirir. Frazeoloji vahidlər artıq dildə hazır şəkildə mövcud olub, dilin makrosistemlərindən biridir. Quruluşuna görə söz birləşməsinə və ya cümlə strukturunda olur. Onu təşkil edən leksik vahidlər məcazi mənada işlənərək, ikinci nominativ mənə qazanır. İstər sözbirləşməsi, istərsə də cümlə quruluşlu frazeoloji vahidləri xalq bilir və nitqlərində işlədirlər. Böyük ədəbiyyatşünas, xalq dilini kiçik incəliklərinə qədər gözəl bilən Mir Cəlal müəllim əsərlərini sadə, şirin, canlı xalq dilində yazdığı üçün həm söz birləşməsi, həm də predikativ quruluşlu frazeoloji vahidlərdən yeri gəldikcə istifadə etmişdir.

Mir Cəlal Paşayevin bədii nəsrində frazeoloji vahidlər xüsusi maraq doğurur. Frazeoloji vahidlər informasiya daşıyıcısı kimi həm obrazların, həm də müəllifin nitqində oxucunun diqqətini cəmləməyə xidmət edir.

Söz birləşməsi strukturunda olan frazeoloji vahidlər yazıçının daha çox yumoristik səpkidə yazdığı hekayələrində müəllifin nitqində işlədilir. Məsələn: Bu söz Abbasəlinin qulağına çatanda *cin başına vurdu* (s. 119); Amma onun qəlbinə-qılığına girməyi bacaran hünərli və fəndgir bir adam olsa, *boş damarından tutar* (s. 220) və s.

Yazıçının dilində predikativ quruluşlu frazeoloji vahidlər böyük işlənmə tezliyinə malikdir. Cümlə quruluşlu frazeoloji vahidlər istər müəllifin nitqində, istərsə də obrazların dilində mətnin emosionallığını artırır. Predikativ quruluşlu frazeoloji vahidlər cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növlərinə qismən uyğun gəlir: frazeoloji nəqli cümlələr, frazeoloji sual cümlələri, frazeoloji nida cümlələri.

Frazeoloji nəqli cümlələr yazıçının nəsr dilinə canlılıq gətirir. Məsələn: Qapısında bir donuzu əskikdir (s. 38). Dəli şeytan deyir ki, gəl get (s. 121). *Dəli şeytan deyir ki*, frazeoloji vahidin *kor şeytan* variantı da hekayələrin dilində

mövcuddür.

Frazeoloji sual cümlələrinə aid bir neçə nümunə göstərək: *Nə qoyub, nə axtarırsan* (s. 327); mənim adresim burda *nə gəzir*. (s. 320); *Eşşək nə bilir zəfəran nədir* (s. 21); İndi mənim əziz günümdə kimə *döqquzluq qoyur* (s. 36).

Frazeoloji nida cümlələri daha çox milli rəmzləri, alqış və qarğışları özündə əks etdirir: *Mən ölüm!* (s. 221); Allah *eləməsin!* (s. 120); *Ay sənin başın üçün!* (s. 321); *A boyunu yerə soxum!* (s. 321).

Böyük yazıçının nəsr əsərlərinin canlılığı, sadəliyi, xəlqiliyi frazeoloji vahidlərdən geniş istifadə etməsinə şərait yaratmışdır.

Açar sözlər: *nəsr əsərlərinin dili, xəlqilik, frazeoloji birləşmələr, cümlə tipli frazeoloji vahidlər.*

MİR CƏLAL HEKAYƏLƏRİNİN DİLİNDƏ POETİKLİYİN TƏZAHÜRÜ

Zemfira Şahbazova

Filologiya elmləri doktoru, professor

Bakı Dövlət Universiteti

Bədii yaradıcılıq spesifik və xüsusi diqqət tələb edən sahədir. Burada həyatın obrazlı təfəkkürə məxsus ifadə forması tələb olunur. Bədii əsəri poetik bənzətməsi, ifadə vasitələrinin zənginliyi, sözlərin mənasının dərinliyi olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Bu zaman bədii əsərin dilinin obrazlılığına, təsvirinin əlvanlığına, söylənilən fikir və duyğuların emosional şəkildə ifadəsinə, poetik imkanlarına xüsusi diqqət yetirilir və müvafiq sözlər seçilir.

Məzmunca dolğun olan əsərin dili zəif olduqda o öz keyfiyyətini itirir. Bədii dildə təkcə məcazlaşma deyil, məcazlaşma olmadan da dil öz emotivliyini, ekspresivliyini obrazlılığını müxtəlif dil səviyyələrində göstərə bilər. Buna görə də dilçilərin bir çoxu göstərir ki, elə bir söz, elə bir qrammatik forma yoxdur ki, bədii dil üçün material verməsin.

Obrazlılığın yaranmasında fonetik, leksik və qrammatik vasitələrdən geniş istifadə olunur. Dil səviyyələri ayrı-ayrılıqda deyil, birlikdə nəzərdən keçirdikdə obrazlılığı tam aydınlaşdırmaq olur. Azərbaycan dili qarşısına qoyulan iki vəzifənin - kommunikativ və ekspressiv funksiyalarının harmoniyasında özünün zənginliyini təqdim edə bilər. Bədii əsərdə söz müəyyən missiyanı yerinə yetirir, bu, xarakteri açmaq, surəti tipikləşdirmək missiyasıdır. Obrazlar müxtəlif olduğu kimi onların nitqi də fərqlidir. Bunun üçün sənətkar dilə o qədər hakim olmalıdır ki, istədiyini dildən alıb istifadə edə bilsin. Bu yazarlardan biri də alim, nasir, pedaqoq kimi “üç zirvəni fəth” etmiş Mir Cəlal Paşayevdir.

Zəngin irsi ilə Azərbaycan ədəbiyyatında layiqli yer tutan M.Cəlal Paşayev qəvvəs kimi söz dəryasına baş vuraraq ən gözəl, mənalı, parlaq incilər seçmiş, istər lirik-psixoloji, istər zərif yumorla, istərsə də kəskin satira ilə yazılmış əsərlərində sözdən elə bəhrələnmişdir ki, söz müəllif qələminə, müəllif məqsədinə tabe olmuş, arzulanan mənanı həm bədii lövhələrlə, həm də poetikcəsinə canlandıra bilmişdir. Yazıçı dilin, demək olar ki, bütün səviyyələrində poetiklik yarada bilmişdir ki, bunlardan biri də fonetik səviyyədir. Səslər, onların tərkibi, səslərin bir-biri ilə uyğunlaşması, ahəngin qrammatikası, vurğu, intonasiya kimi fonetik xüsusiyyət yazıçı tərəfindən məqsədli istifadə edilərkən musiqili harmoniya yaranır.

Alliterasiya hadisəsi və onun müxtəlif növləri M.Cəlalin hekayələrində poetiklik yaratmaq üçün geniş imkanlar yaradır. Sözlərin əvvəlində, ortasında, sonunda samitlərin uyarlığı hekayələrin dilində estetiklik yaratdığı kimi, oxunaqlı, axıcı və şirin səslənməyə səbəb olur. Alliterasiya hadisəsinin nəsr dili üçün xarakterik olduğunu yazan M.Adilov, bu səs uyuşmasının iki növünü xüsusi qeyd etmişdir: 1. Dilin özündə mövcud olan alliterasiya; 2. Sənətkar tərəfindən düzəldilmiş fərdi səs uyuşması. İsdedadlı nasir alliterasiyanın hər

iki növündən ustalıqla istifadə etmişdir. Məsələn: 1. *Yaşlı, cavan olma, armud, ərik, əncir ağacları şaçaq kimi şallanıb sıxlaşırdı.* 2. *Mənim oğlum dağları aşıb, dəryaları ötüb dönə-dönə gəzməli yerlərə gedəndə də çoxları Bakıdan qırağa çıxmamışdı.* Eyni sözün təkrarı ilə yeni mənanın və formanın yaranması M.Cəlal hekayələrində özünü dinamik şəkildə göstərir. Sözü bu cür yanaşma həm alliterasiya, həm assonans, həm də konsonansın bariz nümunəsi kimi diqqəti cəlb edir. *Üzüm nə üzüm! Şəkər kimi şaqıldayır. Ürəkdən ürəyə yol var, deyərlər. Yemiş nə yemiş, özü-özünə tağda çatdaçat cırılan yemiş.*

Sözlərin təkrarı və qoşa sözlər səs uyurluğuna daha geniş yol açır, M.Əlizadənin dediyi kimi, “qoşa sözlər lüğət fondunun işlək vahidi olmaqla yanaşı, həm də üslubi rəngarənglik yaratma vasitəsidir”: *Sonra ev-əşiyin, var-dövləti babətindən halını soruşacaq, qohum - əqrabasından, yer - yurdundan xəbər tutmaq istəyəcək.*

Mir Cəlal səslərin uyğunluğundan ustalıqla istifadə edərək, məna və səslənməsinə görə elə gözəl nəsr əsərləri yazmışdır ki, bu harmoniyanın yaratdığı musiqililik gələcək nəsillərin də qəlbində, qulağında səslənərək müəllifini ədəbiləşdirəcək. Müəllif super seqment kimi vurğunun müxtəlif növlərindən istifadə etmiş, məram və mətləbini oxucuya aydın çatdırmışdır. Məntiqi vurğulu sözlərin seçilməsi, diqqəti daha çox cəlb etməsi üçün “-mı” sual ədatından, onun təkrarından istifadə etmiş, cümlədə sözlərin yerini dəyişməklə həmin sözün üzərinə yönəlmişdir. Sual cümlələrindən istifadə yeni bir priyomun yaranmasına səbəb olur. Bu priyomdan bir neçə hekayəsində istifadə edən müəllif mətnin qurulması üçün münbit şərait yaradır. Suallar vasitəsi ilə başlayan cümlədə oxucunun diqqətini yaymamağa qoymur, mətnin sonrakı hissəsi bu suala cavab kimi davam edir, oxucu bu sual-cavab ardıcılığından ayrıla bilmir.

Yallah, Yallah! Hardasan? Kefin necədir? Sən necəsən? Dialoqundan sonra müəllif çox maraqlı, həm informativ, həm də emotiv cəhətdən formalaşma mətni gəlir. İl cümlələrdən oxucu marağına hakim olan yazıçı poetik imkanların zəngin həlqələrindən yararlanır və maraqlı bir lövhə yaradır. Bir-birinin əlini hərərlə sıxan, əhvalaşan bu əziz dostlar görən kimdi? Cavabda həm alleterasiya, həm assonans, təzad, məntiqi, həyəcanlı vurğudan, təkrardan bir sözlə, bir çox linqvistik vasitələrin gözünü göstərdiyi mətn parçası yazılmışdır ki, bu da Mir Cəlal qələminin qüdrətindən xəbər verir.

Desəm, onların ikisi bir şəhərdə yaşayır, inanmayacaqsınız.

Desəm, onlar bir evdə yaşayırlar heç inanmayacaqsınız. Necə ola bilər ki, bir yerdə yaşayasan bir-birindən xəbərsiz olasan? – deyəcəksiniz. Desəm, onlar ər-arvaddırlar, təəcçüb edib, deyəcəksiniz. “Nə danışır bu! Bu mətn parçasında fonetik, leksik, morfoloji və sintaktik poetiklik öz əksini tapmışdır”.

Dilin leksik səviyyəsindən bəhrələnən nasir hekayələrində təkrarsız, yalnız özünəməxsus poetiklik yaratmışdır. Burada düşündüyümüz bərbəzəkli, qanadlı sözlərdən istifadə edilməsi də, incə yumor, kəskin satiranın hiss edildiyi lövhələr canlı təsvir olunur, müəllifin tənqid etdiyi və təlqin etmək istədiyi

fikirilər müqayisə, bənzətmə, təzad, epitet və sair vasitələrlə qısa lakonik şəkildə oxucuya çatdırılır. Müəllifin müraciət etdiyi mütləq və nisbi sinonim, antonim, dialekt, köhnəlmiş sözlər yerli-yerində işlədilir, bu zaman səs uyuşması, vurğu, intonasiya ritm cümlə, söz də yazıçı istəyi ilə seçilir. Yəni linqvistik xüsusiyyətlər dil səviyyələrinin bir-birini tamamlanması şəklində təzahür edir. Bu isə nasirin istedad və zəhməti, dilə yaxşı bələd olması sayəsində mümkün olur.

“İclas qurusu” - 1. Gecə-gündüzün, yazın-payızın, istinin-soyuğun, yerin-göyün heç bir fərqi, əhəmiyyəti yoxdur. 2. Çayı soyudub, suyu qızdırıb içəridi. Məcəzlərdən istifadə etməklə özünəməxsus ifadələr yaratmaq Mir Cəlalin ən mühüm bacarıqlarından idi ki, bunlara başqa əsərlərdə rast gəlmirik.

1. Sürtülməkdən rəngi dəyişmiş köhnə və hamilə port felini (epitet) bu qoltuğundan o birinə verir. 2. Atlas paltar, qırmızı çəkmə geyinmiş bu arıq qızın qasları mötərizə, burnu sual işarəsinə (təşbeh) oxşayırdı. 3. Əri fırlanırdı, qadın durduğu yerdə qarmon kimi göyə atılırdı (müqayisə). 4. Sovet hökumətinin oğlan vaxtı idi (metonimiya). 5. Uşağa kəsəmət kəsdilər (arxaizm) və s.

Əsərləri gözdən keçirdikcə ifadə vasitələrinin fərdi xarakterləri nümunələrinə daha çox rast gəlinir. Hekayələrin linqvopoetik baxımdan təhlilində qrammatik xüsusiyyətlər də qabarıq diqqət çəkir. Bu mövzu araşdırıcılar tərəfindən öz tədqiqini gözləyir.

Açar sözlər: *bədii yaradıcılıq, obrazlı təfəkkür, poetik ifadə.*

MİR CƏLALIN DİLİNİN (NİTQİNİN) LİŊVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ HAQQINDA

İsmayıl Temiroğlu

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

Azərbaycan mədəniyyəti tarixində Mir Cəlal tək-cə görkəmli yazıçı, kiçik hekayələr ustası, alim və pedaqoq kimi deyil, həm də milli Azərbaycan ədəbi dilinin formalaşmasında, inkişafında əvəzsiz xidmətləri olan bir ziyalı kimi tanınmalıdır (və tanınır).

Mir Cəlalin dili üçün ümumi səciyyəvi əlamət onun əsərlərində ümumxalq danışq dili elementlərilə normalaşmış ədəbi dil vahidlərinin (leksik, morfoloji, sintaktik) üzvi şəkildə sintez edilməsidir. Ustalıqla birləşdirilən bu iki qütblük azərbaycanlı təfəkkürünü dəqiq ifadə edən Mir Cəlal dilinə təbiilik, axıcılıq tərəvət verməklə yanaşı, onun bədii-estetik gücünü də artırmış olur.

Lüğət tərkibi baxımından Mir Cəlalin dili zənginliyi ilə diqqəti cəlb edir: müxtəlif fəaliyyət sahələrinə aid sözlər ümumi bir bədii məntiqin ətrafına toplanır, özünəməxsus əlaqələnmələr təsvir olunan detalın hərtərəfli, anlaşılıqlı və təbii üsulla təqdiminə yardım edir.

Azərbaycan dilində semantik-qrammatik zənginliyi ilə seçilən sözlər – sinonimlər, antonimlər, çoxmənalı sözlər Mir Cəlalin bütün əsərlərinin dili üçün normaya çevrilmişdir. Dilimizin özünəməxsusluğunu və milliliyini, xalqın dünyagörüşünü özündə yaşadan idiomatik ifadələr, frazemlər, ştamplaşmış deyimlər Mir Cəlal dilinin əsas səciyyəvi xüsusiyyətlərindəndir.

Atalar sözü və məsəllər Mir Cəlalin əsərlərində iki şəkildə təqdim olunur: xalq dilində olduğu kimi və xüsusi linqvistik əməliyyatla dəyişdirilərək bədii dil priyomu kimi. Hər iki üsul ifadə olunan bədii məzmunun effektivinə, yığcamlığa xidmət etmiş olur.

Mir Cəlalin əsərlərinin dilində əslində daha çox poetik dilə xas olan orijinal bənzətmələrə, müqayisələrə, epitetlərə geniş şəkildə üz tutulur və bu bədii fiqurlar mətnə xüsusi lirizm verir, təsvir dilini süslüyür.

Görkəmli yazıçının əsərlərinin dilinin sintaksisi də mükəmməldir: sadə cümlənin bütün tipləri, mürəkkəb cümlələrin müxtəlif strukturları və digər sintaktik vahidlər işlənmə genişliyi ilə diqqəti cəlb edir, söz sırasından müxtəlif variantda istifadə edilməklə tək-cə ümumi dil qayda-qanunlarına ciddi riayət etməklə kifayətlənməyən görkəmli ədib həm də birbaşa təfəkkürlə bağlı olan sintaksisin imkanlarından yerli-yerində bədii-məntiqi aktualaşdırmaq üçün istifadə etmişdir.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, ədəbi dil, poetik dil, sintaksis.*

MİR CƏLALIN DİLİNDƏ İSMİ BİRLƏŞMƏLƏRİN MODELƏRİ

Məhbubə Qurbanova

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Bakı Dövlət Universiteti

Mir Cəlal Paşayev Azərbaycan ədəbiyyatında və filoloji fikrində mühüm xidmətləri olan şəxsiyyətdir. M.C.Paşayev Azərbaycan ədəbiyyatında mühüm ədəbi irs yaratmışdır. Onun yaradıcılığında irəli sürülən fikir və ideyalar bu gün də öz aktuallığını qoruyub saxlamışdır. M.Cəlalin özünə xas fərdi üslubu vardır. O, son dərəcə realist yazıçı idi. Görkəmli ədəbin yaradıcılığı təkcə ədəbiyyatımız üçün deyil, eyni zamanda dilimiz üçün də zəngin mənbə hesab olunur. Məlumdur ki, yazıçı və şairlər dildən müxtəlif məqsədlər üçün istifadə edirlər. Dilin frazeoloji vahidləri, omonim, sinonim, antonym cütlüklər və s. kimi leksik vahidlər yazıçı və şairlər üçün geniş bədii imkanlar yaradır. Ancaq bu o demək deyil ki, ancaq leksik vahidlər dildə mühüm rol oynayır. Leksik vahidlərlə yanaşı, fonetik və sintaktik vahidlər də yazıçı və şairlərə geniş imkanlar açır.

Məlumdur ki, dilin ən mühüm funksiyalarından biri ekspressiv funksiya-dır. Ekspressiv funksiya emosional və subyektiv münasibətləri özündə ehtiva edir. H.Hüseynova dilin bu funksiyasına toxunarkən yazır ki, *“dil funksiyalarından biri də ekspressiv funksiyadır. Dilin ekspressiv funksiyası danışanın emosional, subyektiv münasibətlərini ifadə edir. Ekspressivlik ümumdil kateqoriyasıdır, dilin bütün sferalarını, onun ifadə arsenalarını əhatə edir”* [Hüseynova H. Bədii əsərlərin üslubi sintaksisi. Bakı, 2016, s. 3].

Bədii dildə ekspressivlik yaradan mühüm faktorlardan biri də söz birləşmələridir. M.Cəlal yaradıcılığında bu birləşmələrdən yerli-yerində istifadə etməyi bacaran yazıçılardan biridir. Onun yaradıcılığında həm sərbəst, həm də sabit söz birləşmələrinə rast gəlmək mümkündür. Onun yaradıcılığında ismi birləşmələrin müxtəlif növlərindən istifadə olunur. Qeyd edək ki, M.Cəlal yaradıcılığında xalq dilində geniş şəkildə istifadə olunan nida, əmr, sual kimi cümlə tipləri ilə yanaşı dilimizin təbiətinə və qrammatik tələblərinə uyğun söz birləşmələrindən məharətlə istifadə etmişdir. Məlumdur ki, ismi birləşmələr üç qrupa bölünür: 1-ci növ təyini söz birləşmələri, ikinci növ təyini söz birləşmələri, 3-cü növ təyini söz birləşmələri. Mir Cəlal yaradıcılığında birinci növ təyini söz birləşmələrini aşağıdakı kimi qruplaşdırma bilərik:

1) Sifət+isim kimi işlənən birinci növ təyini söz birləşmələri: Məsələn, gənc tələbə, qırmızı mürəkkəb, xırda xətt, köhnə əlifba, təzə toy və s. [Mir Cəlal. Seçilmiş əsərləri. Bakı, 2005, s.17, 21].

2) Əvəzlik+isim kimi işlənən birinci növ təyini söz birləşmələri: Məsələn, bu saat, bütün təbiət, bu axşam və s.

3) Say+isim kimi işlənən birinci növ təyini söz birləşmələri: iki nəfər, bir kişi, yeddi gün, yeddi gecə, üç il və s.

4) İsim+isim kimi işlənən birinci növ təyini söz birləşmələri: Məsələn, daş ayna, Səadət xanım və s.

5) Feili sifət+isim kimi işlənən birinci növ təyini söz birləşmələri: Məsələn, qalxan günəş, tələsən uşaqlar, bəstələnmiş havalar və s.

M.Cəlal yaradıcılığında ikinci növ təyini söz birləşmələrindən də xeyli sayda istifadə etmişdir.

1) isim+isim kimi işlənən ikinci növ təyini söz birləşmələri: Məsələn, yazın yuxusu, səhərin açılması, dənizin içi, may paltarı, dan üzü, elektik lampaları, üzüm bağı, iş yiyəsi və s.

2) sifət+isim kimi işlənən ikinci növ təyini söz birləşmələri: Məsələn, ağ əli, M.Cəlalin yaradıcılığında üçüncü növ təyini söz birləşmələrindən də istifadə hallarına rast gəlmək mümkündür. Belə birləşmələri aşağıdakı kimi qruplaşdırma bilərik:1) isim+isim tipli üçüncü növ təyini söz birləşmələri: Məsələn, bəyin sözü, qadınların qulağı, kişilərin burnu, qadınların barmaqları, otağın havası və s. 2) əvəzlik+isim tipli üçüncü növ təyini söz birləşmələri: Məsələn, onların uçuşu, onun yolu və s.

Qeyd edək ki, digər təyini söz birləşmələrindən fərqli olaraq üçüncü növ təyini söz birləşmələrinin arasına kifayət qədər söz əlavə etmək olur ki, bu da yazıçılara öz fikirlərini daha əhatəli əks etdirməyə imkan verir. Məsələn, insanların əlvan paltarı, payızın soyuq günləri və s.

Açar sözlər: Mir Cəlal, fərdi üslub, söz birləşmələri, ismi birləşmələr

MİR CƏLAL PAŞAYEVİN DİLİNDƏ QANADLI İFADƏLƏR

(“Bir gəncin manifesti” romanı üzrə)

Əhəd Cavadov

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Bakı Dövlət Universiteti

Öz kökü ilə xalqına bağlı olan sənətkarlar və onların yaratdıqları əsərlər həmişəyaşar və ölməzdir. Bu əsərlər zamanın sınaqlarına mətənətlə sinə gərir, öz möhtəşəmliyini və aktuallığını saxlayır. Sadə dildə danışan, hər cümləsi mənsub olduğu xalqa məxsus söz və ifadələr üzərində qurulan sənətkarlardan biri də şəxsiyyəti və yaradıcılığı ilə öncül sıralarda olan Mir Cəlal Paşayevdir. Neçə-neçə nəsillərin müəllimi olan, əsl sənətkar ömrü yaşayan ədib yazdığı roman və hekayələri ilə ürəklərdə özünə əbədi məskən salmışdır.

Mir Cəlalin yaratdığı əsərlərin gücü onların xalq yaradıcılığına, xalqın deyim tərzinə yaxından bağlılığındadır. Yazıçı, özünün dili ilə desək, hər cümləni yazarkən “Xalq bunu necə deyər?” sualı üzərində düşünmüşdür. Bu onun bütün əsərlərinə, eləcə də “Bir gəncin manifesti” romanına aiddir.

Romanda diqqəti çəkən məqamlardan biri və birincisi atalar sözləri və məsəllərdən, xalq dilində işlənən idiom və ibarələrdən, eləcə də ayrı-ayrı tanınmış şəxsiyyətlərə məxsus qanadlı söz və ifadələrdən epiqraf kimi istifadə olunmasıdır. Sonunculara misal olaraq, proloqun əvvəlində Hötedən və fəsilələrin əvvəllərində isə L.Tolstoy, M.Ə.Sabir, N.Aseyev və H.Heynedən gətirilən nümunələri göstərmək olar:

Həyat və azadlıq, ancaq onlar üçün hər gün döyüşə gedən adamlara layıqdır (Höte) (15); Bütün xoşbəxt ailələr bir-birinə bənzəyirlər, bədbəxt ailələrin isə hərəsi bir cür bədbəxtidir (L.Tolstoy)(19); Ey dərbədar gəzib ürəyi qan olan cocuq! Başsız qalib ayaqlara üstün olan cocuq (Ə.Sabir) (85); Bu şəhərdə adamlar hörmətsiz yaşar,taqsırsız ölərdilər (N.Aseyev) (230); Qara bəxtdən danışan Nəğmələri gəliniz Böyük tabutlar ilə Bir yolluq dəfn edək biz (H.Heyne) (294).*

Bəzi ifadələr əsərin özündən götürülür və epiqraf kimi istifadə olunur; bunlar ya əsərdəki obrazların, ya da müəllifin dilində işlədilir. Məsələn, əsərin baş qadın qəhrəmanı Sonanın dilindən deyilən “*İtə ataram, yada satmaram*” (142) deyimi öz bədii siqləti və kəskinliyi ilə seçilir. Bu qanadlı ifadə az qala müstəqil bir əsərin (hekayənin) məna-məzmun gücünü özündə birləşdirir. Məhz bu kəskin qərardan sonra deyilən sözlərin gücü ilə yüzlərlə vətəndaş bu qeyrətli ananı belə yola salır :

--*Halal olsun!*

--*Halal olsun belə qadına!* (143).

Əsərin əsas qəhrəmanlarından biri olan Baharın faciəsini əks etdirən *Onun cırıq papağı qar üstündə qaralırdı. O da yiyəsi kimi kimsəyə lazım deyildi* (144) ifadəsi təkcə sərrast ifadə tərzilə seçilmir, həm də ürək parçalayan bir

tablodur.

Fəsillərin bir qisminin epigrafi atalar sözlərindən ibarətdir: *Qarışqa qanad gətirəndə ölümü yaxınlaşar* (42); *Arxalı köpək qurd basar* (53); *Əsl dostları qılınc da ayıra bilməz* (81); *Ölmək ölməkdir, xırıldamaq nə deməkdir* (116); *Yolçu yolda gərək* (198); *Yüz gün yaraq, bir gün gərək* (276); *El gücü, sel gücü* (288).

Bu atalar sözləri fəsillərin məzmunu ilə sıx bağlıdır, baş verən hadisələrin lakonik şəkildə ümumiləşdirilməsidir. Yazıçı bu xaiq deyimlərini məharətlə seçmiş, düzgün yerləşdirmişdir. Məsələn, birinci ifadə ilə müstəmləkə rejiminə can-başla qulluq edənlərin həddindən artıq özbaşınalıq etdikləri və bunun nəticəsində onların sonunun çatdığı göstərilir.

Epigrafların bir qisminin müəllifi göstərilir, onlar yazıçının fəsillərin məzmunu ilə bağlı gəldiyi qənaətləridir: *Həqiqətin gecəsi yoxdur, Gecənin sə həqiqəti var* (91); *Topu yerə nə qədər bərk vursan, o qədər də göyə çox qalxar* (161) *Azadlıq verilməz, alınar* (250); *Azadlığı qorumaq onu fəth etmək qədər müqəddəsdir* (262). Verilən nümunələrin kincisi romantizm ədəbi cərəyanının görkəmli nümayəndəsi Ə.Hüseynzadənin məşhur kəlamını yada salır.

"Məktub" adlanan XII fəslin epigrafi kimi *bayatı* seçilmişdir: *Analar yanar ağlar, Dərdini sanar ağlar, Dönər göy göyərçinə, Yollara qonar ağlar* (225).

VII fəsildə ("Yeni yolda") aşıqla şairin deyişməsindən və M.Ə.Sabirin şeirindən istifadə olunur. Sonuncu fəslin ("Manifest") epigrafi isə birbaşa əsərin əsas qəhrəmanına ünvanlanmışdır: *Bahar, sən indi haralardasan? Yəqin sən də məni unutmusan* (297).

Bütün bunlarla yanaşı, əsərin ayrı-ayrı hissələrində personajların dilində atalar sözləri, məsəllər, xalq arasında işlənən idiom və ibarələr də geniş şəkildə işlədilir: *Ehtiyat igidin yaraşığıdır* (34); *Örkən nə qədər uzun olsa, hər lənib doğanaqdan keçər* (59); *Sən saydığını say, gör fəlak nə sayır* (62); *Köpəyin keyliyindən dovşan tövlədə balalar* (65); *dabanla qapı açmaq* (25); *beyniqanlı* (26); *aşını bişirmək* (31); *cızığından çıxmaq* (40); *Kişi qabağına arvad çıxmaz* (39) və s.

*Nümunələr bu mənbədən götürülür: *Mir Cəlal. Seçilmiş əsərləri. Tərtib edən və redaktor N.Paşayeva və T. Mütəllibov. Bakı: Çarşıoğlu, 2008, 308 səh.*

Açar sözlər: epigraf, atalar sözləri, qanadlı sözlər, idiomlar, ibarələr.

MİR CƏLALIN HEKAYƏLƏRİNDƏ BƏDİİ İFADƏ VASİTƏLƏRİNİN ALMAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİ

Elmira Fərəcullayeva

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

Bədii dili öyrənmək üçün ayrı-ayrı yazıçı, yaxud ayrı-ayrı əsərlərin dil və üslub xüsusiyyətlərini öyrənmək vacibdir.

Ədəbi dilin əsasını təşkil edən bədii dil ümumxalq dildən qaynaqlanaraq formalaşır, inkişaf edir və öz real təcəssümünü bədii əsərlərdə tapır.

Alim, yazıçı, pedaqoq olan Mir Cəlalin bədii əsərləri orijinallığına görə digərlərindən fərqlənir və yazıcının əsərlərinin öyrənilməsini aktuallaşdırır. İlyas Əfəndiyevin hələ 1958-ci ildə Mir Cəlal Paşayevin 50 illik yubileyi münasibəti ilə yazdığı məqalədəki sözlərə fikir verək: "Mir Cəlal bütün qəlbi ilə xalqa bağlı yazıçıdır. Onun əsərlərində xalqımızın nəcib ruhu duyulmaqdadır..."

Mir Cəlal, ilk növbədə, kiçik və çox adi görünən bir hadisədən böyük ictimai nəticələr çıxarmağı bacaran sənətkarlardandır. O, həyatın dərin qatlarına nüfuz edə bilmək iqtidarına malikdir. O, heç bir zaman gurultu, təntənə uydurmur". Mir Cəlal ədəbiyyata 20-ci illərin axırlarında şeirlə gəlsə də, onun istedadı bədii nəsrə üzə çıxmışdır. İlk hekayə və oçerkləri 1930-cu ildə işıq üzə görünür. Daha sonra "Dirilən adam" (1934-1935), "Bir gəncin manifesti" (1939), "Açıq kitab" (1941), "Yaşlılarım" (1946-1952), "Təzə şəhər" (1948-1950), "Yolumuz hayandır" (1952-1957) romanların müəllifi kimi məşhurlaşır. Bu əsərləri yazmaqla Mir Cəlal özünü istedadlı bir romançı kimi təsdiq etmiş və Azərbaycan romanının inkişafında, zənginləşməsində böyük rol oynamışdır. Roman janrında öz istedadını göstərsə də, "o, hər şeydən əvvəl, mahir hekayə ustasıdır". Ədəbi janrların arasında ən çox yayılan və oxunan hekayə janrı Mir Cəlalin yaradıcılığında əsas yer tutur. "Hekayədə diqqət əsas mətləbə cəlb olunur, müəllif söyləmə, izah, təfərrüat, misal, mühakimə və dəlillərə çox da uymur. Söyləmənin özündə bədii sənətkarlığın bir çox mətləbləri - drammatizm, lirika, romantika, yaxud satira, yumor və s. iştirak edir: birinci şərt oxucunu maraqlandırmaq, cəlb etmək, onda müəllifi dinləmək həvəsi oyatmaqdır. Belə bir maraq oyanandan sonra oxucuya ən mühüm mətləbləri, fikir və məqsədləri söyləmək, tendensiya aşılamaq mümkündür". Deməli, hekayədə, yəni kiçik bədii formada uğur əldə etmək, yığcam bir məzmununda dərin, ancaq konkret və lakonik fikir söyləmək heç də asan deyil.

Mir Cəlalin hekayələrində bədii ifadə vasitələrinin alman dilinə tərcüməsi adlı məqalədə Mir Cəlalin yaradıcılığında geniş yer tutan müqayisələr tədqiq olunur, tərcüməsi ilə tutuşdurulur.

Şablon müqayisələrlə yanaşı yazıcının yeni müqayisələr yaratmaq bacarığı vurğulanır. Q.Kazımov "Komik bədii vasitələr" əsərində haqlı olaraq Mir Cəlalin kəlməbaşı öz fikrini, obrazların mənəvi və fiziki keyfiyyətlərini müqayisələrlə

ifadə etməyə çalışdığını söyləyir.

Bundan əlavə hekayələrin tərcüməsində Azərbaycanın milli koloritini ifadə edən ekzotik sözlər araşdırılır. Ekzotik sözlərin daha çox milli kulinariya, milli musiqi, musiqi alətləri, adət-ənənə ilə bağlı olduğu və tərcüməsində problemlər haqqında bəhs olunur.

Yazıcının hekayələrində keçmiş həyatın real mənzərəsini yaradan arxaik sözlərin rolu və tərcüməsi araşdırılmışdır. İncə yumor, kəskin satira, lirika dolu Mir Cəlal hekayələri minlərlə oxucunun ürəyinə yol tapmışdır. Onun əsərləri dünyanın bir çox dillərinə tərcümə olunmuşdur. 2008-ci ildə Mir Cəlalin 100 illik yubileyi münasibəti ilə, onun hekayələri Elgün Niftəliyev tərəfindən alman dilinə tərcümə olunmuş və Vyanada Amalthea Signum nəşriyyatında işıq üzü görmüşdür. Bu alman dilli oxucuların azərbaycan ədəbiyyatının klassikinə yaradıcılığı ilə ilk tanışlığı idi. Bu kitaba "Anket Anketov", "İclas qurusu", "Kəmtərovlar ailəsi", "Mənim vəfalı dostum", "Şaftalı söhbəti", "Söyüd ağacının kölgəsi", "Ay İsmayıl, başa sal!", "Təzə toyun nəzakət qaydaları" kimi maraqlı hekayələri toplanmışdır.

Açar sözlər: *tərcümə, alman dili, sinonimlər, arxaik sözlər, ekzotik sözlər.*

MİR CƏLALIN HEKAYƏ DİLİ HAQQINDA

Mehriban Əlizadə

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

Mir Cəlal Paşayev XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində nəsr dilinin zənginliyi, üslubunun aydınlığı, sözə olan həssas münasibəti ilə seçilən sənətkarlardandır. Onun təhkiyə dili bədii təxəyyüllə həyat həqiqətlərinin, abstrakt ümumiləşdirmə ilə reallığa söykənən detallaşdırmanın sintezinin mükəmməl nümunəsidir. Azərbaycan ədəbiyyatında hekayə janrının özünəməxsus ənənələrini yüksək səviyyədə davam və inkişaf etdirən Mir Cəlalin hekayələrinin dili də tədqiqat mövzusu kimi hər zaman aktualdır, "Hekayə dili necə olmalıdır?" sualına cavab vermək üçün örnək ola biləcək səviyyədədir. Yazıçı dilimizin lüğət tərkibinin, leksik-semantik və qrammatik sisteminin zəngin imkanlarından, səs ahəngdarlığından, funksional-üslubi rəngarəngliyindən ustalıqla yararlanmış, onun hekayə dili xəlqiliyi, yığcamlığı, sadəliyi, təsirliliyi, estetik gözəlliyi sayəsində bu janrda yaratdığı nümunələrin uğurunu təmin edən əsas faktorlardan birinə çevrilmişdir.

İstənilən bədii əsərin dil xüsusiyyətləri yazıçının fərdi üslubunu ifadə etdiyi qədər, janr və mövzu tələblərinə də uyğun olmalıdır. Mir Cəlal bu prinsipdən çıxış edərək, bəzən lirizmin, bəzən incə yumorun, bəzən də satirik tənqidin aparıcı olduğu orijinal hekayələrində qələmə aldığı əhvalatın məzmununa müvafiq dil vasitələrinə müraciət edir. Konkret hekayənin mövzusuna və ruhuna uyğun olaraq, dilin lüğət tərkibindən, sinonimlər cərgəsindən semantikasına və konnotasiyasına görə ən müvafiq sözləri seçib-ışlətməklə yazıçı əsərin bədii qayəsini dəqiq ifadə etməyə, eyni zamanda, oxucuda xüsusi ovqat yaratmağa nail olur. Obrazların xarakterinə və situasiyaya uyğun seçilmiş bu sinonimlər qiymətləndirmə konseptinin təzahür elementi olaraq da maraqlıdır. Məsələn, "Leyla" hekayəsindən bir cümləyə nəzər salaq: *"Tənha yerlərin sükutu müdhiş olur"*. Cümləni təşkil edən 5 sözdən üçü poetik vahidlərdir və yazıçı danışıq dilində eyni məzmunu vermək üçün daha çox istifadə olunan qarşılıqları ilə müqayisədə bu sözlərə üstünlük verməklə (*təhha – tək, sükut – səssizlik, müdhiş – qorxulu*) mətnə dramatik əhval yaratmağa, hekayədəki incə lirizm və baş qəhrəman Leylanın psixoloji durumu ilə zaman və məkan arasında assosiativ bağlılıq yaratmağa müvəffəq olur. Ədibin müharibə illərindən bəhs edən "Ər və arvad" hekayəsinin qəhrəmanının alman əsiri haqqında danışanda (keçmiş əhvalatları nəql edəndə, hətta nəyisə təsəvvüründə canlandıranda belə) yaxın mənalı sözlər cərgəsindən daha kobud, daha aqressiv səslənə biləcək, mənfəi üslubi çalarlı vahidlərə üstünlük verməsi də təsadüfi deyil: *"Ürəyimə gəldi ki: "Bəlkə bu hərif məni xamlamaq, qaranlıqda cumub, əlimdən silahı qapmaq istəyir"* cümləsində *xamlamaq (aldatmaq əvəzinə), cummaq (üstünə gəlmək, hücum etmək əvəzinə), qapmaq (almaq əvəzinə)*

sözlərini işlətməklə ədib alman faşistinin yırtıcı xislətini açıb göstərməklə yanaşı, həm də bu obraza olan nifrət və həqarətini də ifadə etmiş olur. Ümumiyyətlə, söz qruplarından, leksik-semantik kateqoriyalardan məharətlə bəhrələnmə Mir Cəlalin hekayə dilinin özünəməxsusluğunu şərtləndirən başlıca cəhətlərdəndir. Hekayələrin dilində sinonimlər həmcins üzvlər funksiyasında işlənərək bir-birinin məzmununu tamamlayır, qoşa sözün komponenti rolunda çıxış edərək ümumiləşdirmə, cəmlilik məzmunu ifadə edir, ardıcıl işlənən cümlələrdə təkrardan qaçmaq imkanı verir (Məsələn, *Ramazan həkimin diqqətini səhiyyə şöbəsinin yazdığı "təcili" kəlməsinə cəlb etmək istədi: - Səhiyyə şöbəsində onu çox təcili yazdılar. Tələsik gəldim. Tez kömək etməsəniz, sonrasını qorxulu olacaq, atamın halı ağırdır ("Həkim Cinayətov")*). Antonim cütlüklərin yaratdığı antiteza xüsusi emosional-ekspressiv yük daşıyır: *Yıxıla-dura yeriyim, ağı qaradan, şirini acıdan, istini soyuqdan seçən, qayğısız körpəlik günləri başlasın ("Vətən yaraları")*.

Azərbaycan dilinin ifadə imkanlarının potensialını tam şəkildə üzə çıxarmaq baxımından Mir Cəlalin hekayə dili əvəzsiz mənbədir. Onun hekayə dili obrazlı və ifadəlidir. Bu obrazlar yazıçının böyük həyat təcrübəsini, dərin müşahidəçilik bacarığını əks etdirən poetik abstraksiyanın nəticəsi olub, dəqiqliyi və məntiqiliyi ilə diqqət çəkir, orijinallığı və estetik səciyyəsi ilə yadda qalır.

Mir Cəlalin hekayə dili üçün səciyyəvi əlamətlərdən biri də onun sözü "qızıl qiymətində" tutması, sözdən qənaətlə istifadə etməsidir. Yazıçının hekayə dilində artıq ifadələrə, təkrarlanan fikirlərə, uzun-uzadı cümlələrə, dolaşq sintaktik konstruksiyalara rast gəlmək mümkün deyil. Əksinə, ədibin dili məhz lakonikliyi ilə yadda qalır. Bu effektin əldə edilməsi üçün yazıçı müxtəlif poetik fiqurlardan məharətlə istifadə edir. Elliptik və paralel konstruksiyalara tez-tez müraciət edilməsi bir tərəfdən yazıçının canlı danışq dilindən bəhrələnməsi ilə əlaqədar olsa da, digər tərəfdən, onun emosional-ekspressiv ifadə tərzinə nail olmaq istəyindən qaynaqlanır. Semantik sıxılma yolu ilə təkrarlanan sözün, ortaq nitq elementinin mətndə buraxılması mümkün olur və bu yığcam və sərrast ifadə tərzinə gətirib çıxarır. Leksik və sintaktik paralelizmin yaratdığı ritmik simmetriya xüsusi bədii effekt yaradır və Mir Cəlal hekayələrinin arxitektikasını xarakterizə edən elementlərdən biri kimi çıxış edir.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, hekayə dili, obrazlılıq, lakoniklik, sinonimlik.*

MİR CƏLALIN ƏSƏRLƏRİNDƏ “DANIŞAN ADLAR”IN RUS DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİ İLƏ BAĞLI QEYDLƏR

Lalə Əfəndiyeva

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Bakı Dövlət Universiteti

Bədii əsər müəllifləri bədii obrazlarını daha parlaq çalarlarla çatdırmaq üçün çox zaman “danışan adlardan” istifadə edirlər. Bədii ədəbiyyatda “danışan” xüsusi adlardan geniş istifadə edilir və bunlar milli zəminlə, yazıldığı dilin özəllikləri ilə daha çox bağlı olduğu üçün tərcümə zamanı müəyyən çətinliklər yaradır. Bu adlar vasitəsilə obrazların əsas səciyyələri, keyfiyyətləri ya xüsusi cəhətləri vurğulanır, ya da şişirdilir.

Belə adların tərcüməsində, adətən, onimlərə tətbiq edilən transliterasiyadan həmişə istifadə etmək özünü doğrultmur, çünki qəhrəmanın adı əsərin əsas mahiyyəti üçün bir açar rolunu oynayır və deməli, oxucunun əsəri düzgün başa düşməsi üçün tərcüməçi allyuzivliyi düzgün çatdırmalıdır. Həmçinin “danışan” adların tərcüməsi zamanı konkret ölkənin və tərcümə edilən əsərin dilinin səciyyəvi cəhətlərini nəzərə almaq önəmlidir.

“Danışan adlar” müəyyən dərəcədə metafora və ya təşbeh kimi mühüm üslubi vasitədir. Belə adlar personajın xarakteristikasını vermək üçün daha çox satirik əsərlərdə istifadə edilir. Müəllif öz məqsədlərindən asılı olaraq, müəyyən onomastik vahid yarada bilər.

“Danışan adların” mühüm əlaməti onlarda dilimizdə qəbul edilmiş ad olmaması, daha çox “adi” sözə bənzəmələridir. Əgər belə xüsusiyyət müəyyən dərəcədə obrazın mahiyyətini açırsa, onun xarakteristikasını verirsə, şəxsi keyfiyyətləri, cəmiyyətdəki mövqeyi, bütövlükdə dünyagörüşü və s. haqqında məlumat çatdırırsa, bu ad və ya soyad şəxsi adın mühüm elementinə çevrilir, yəni “danışan ad” yaranır. Məhz bu xüsusiyyətlərinə görə “danışan adların” başqa dillərə çevrilməsi tərcüməçilər üçün həmişə müəyyən çətinliklər yaradır. Bu problemlər həmin adların mətndəki mahiyyəti və funksiyalarının təhlili və onların tərcümə üsulları ilə bağlıdır. “Danışan adlar” elə tərcümə edilməlidir ki, xarici oxucu həmin adı orijinalın dil daşıyıcılarının başa düşdükləri kimi qavrasın, məna və detallar olduğu kimi çatdırılsın. Bunun üçün yalnız sözləri tərcümə etmək deyil, həm də müəllifin dilini, sətiraltı mənaları da tərcümə edilən dilə çevirmək lazımdır.

Bu mənada Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi olan Mir Cəlal Paşayevin əsərlərinin rus dilinə tərcümələrini araşdırmaq və bu əsərlərdə işlədilmiş “danışan adların”, məna və milli koloritin digər dildə çatdırılmasının mümkün üsullarına diqqət yetirmək maraqlıdır. Bənzərsiz fərdi üslubu, özünəməxsus yazı tərzini olan Mir Cəlalin bədii irsinin böyük bir hissəsini onun satirik üslubda yazdığı əsərlər təşkil edir və məlum olduğu kimi, danışan adlar da belə əsərlərdə daha çox istifadə edilən üsuldur. Satirik tiplərinin təsvirində

obrazlarını qrotesk səviyyəsində canlandıran Mir Cəlalin əsərlərində isə belə adlardan dönə-dönə istifadə edilmişdir və adətən, olduqca milli zəminə bağlı olduğu üçün nəinki danışan adların, fikrimizcə, hətta belə əsərlərin bir qisminin adlarının da rus dilinə çevrilməsi zamanı tərcüməçilər qarşısında kifayət qədər ciddi problemlər dayanmışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, əksər hallarda tərcüməçilər maraqlı və eyni zamanda, kifayət qədər uğurlu variantlar da tapmışlar, bəzən transliterasiyadan qismən istifadə etmiş, bəzən əsərin mahiyyətinə uyğun dəyişikliklər etmişlər. Mir Cəlalin rus dilinə tərcümə edilmiş əsərlərində bu problemlə bağlı istifadə edilən transliterasiya və bununla yanaşı qeydlərdə onun haqqında əlavə izahat verilməsi, personajın ümumi xarakteristikasını saxlamaqla müəyyən dəyişikliklər edilməsi, təsviri xarakterli tərcümə kimi mümkün variantlardan istifadə edilmişdir. Bu cəhətdən böyük yazıçının “Ləyaqət” hekayəsində qəhrəmanın adının həm də mühüm mənəvi keyfiyyətlə bağlılığı nəzərə alınaraq, qeyd kimi izahatda adının tərcüməsinin, “Anket Anketov” əsərinin “Zapolnite anketu” və “Xarici na-xoşluq” əsərinin isə “Virus İmporius” kimi tərcümə edilməsi, düşünürük ki, tərcüməçilərin orijinal tapıntısı kimi qeyd edilə bilər.

Açar sözlər: *tərcümə, danışan adlar, qrotesk, transliterasiya, sətiraltı məna.*

MİR CƏLALIN “BİR GƏNCİN MANİFESTİ” ROMANINDA İŞLƏNƏN FRAZEOLÖJİ BİRLƏŞMƏLƏRİN ÜSLUBİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Mətanət Aslanova
Bakı Slavyan Universiteti

Mir Cəlal XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi, mahir pedaqoq, nəzəriyyəçi və ədəbiyyatşünas alim idi. O, sanballı elmi, bədii əsərləri ilə Azərbaycan elminə, ədəbiyyatına böyük töhfələr vermişdir.

Ədibin “Açıq kitab”, “Dirilən adam”, “Bir gəncin manifesti” romanları, müxtəlif həyat hadisələrini əks etdirən hekayələri mövzu, ideya, dil baxımından çox qiymətli və bütün dövrlər üçün əhəmiyyətlidir.

Mir Cəlal xalq dilinə həssaslıqla yanaşaraq danışiq dilinin əsas xüsusiyyətlərini nəsrə gətirmiş, bədii dilin forma və ifadə vasitələrini inkişaf etdirmişdir.

Frazeologizmlər Azərbaycan dilinin leksikasının ən zəngin və təsirli qismini təşkil edir.

Frazeoloji birləşmələr Mir Cəlalin əsərlərinin dilinə xüsusi bədii tərəvət və emosionallıq gətirən obrazlı dil vahidlərindəndir. Bu baxımdan ədibin “Bir gəncin manifesti” romanının dilində rast gəldiyimiz frazeoloji birləşmələr öz bədii tutumu, təsir gücü ilə diqqəti cəlb edir. Yazıçı frazeologizmlərdən fikrin obrazlı, sadə, yığcam, xalq dilinə yaxın şəkildə ifadə etmək üçün əsas vasitə kimi istifadə etmişdir.

Az qaldı uşağın zəhri yarılısın. (s. 19)

İndi o, Mərdanı intizar, qorxu ilə yox, ıftixar hissi ilə yola salırdı (s. 27)

M.Cəlal xalqın duyğu və düşüncələrini, ruhunu, milli xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən frazeoloji birləşmələrdən öz məqamında, yerli-yerində məharətlə istifadə etmişdir.

Ədib romanında yüksək bədiiliyinə nail olmaq məqsədi ilə frazeologizmlərin üslubi keyfiyyətlərindən bəhrələnməyə kamil dil vahidləri yaratmışdır:

Baharın sözü ağzında qaldı. (s. 21)

Anası uşağı dilə tutdu. (s. 26)

Mərdan hirsindən boğulurdu. (s. 29)

Yazıcının romanda işlətdiyi frazeoloji birləşmələr şəkil və məzmunca, habelə üslubi funksiya cəhətindən diqqəti cəlb edir. Əsərin bədii dilində işlənən bu sabit birləşmələr ideya-bədii məzmunu ilə ahəngdarlıq təşkil edir, cümləni təşkil edən söz və ifadələrlə üzvi şəkildə əlaqələndirilir.

Feili frazeoloji birləşmələr Azərbaycan dilində frazeoloji vahidlərin ən məhsuldar struktur-semantik tipləridir. Bu birləşmələrdə ifadə olunan fikir əsasən feilin məzmunundan asılı olur və burada əsas xüsusiyyət sözlərin məcazi mənada işlənməsidir. M.Cəlalin “Bir gəncin manifesti” romanında da bu birləşmələr fəallığa və üstünlüyə malikdir.

Görəydin hər yumruğu ürəkdən necə tikan çıxardır. (s. 31)

Onlar da Hacıdan yaniqlı idilər. (s. 39)

Mərdan hirsindən boğulurdu. (s. 29)

Nümunələrdən görüldüyü kimi cümlələrdə olan mənalılıq, yığcamlıq, ifadəlik feili frazeoloji birləşmələrdə daha mükəmməl əks olunmuşdur. Bədii dilin daha obrazlı, daha yüksək səviyyəli alınmasına şərait yaradan bu birləşmələrə yazıcının romanında geniş yer verilmişdir.

Əbülfət uşağı adamin atasının yandırır. (s. 20)

Mən dünyada çox tamaşalar görmüşəm, özümə görə az-çox ləzzət çəkmişəm. (s. 31)

Mərdanın həbsdən xilas edilməsinə tədbir tökürdülər. (s. 150)

“Ləzzət çəkmək”, “atasını yandırmaq”, “tədbir tökmək” kimi feili frazeoloji birləşmələr həm ekspressiv xüsusiyyətlərinə, həm də üslubi məqamlarına görə yazıcının bədii dilinin zənginliyini və obrazlığını təmin edən tutarlı ifadə vasitələrindəndir. Leksik vahidlərin müxtəlif mənalı feillərlə birləşməsindən əmələ gəlmiş bu frazeologizlər Mir Cəlal dili, üslubu üçün daha maraqlı və səciyyəvidir.

Romanda işlənmiş ad-feil formalı birləşmələrin birinci tərəf ismin müxtəlif hal formalarındadır.

Məqsədinə nail olduğu üçün qəzəbini boğdu, ah çəkdi. (s. 51)

Mən bu gün beş-altı yüz manat xərc eləməklə kasıb düşməyəm. (s. 60)

Uşaq lap dildən düşmüşdü. (s. 47)

Sona söhbətə qarışdı. (s.136)

Nümunələrdə verilən feili birləşmələrin I tərəfi adlıq, təsirlik, yönlük, çıxışlıq hallarında işlənmişdir.

Özündə ulularımızın obrazlı təfəkkürünü yaşadan sabit birləşmələr əsərin dilinin xəlqiliyini qidalandıran faktordur. Ədibin romanında işlətdiyi frazeologizmlərin zənginliyi biləvasitə orada təsvir olunan həyat hadisələrinin dolğunluğu, əhatəliliyi və müəllifin xalq dilinin incəliklərinə dərinləndən bələd olması, dilin üslubi laylarını məna incəliklərinə görə həssaslıqla duyma qabiliyyəti ilə izah olunur.

Frazeoloji vahidlər əsərin bədii-estetik hüdudlarını genişləndirir, fikrin böyük sənətkarlıqla ifadəsinə yardım edir. Xalq təfəkküründən süzülən, xalqın zəngin mədəniyyətindən sızan bu birləşmələr xalq zəkasının, xalq müdrikliyinin yığcam ifadəsidir.

Burada adamin bütün qanı qəlbinə axır. (s. 34)

Mərdan əziz qonağına dediyi sözdən xəcalət çəkdi. (s. 34)

Quzuların xırıt-xırıt otlamağı Baharın xoşuna gəlirdi. (s. 42)

Mir Cəlal frazeoloji birləşmələrin köməkliyi ilə surətlərin hiss və həyəcanını, psixoloji durumunu, mənəvi cəhətlərini qələbə almışdır. O, təsviri daha da canlı, əyani və qabarıq vermək üçün frazemlərdən bol-bol istifadə etmişdir. “Sözün frazeoloji birləşmələr tərkibində ifadə etdiyi mənanın formalaşmasında onun əlaqələndirdiyi sözün semantikasına xüsusi rol oynayır” (İ.Məmmədov. Az. dilinin semantikasına. 2006, s. 242)

Baharın sevinci hədsiz idi, özünü itirmişdi. (s. 45)

Bahar kəkliyin balaca, yumşaq başını tumarlayıb xəyal eləyirdi. (s. 45)

Əlbət, başım açılar sizə də əl qataram. (s. 47)

Təbiilik Mir Cəlalin işlətdiyi frazeoloji söz birləşmələrinə xalqın ruhunu hopdurur ki, bu sabit birləşmələr vasitəsilə yazıçı xalqın düşüncə tərzini əks etdirir. Ədibin bədii dilində işlənən sabit birləşmələr əsərin ideya-bədii məzmunu ilə ahəngdarlıq təşkil edir.

Uşağın dil-dodağı tutuldu. (s.152)

Baharın sözü ağızında qaldı. (s. 155)

Bağrı çatlamaq istəyirdi. (s. 156)

Heyran azadlıq həvəsindən ruhlanıb bütün küçəni başına alır, bir dəqiqədə xəyal kimi gözdən itirdi. (s. 75)

Bahar qorxusundan cıncırını çəkmədi. (s. 152)

Mir Cəlal frazeoloji birləşmələri dilin fəal üslubi fiquruna çevirərək fikrin daha canlı, qabarıq və yüksək poetik dillə ifadəsinə nail olmuşdur.

Qeyd: Nümunələr Mir Cəlalin "Bir gəncin manifesti" (Bakı, 2008) romanından seçilib.

Açar sözlər: roman, dilçilik, frazeoloji birləşmələr, üslub.

MİR CƏLALIN BƏDİİ NƏSRİNDƏ ETNOQRAFİZMLƏR

Səbinə Vəliyeva

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Bakı Dövlət Universiteti

Tədqiqatımızın məqsədi Azərbaycan nəsrində öz imzası, dəsti-xətti ilə tanınan, Cəlil Məmmədquluzadə ədəbi məktəbinin layiqli davamçılarından biri olan Mir Cəlalin bədii nəsrinin linqvistik mənzərəsini öyrənməkdir. Bu mövzunun tədqiqində əsas vəzifəmiz isə yazıcının bədii nəsrində bədii-etnoqrafik ənənələrin, janrın poetika və üslubunun formalaşması kimi məsələləri müəyyən etməkdir.

Mir Cəlal Azərbaycan dilinin üslubi və obrazlı imkanlarından, miflərin, əfsanələrin, aforizmlərin, məsələlərin, atalar sözlərinin, frazeoloji vahidlərin fəlsəfəsindən istifadə edərək bədii obrazlar aləmini, həmçinin milli varlığı canlandırmaqla mənsub olduğu xalqın həyatını və taleyini öz yaradıcılığında birbaşa təsvir etmişdir.

Xalqın təfəkkürü onun dili ilə qırılmaz şəkildə, üzvü surətdə bağlıdır. Linqvomədəni anlayışların tədqiqi belə bir fikrə əsaslanır ki, dil mədəniyyətin bir hissəsi olmaqla, həm də mədəniyyətin “güzgüsü” və “aləti”dir.

Müasir dövrdə xalqların tarix və mədəniyyətinin öyrənilməsi aktual məsələlərdən biri hesab olunur. Bu birbaşa olaraq hər bir etnik qrupun ənənəvi mədəniyyətinin qorunub saxlanılması və inkişafı məsələləri ilə bağlıdır. Hər bir xalqın mədəniyyəti onun üzvlərinin davranış və düşüncə tərzini müəyyən edən mürəkkəb bir sistemdir. Belə ki, xalqın mədəniyyətini bilmədən nə ədəbiyyatı, nə tarixi, nə də xalqın sənətini, hətta bir nəfərin davranışını anlamaq mümkün deyil.

Folklor, xalqımızın özünəməxsus etiket qaydaları, adət-ənənələri, etnoqrafik reallıqlarının təsviri Azərbaycan ədəbiyyatının humanist yazıçısı olan Mir Cəlalin yaradıcılığında öz əksini geniş şəkildə tapmışdır. Mir Cəlal yaradıcılığının dil xüsusiyyətlərinin ciddi təhlili Azərbaycan dünyasının linqvistik mənzərəsini açmağa bizə kömək edəcəkdir.

Dil insanın dünya haqqında biliyinin formalaşmasının və mövcudluğunun ən mühüm yoludur. Linqvistik formada təcəssüm olunan bu bilklərin məcmusu “lingvistik aralıq dünya”, “dünyanın linqvistik təşkili”, “dünyanın linqvistik nümayəndəliyi”, “dünyanın linqvistik mənzərəsi” və ya “dünyanın linqvistik modeli” kimi müxtəlif ifadə formaları şəklində təbiiq olunur.

“Dünyanın dil mənzərəsi” termini elmi-nəzəri ədəbiyyatlarda geniş yayılmışdır. E.S.Yakovleva “dünyanın dil mənzərəsi” anlayışını “dildə sabit və müəyyən bir dil birliyi üçün spesifik, reallığın qavranılması sxemi”, “dil prizmasından dünyagörüşü” kimi izah etmişdir.

20-ci əsrin sonu insan biliyinin bir çox sahələrində elmi paradigmanın dəyişdiyi dövrdür. İnsanın ətraf aləmi idrak etməsi ilə yeni mürəkkəb elmlər,

idrak elmləri meydana çıxışmışdır. Dilçilik fəlsəfəsinin müasir konsepsiyasında “dil” “biliyin” mövcudluq forması kimi şərh olunur. Buna görə də son dövrlər dünyanın dil mənzərəsinin tədqiqi elmin bütün sahələri ilə, ilk növbədə fəlsəfə, varlıq, varlıq bilikləri üçün xüsusilə əhəmiyyətlidir. Dil insan təbiətinin əsas hissəsi və insanın psixi fəaliyyətinin mövcudluq forması olmaqla, insanın fərdi və ictimai həyatının bütün sahələrini əhatə edir. Bu baxımdan da, B.A.Serebrennikovun qeyd etdiyi kimi, “dünyanın dil mənzərəsi” anlayışının mərkəzi anlayışı insan anlayışı olub, onun varlığının xüsusiyyətlərini, dünya ilə əlaqəsini ifadə edir.

Beləliklə, “dünyanın dil mənzərəsi” nin əks olunması linqvistik xarakter daşıyır, yəni bu mənzərə dil şəklində həyata keçirilməklə, dil şəklində mövcuddur. Və dilin bir forma kimi mövcudluğu məsələsi yazıçıların dünya haqqında biliklərini ifadə edir. Məhz bunun əsasında da dil və təfəkkür arasındakı əlaqənin məhsulundan, yəni dünyanın linqvistik mənzərəsindən danışmağa ehtiyac duyulur.

Dil xalqın mədəniyyətini qoruyub saxlamağa, əks etdirməyə və sonrakı nəsillərə ötürməyə qadirdir. Dil mədəniyyətin ən mühüm tərkib hissəsidir, o, təkcə yazıcının dünyasını və onun mədəniyyətini əks etdirmir, eyni zamanda onu qoruyub saxlayaraq və nəsildən-nəslə ötürür ki, bu da dil üçün daha vacibdir. Dil yazıcının şəxsiyyətinin, milli xarakterinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Məhz buna görə də yazıcının bədii əsərlərinin linqvistik mənzərəsinin mahiyyətinə daha dərinlən nüfuz etməklə, dilin linqvistik və sosial mahiyyətini ətraflı analiz etmək mümkündür.

Açar sözlər: *milli xarakter, folklor və etnoqrafik ənənələr, mental simvollar, atalar sözləri, frazeoloji vahidlər.*

MİR CƏLAL PAŞAYEVİN BƏDİİ NƏSRİNDƏ İKİ NÜANS

Vüsalə Kərimli

AZMİU-nun nəzdində İnşaat Kolleci

“Mir Cəlal və XX əsr” ifadəsi həm ədəbiyyatşünaslıqda, həm də dilçilikdə çox işlənən ifadə olmuşdur. Ədibin zəngin yaradıcılığı bir əsrin sərhədlərinin aşaraq XXI əsrdə də ən çox araşdırmalara cəlb edilən nümunələrdəndir. Mir Cəlalin bədii nəsrinin dili linqvistikanın bütün şöbələri üzrə fərqli və orijinal xüsusiyyətlərə malikdir. Bu da onun nəsrinin tədqiqinin aktuallığının göstəricilərindən biridir. Xüsusilə semantika və məzmun baxımından olan əlaqə bu tədqiqat işinin aktuallığını şərtləndirən amildir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyini Mir Cəlal Paşayevin bədii nəsrini formalaşdıran nüansların aydınlaşdırılması təşkil edir.

Yazıcının yaradıcılığında bədii mətnlərdə iki nüansa diqqət çəkmək vacibdir. Bunlardan biri semantika ilə bağlıdır. Semantik nüans mətnin dilinin asan anlaşılmasına kömək edir. Bu nüansın mövcudluğu üçün dilin quruluşunu bilmək kifayət edir. İkinci nüans isə forma ilə məzmunun vəhdətindən yaranır. Mir Cəlalin bədii nəsrinin zənginliyi bu nüansların hər ikisinin ustalıqla istifadəsindən qaynaqlanır.

Bədii əsrin dilinin sadəliyini təmin edən önəmli vasitə orada işlənən sözlərdir. Dilin leksik-semantik qatını əhatə edən bu məsələ həm oxucu, həm də yazıçı üçün əhəmiyyət daşıyır. Ədibin bədii nəsrinin bütün oxucu kütləsi üçün anlaşılıqlı olmasının əsas bazasını onun ümumişlək sözlərə üstünlük verməsi təşkil edir. İstənilən dünyagörüşünə malik insan yaşından, təhsil səviyyəsindən asılı olmayaraq Mir Cəlalin bədii əsərlərini asan şəkildə oxuyub dərk edə bilər. Bu, bir tərəfdən yazıcının uğurudursa, digər tərəfdən onun oxucusunun şanslı olmağı deməkdir.

Ədibin yaradıcılığında bir məsələ qeyd edilməlidir. Belə ki, yazıcının bədii nəsrində ümumişlək sözlərlə yanaşı zərurətdən istifadə edilən alınma sözlərə də rast gəlinir. Bu alınmalar məzmunun doğurduğu ehtiyacdan bədii əsərə daxil edilir. Məzmun dedikdə, Mir Cəlal yaradıcılığında ən çox əcnəbi sözlərə yer verilən satirik məzmunu, tarixi zamanla bağlı məzmunu göstərə bilərik. Zərurət yarandıqda ədib “komsomol, pioner, kommunist” və s. kimi alınma sözlərdən istifadə edir. Bu alınmalar bədii nəsrdəki dövrün təsviri üçün müəllif tərəfindən əsərə daxil edilmişdir.

Bundan əlavə, yazıcının bədii nəsrində öz dilimizdə qarşılığı olan alınma sözlərə də rast gəlinir. Dilçilikdə “varvarizm” termini kimi bilinən bu sözlər yersiz işlənən əcnəbi sözlərdir. Belə sözlərin işlənməsinin əsas məqsədi yumoristik və satirik çalar yaratmaqdır. Mir Cəlal varvarizmlərin bu xüsusiyyətdən bədii əsərlərində geniş istifadə edir. Məsələn, ədib “Letun” adlı hekayəsində obrazın özündən razılığını, lovğalığını göstərmək üçün varvarizmlərdən yararlanır. Hekayədə “svidaniya, papiros, adres, çesni slova, nesçasni,

doqument, xozaystvennik, duvoyqa, qaçestvo, perevod, paçti şto, niyanya, paq-raynimer, zato, stipendiya, student” kimi varvarizmlərə rast gəlinir. Sadalanan sözlər bədii nəsrdə obrazın təbiiliyini qorumaq üçün istifadə edilən bu metoddur.

Nəticə kimi qeyd edə bilərik ki, bədii əsərin formalaşmasında məzmun nə qədər önəm daşıyırsa, orada işlənən sözlər də bir o qədər əhəmiyyətlidir. Mir Cəlal bədii nəsrində bir nüans digəri üçün zəmin hazırlayır və bir-birlərini tamamlayır.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, bədii nəsr, semantika, məzmun.*

MİR CƏLAL GƏNC TƏDQIQATÇILARIN GÖZÜ İLƏ

MİR CƏLAL YARADICILIĞINDA FRAZEOLOJİ NOVATORLUQ

Ülkər Səlim

Bakı Dövlət Universitetinin dissertantı

XX əsr Azərbaycan nəsrinin görkəmli simalarından biri Mir Cəlal Paşayevdir. Mir Cəlal yaradıcılığında səmimilik, sadəlik, saflıq, təbiilik ön planda olmuşdur. Onun əsil istedad sahibi olması müəllifi olduğu əsərlərində açıq-aşkar şəkildə özünü göstərir. “Dahilər bəşəriyyətin sərlövhəsidir”, – deyirlər. “Mir Cəlal XX əsr Azərbaycan nəsrinin, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının sərlövhəsidir” – desək, yanılmazıq. Çünki Mir Cəlal heç zaman özünü insanlardan yüksəkdə tutmamış, həmişə sadə insanlarla bir yerdə, bir sırada olmuşdur.

Mir Cəlalin bədii əsərlərinin dili canlı xalq danışığı dilinə yaxınlığı seçilir. Müəllif əsərlərində həm xalqa məxsus söz və ifadələri böyük ustalıqla işlədə bilmiş, həm də sözə yaradıcı yanaşaraq öz qələminə məxsus ifadələrdən bəhrələnmişdir.

Yazıçı əsərlərində təsvir etdiyi hadisələri, yaratmış olduğu obrazları təbii, inandırıcı və daha canlı göstərmək üçün ümumxalq danışığı dilinə, müdrik kəlamlara və frazeologizmlərə müraciət etmişdir. Xalq dilinə məxsus ifadələri böyük ustalıqla həm obrazların nitqində, həm də müəllif təhkiyəsində ustalıqla işlədə bilmişdir.

Bədii əsərlərin dilini frazeoloji birləşmələrsiz təsvir etmək olmaz. Hər hansı bir fikri daha incəliklə çatdırmaq, obrazlılıq, emosionallıq yaratmaq üçün frazeoloji birləşmələr ideal vasitələrdəndir. Mir Cəlalin dili və üslubu üçün də frazeoloji birləşmələrdə istifadə zəruri bir faktor idi. Yazıçı əsərlərində frazeoloji vahidlərdən ustalıqla istifadə etmiş, yeni məna çaları və keyfiyyətlər yarada bilmişdir.

Mir Cəlal bədii əsərlərində frazeoloji birləşmələrdən müəyyən üslubi məqsədlər üçün istifadə etmişdir. Müəllif qələbləşmiş xalq ifadələrinin üzərində sanki bir yaradıcılıq əməliyyatı aparmış və həmin ifadələrə bir növ yeni ruh gətirmişdir. Bədii əsər daxilində öz təkrarolunmazlığı ilə seçilən frazeoloji birləşmələr, idiomatik ifadələr sənətkar münasibətinin ifadəçisinə çevrilməyi bacarır. Söz sənətkarları həyat materiallarını dolğun canlandırmaq üçün zəruri olan üsullara – dil faktlarının novatorluğuna üstünlük verir. Frazeoloji novatorluq həyat materiallarının bədii dərkə zəminində üslubi diapozonunu genişləndirməklə yanaşı, onun estetik qavrayışına da əməli xidmət edir. Frazeoloji dil faktlarının daxili mənasındakı semantik dəyişmələr bu imkanlardan maksimum istifadə cəhdləri ilə müşayiət olunur. Frazeoloji novatorluq sənətkarın söz işlətmə vərdisinin tərkib hissəsi və nümunəvi göstəricisidir, həmçinin

yazıçının bədii dərkətmə kamilliyinin təsdiqi kimi maraqlıdır.

Mir Cəlal yaradıcılığında da frazeoloji novatorluq yazıçının özünəməxsus söz imkanları ilə üzə çıxmışdır. Belə ki, yazıçının bədii əsərlərində həm xalq danışığı dilində götürülmüş, həm də özünün yaratdığı fərdi frazeoloji vahidlərə rast gəlirik.

Nəsr əsərlərində frazeoloji vahidlər daha çox dialoqlarda işlədilir. Obrazın nitqi onun daxili aləminin göstəricisidir və frazeologizmlərin istifadəsi də bir-başına obrazın daxili aləmin acılaşmasına, obrazın tipikləşdirilməsinə, hətta psixologiyasının üzə çıxarılmasına kömək edir. Məsələn:

Hacı Hüseyn:

- *Agızımı əymə! Həyat sözü sənə qalmayıb. Yoxsa Hacıның **daşı sənə də başına düşüb?***

Məşədi İslam:

- *Hə Hacı, deyəsən **döşünə yatmadı.***

Bəy mızıldandı:

Bunu Həmzət gətirib.

- *Kim?*

- *Mirsaadın arvadı, Həmzət!*

- *Çox **qələt eliyib, gətirib!** Sən də çox **qələt eliyib almısan!** Məni **ələ salıb** ya özünü?*

Nümunələrdən göründüyü kimi "**başına daş düşmək**", "**döşünə yatmaq**", "**qələt elmək**", "**ələ salmaq**" kimi frazeoloji birləşmələr xalq danışığı dilindən götürülmüşdür. Yazıçı həmin ifadələri olduğu kimi saxlamış və obrazların dilinə ekspresivlik qazandırmışdır.

Mir Cəlal əsərlərində işlətməmiş olduğu frazeoloji birləşmələrin heç bir dəyişiklik etmədən istifadə etməklə yanaşı, özün tərəfindən dəyişərək bəhrələndiyi frazeoloji birləşmələr də vardır. *Məsələn: **Gülüşi elə qaynayırdı ki, deyəsən qaraqara eləyirdi. Üzümə elə **tünd baxdı** ki, sözüm ağızımda qaldı. Zərli balınlara söykənib dedi:***

-*Tifil, yazıq bala, nə görmüsən dünyada! **Kitablar ağızının dadını aparıb. Quruyub saqqıza dönmüsən. Onlara çay verdilər. Bəy üst dodağını balıq əti kimi nəlbəkiyə saldı, çayı isti-isti hortuldatdı. Bağ davası başlananda axund istiot kimi tündləşdi.***

Durmuş onun cümləsini bitirməyə macal vermədi:

- ***Oğrunun namusu əllərdə qalsın!..***

Nümunələrdən göründüyü kimi frazeoloji birləşmələrin semantikasında dayanan məcaziliyə yazıçı tərəfində xüsusi bir obrazlıq verilmiş, frazeoloji vahidlərdə novatorluğa yol açmışdır. Xalq danışığı dilindən bəhrələnərək frazeoloji vahidlərə yeni məna imkanları qazandıran Mir Cəlal nəsrində hələ çox məqamların üzə çıxarılmasında dəyərli bir mənbədir.

Açar sözlər: frazeologiya, dil, üslub, novatorluq, söz, xalq.

X.ƏLİMİRZƏYEV VƏ N.ƏSƏNZADƏNİN XATİRƏLƏRİNDƏ MİR CƏLAL

Ülvi Mikayılov

Bakı Dövlət Universitetinin doktorantı

Müəllimlik şərəfli peşədir. Bu missiyanı hər kəs özünəməxsus tərzdə daşıyır. İnsanların xarakteri müxtəlif olduğu kimi, müəllimlik fəaliyyətləri də fərqlidir. Tələbələrinin yaddaşında müsbət obraz yaratmış müəllimlər daim xatırlanır. Belə müəllimlərdən biri də yazıçı, alim, pedaqoq, müəllimlər müəllimi deyilən Mir Cəlal Paşayevdir. Mir Cəlal Paşayev Azərbaycan ədəbiyyatına neçə-neçə bədii əsərlər bəxş etmiş, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında önəmli olan bir sıra elmi tədqiqatlar aparmışdır. Mir Cəlalin pedaqoji fəaliyyəti də xüsusi önəm kəsb etmişdir. Məlum olduğu kimi M.Paşayev Bakı Dövlət Universitetində uzun müddət çalışmış, 1961-1978-ci illərdə universitetin Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi kafedrasına rəhbərlik etmişdir. Mir Cəlal Paşayevin yetişdirdiyi kadrlardan Xalq şairi N.Əsənzadə, AMEA-nın müxbir üzvü T.Mütəlimov, professorlar F.Hüseynov, A.Abasov, X.Əlimirzəyev, Q.Namazov, C.Abdullayev, İ.Bektaşinin adlarını çəkmək olar. Adı çəkilən alimlər Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığına və ədəbiyyatına böyük töhvələr vermişdir. Mir Cəlal Paşayevin yetirmələri onu daim xatirələrində yaşatmış, onunla bağlı söhbətləri tələbələrlə bölüşmüşlər.

Professor Xalid Əlimirzəyev xatirələrində yazırdı ki, bir vaxtlar televiziyağa tez-tez gedir, kafedra iclaslarında bu səbəbdən iştirak edə bilmirdi. Mir Cəlal müəllim onun icaslara gəlmədiyini görüb soruşur ki, Xalid sən harada işləyirsən? Eşitmişəm televiziyağa keçmişən, orada yaxşı maaş verirlər? X.Əlimirzəyev bildirir ki, televiziyağa veriliş aparmağa çağırmışdılar, mən də getmişdim. Yaxşı eləmişən qardaş, xeyirli olsun. Vaxtın olanda bir kafedraya da gəl sənə görək, ya da şəklini böyüt gətir qoy, darıxanda şəklinə baxaq. Xatirələrdən belə aydın olur ki, Mir Cəlal müəllim sözünü kobudluqla deməz, söylədiyi həqiqətə yumor qatararaq qarşısındakına sözünü yumor hissi ilə çatdırardı. Mir Cəlal müəllimin humanist addımlarından biri də o idi ki, tələbələrin haqsız kəsilməsinə qarşı çıxırdı. Xüsusəndə qızların imtahanından kəsilməsinə mənfi münasibət bəsləyirdi. Deyirdi ki, Azərbaycan qadını qadın hüquqsuzluğundan çox əziyyət çəkib. Buna görə də qızların oxumasına daha çox şərait yaratmaq lazımdır.

Mir Cəlalin xeyirxahlığı da az olmamışdır. Günlərin birində Bakıda güclü yağış yağmış. Yağış nəticəsində şəhərin müəyyən küçələrini sel basmışdır. Xalid müəllimin də evi sel basan küçələrdən birində yerləşdiyindən suyun altında qalmışdı. Evini su basdığı, bütün əşyaların yararsız hala düşdüyünü görən Xalid müəllim rayona qayıtmaq qərarına gəlir. Bunu eşidən Mir Cəlal onun elmi fəaliyyətini dayandıraraq rayona getməsinə razı olmur. Xalid Əlimirzəyevin ev ilə təmin olunması üçün universitetin rəhbərliyinə müraciət edir. Qısa bir zamanda X.Əlimirzəyevə ev verilir, X.Əlimirzəyev şəhərdə qalıb

fəaliyyətini davam etdirir. Mir Cəlal müəllimin xeyirxahlığı bununla bitmir.

Xalq şairi Nəriman Həsənzadə də Mir Cəlal müəllimi xatırlayarkən onu həyatında uğurlu yolun başlanğıcı kimi xarakterizə edir. Xalq şairi söhbətlərinin birində qeyd edirdi ki, Gəncə pedaqoji institutunu, Moskvada ədəbiyyat institutunu qurtardıqdan sonra işsiz qalır. Mir Cəlal müəllimlə görüşdükdə, Mir Cəlal onun işsiz olduğunu bilib, N.Həsənzadənin universitetin aspiranturasına qəbul olmasına köməklik göstərir. Bu hadisədən sonra gənc şair işlə də təmin edilir və özünün də dediyi kimi uğurları ard-ardınca sıralanır. Gənc şairin ev almasında da Mir Cəlal müəllimin xüsusi rolu olmuşdur. Yazıçılar birliyinin katibi Mehdi Hüseynə ev üçün müraciət edən Mir Cəlal müəllim biləndə ki, veriləsi ev yoxdur oğlu Arif Paşayevə verilən evin Nəriman Həsənzadəyə verilməsini xahiş edir.

Şair xatirələrində yazır ki, professor F.Hüseynovla M.Paşayev birlikdə kitab yazan zaman nəşriyyatdan Firudun müəllimə bildirirlər ki, kitabın həcmi azalmalıdır. Firudun müəllim kitabdan bəzi məqalələrin çıxarılmalı olduğunu Mir Cəlal müəllimə dedikdə, o deyir ki, Firudun qardaşımsan öz məqalələnlə mənim məqaləmə dəymə, o biriləri ixtisar et.

F.Hüseynov bildirir ki, elə kitabın müəllifi ikimizik. Deyir onda ixtisar eləmə, apar ver.

Mir Cəlal Paşayev xeyirxahlığı, yumoru, elmi və bədii düşüncələri ilə eyni zamanda bir pedaqoq kimi insanların yaddaşında müsbət iz buraxmışdır.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, alim, müəllim, yazıçı, xerirxah.*

MİR CƏLAL PAŞAYEVİN YARADICILIĞINDA MİRZƏ ƏLƏKBƏR SABİR

Zəhraxanım Rəhimova

Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin tələbəsi

Mir Cəlal XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti və elmi tarixində şöhrət tapmış önəmli şəxsiyyətlərdən biridir. Alim-müəllim Mir Cəlali düşündürən bir çox mətləblər, müəyyən elmi-pedaqoji fikirlər bədii yaradıcılığında da qoyulub, əsasən həyati surətlər və obrazlı vasitələrlə həll olunurdu.

Görkəmli professor Mir Cəlal Paşayev N.Gəncəvi, M.Füzuli, M.F.Axundzadə haqqında bir-birindən dəyərli elmi əsərlərin müəllifidir. Lakin XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatının araşdırılması onun elmi fəaliyyətinin mərkəzində durur. Bu dövr ədəbiyyatı haqda alimin fundamental araşdırmaları XX əsrin 20-ci illərinin sonlarından meydana çıxmağa başlamışdı; o, “Ədəbiyyatda romantizm”, “XX əsr ədəbiyyatı”, “Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığı haqqında”, “Cəlil Məmmədquluzadə realizmi haqqında”, “Sabirin surətlər aləmi”, “Sabir şeri haqqında” və s. adlı bir-birindən maraqlı araşdırmalarını elmi ictimaiyyətin mühakiməsinə təqdim edərək bitkin elmi-nəzəri səviyyəli əsərlər müəllifi kimi şöhrət qazanır. Mir Cəlal Paşayev maarifçi-realist, sentimental ədəbiyyatın Azərbaycan ictimai-ədəbi fikrində ideya-estetik təzahürü və s. məsələlər haqqında da mötəbər elmi fikirlər söyləmişdir. Ancaq onu özünə ən çox cəlb edən C.Məmmədquluzadə və M.Ə.Sabirin yaradıcılığıdır. Mir Cəlalin həm “Azərbaycanda ədəbi məktəblər (1905-1917)” adlı doktorluq dissertasiyasında və eyniadlı monoqrafiyasında həm “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı” (F.Hüseynovla şərikli) Mirzə Cəlil və Ələkbər Sabir yaradıcılığına geniş yer ayrılmışdır. Məsələn, Sabirin mətbuata gəlişinin tarixi haqda Mir Cəlal yazır: “Çox zaman ədəbiyyat tarixçiləri Sabirin mətbuata çıxmasını, yeni üsulda, yeni ictimai dövrün dili ilə səslənməsini 1905-ci ilə aid edirlər, “Müsəlman və erməni vətəndaşlarımıza” şeiri, yaxud “Molla Nəsrəddin”də nəşr olunan “Millət necə tarac olur olsun” həcvi ilə əlaqələndirirlər. Ancaq həqiqətdə Sabir bu şeirlərin hər ikisindən çox əvvəl, hətə 1903-cü ildə mətbuat aləminə çıxmış, yeni ruhda ilk şeirini “Şərqi-Rus” qəzetində çap etdirmişdir”. Bu cümlələrdə alim həm hətə 1960-cı illərin əvvəllərində Sabirin mətbuata ilk gəlişinin tarixini və poetik nümunəsini dəqiqləşdirmiş, həm də “Molla Nəsrəddin” jurnalında “Nə işim var?!” satirası ilə iştiraka başladığını təsdiqləmiş olur:

Millət necə tarac olur olsun, nə işim var?!

Düşmənlərə möhtac olur olsun, nə işim var?!

Qoy mən tox olum, özgələr ilə nədi karim,

Dünyavü cahan ac olur olsun, nə işim var?!

Sabir poeziyasının mövzu genişliyi, onun sənət güzgüsündə cəmiyyətin bütün təbəqə və zümərəsinin, xarakterik xüsusiyyətlərinin, həmçinin dövrün bütün sosial-siyasi, mənəvipsixoloji reallıqlarının, məişət həyatı və əxlaqının, yerli və beynəlxalq siyasi və hərbi proseslərinin böyük uzaqgörənlik və

müdrükləklə ideya-estetik əksi barədə professor Mir Cəlal Paşayev, çox doğru olaraq yazmışdır: "Ailədən, uşaq ananın sevinc və kədərlərindən tutmuş beynəlxalq siyasətə, dövlət həyatına, dünya siyasi hadisələrinə qədər, дума seçkilərinə, məşrutə məsələsinə, imperializm hiylələrinə qədər dövrün bütün böyük və kiçik məsələləri Sabirin satira güzgüsündə bu və ya qeyri dərəcədə əks olunmuşdur".

Bundan başqa, Mir Cəlal yaradıcılığında mühüm yer tutan romanlarından birini də Mirzə Ələkbər Sabir haqqında yazmışdır. "Yolumuz hayandır" romanındaki mövzu görkəmli satirik şairimiz Mirzə Ələkbər Sabir və onun yaşadığı mühiti əhatə edir. Mehdi Hüseyn yazırdı ki, M.Cəlalin yaratdığı əsərin ən böyük məziyyəti sevimli satirik şairimiz M.Ə.Sabiri öz mühitinə mürəkkəb şəraitində ədəbi-fikir mübarizələri fonunda göstərmə bacarığına malik olmasıdır. Belə hadisələr XX əsrin əvvəllərində ziyalılar arasındakı ziddiyyətlər, məktəb, maarif, mətbuat aləmi, ailə-məişət və s. məsələlər obrazlı şəkildə təsvirini tapmışdır. Hadisələr əsasən, şairin Şamaxı, Bakı və Tiflis həyatında baş verənləri əhatə edir. "Yolumuz hayandır" romanında o dövrün ictimai və ədəbi mühitindən başqa, tarixi şəxsiyyətlər haqqında məntiqli və obrazlı təsvirlər verilmişdir. Bunlardan Soltan Məcid Qənizadəni, Əlibəy Hüseynzadəni, Mirzə Cəlili, Nəriman Nərimanovu göstərmək olar. "Yolumuz hayandır" da isə xalqımızın böyük oğlu Sabirin həyat və fəaliyyətindən inqilabi mübarizənin müəyyən mərhələsindən söhbət açılır. Mir Cəlal "Yolumuz hayandır" romanında ədəbi proqnozlaşdırma aparmış, o dövrün əxlaqi meyillərini-bazar münasibətləri ölçülərini düzgün nəzərə almışdır.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, Sabir yaradıcılığı, "Yolumuz hayandır" romanı, poeziya, millət mövzusu, tədqiqat.*

MİR CƏLALIN YARADICILIĞINDA PEDAQOJİ GÖRÜŞLƏR

Səyahət Məhərrəmov

Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin tələbəsi

Yaradıcılığı ilə söz sənətimizdə özünəməxsus yeri olan, həyatını xalqın maariflənməsinə həsr edən, görkəmli alim, məşhur ədib və gözəl pedaqoq Mir Cəlal Paşayevin adı nəsrimizin hekayə ustası olaraq müasir ədəbiyyatımızın şanlı tarixinə qızıl hərfələrlə əbədi həkk olunmuşdur.

“Yazı ürəkdən gələn bir səsdir. Ürək isə müqəddəs hisslərin beşiyidir. “- deyən Mir Cəlal üçün söz sənəti ən uca məqamdır. M.Cəlal “Dirilən adam”, “Bir gəncin manifesti”, “Açıq kitab”, “Yaşadılarım”, “Təzə şəhər” kimi romanları, 292 hekayəsi və başqa janrda yazılmış bir çox əsərlərində real həyat hadisələrini əks etdirərək, gənclərə müsbət əxlaqi keyfiyyətlər aşılaraq, cəmiyyətin mühüm problemlərinə toxunmuş, “Yolumuz hayanadır” - deyərək oxucularına işıqlı gələcəyə yol göstərmişdir.

Dahi sənətkar qələmini daha çox hekayə janrında sınımış və möhtəşəm əsərlər yaratmışdır ki, bu gün də oxucuların qəlbini oxşayır. Hekayə janrı formaca kiçik olsa da Mir Cəlalin hekayələrində böyük məna, maraqlı süjet və dəyərli ideya vardır.

Dahi ədibin hekayələrinin mövzusu olduqca rəngarəng və cəlbədidir. Hekayələrin mövzusu, əsasən, həyatı olduğu kimi əks etdirir, vacib problemlər vurğulanır, bəzən də tənqidi yanaşma yolu ilə cəmiyyəti saflaşdırmağa çalışır. Ədibin “Mirzə” hekayəsində dövrün pedaqoji problemlərinə toxunulmuş, Mirzə Şəfinin simasında savadsız, müəllimlik adına xələl gətirən müəllimlər tənqid hədəfinə çevrilmişdir. Həmçinin bu hekayədə cəmiyyətin cəhalətdə süründüyünün şahidi oluruq. Bu problemi biz ədibin “Yanlış barmaqlar” hekayəsində də görürük. Bu əsərdə də Muradlı obrazı səriştəsizliyi ilə tənqid hədəfinə çevrilib. Burada da müəllif mənfəət müəllim obrazı canlandıraraq təhsil sistemində olan boşluqları göstərmişdir.

“Vicdan əzabı” hekayəsində isə keyfiyyətsiz təhsilin acı nəticələri əksini tapmışdır. Mir Cəlal dahi söz sənətkarı olmaqla yanaşı, həm də gözəl pedaqoq olmuşdur. O gələcək nəsli sağlam bədəndə, sağlam ruhda və sağlam düşüncədə görmək istəyir və bunun üçün də savadlı müəllim və həkimlərin rolunu xüsusi olaraq vurğulayır. Müəllifin “Kimya tələsir” hekayəsində də pedaqoji görüşlərin şahidi oluruq. “Mirzə” və “Yanlış barmaqlar” hekayələrindən fərqli olaraq burada biz yaxşı müəllim obrazı görürük. Hansı ki, şagirdlərinin uğurları müəlliminin də sevincinə səbəb olur. Bu əsərdə müəllim obrazının simasında müəllif cəmiyyətin inkişaf etməsindən, tərəqqiyə addımlamasından doğan sevincini gizlətmir.

“Kimya - səkkizyaşlı bir qız uşağı kitabı vacib ev əşyası sayanda, görün nə aləmdir! Həyat o qədər dəyişmişdir, mədəniyyət, doğrudan da, kəndlinin məişətinə o qədər yerimişdir ki, uşaq kitabsız ev təsəvvür edə bilmir!” Müəllif

yaratdığı Kimya obrazı ilə cəmiyyətin necə inkişaf etdiyini göstərir və bununla sanki qürur duyur.

Beləliklə, qeyd edək ki, Mir Cəlal bir-birindən maraqlı əsərləri ilə oxucuların qəlbini bu gün də rıqqətə gətirir. Dövrələr keçsə də, yeni- yeni əsərlər yaransa da Mir Cəlalin əsərləri öz orijinallığını və dəyərini ilk günkü kimi saxlayacaqdır.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, hekayə, pedaqoq, mövzu, ideya.*

MİR CƏLAL PAŞAYEVİN HEKAYƏLƏRİNDƏ QADIN OBRAZLARI

Röya Hacıbabayeva

Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin tələbəsi

Mir Cəlal Paşayev XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı, mədəniyyəti, elmi tarixində mühüm rol oynamış şəxsiyyətlərdən biridir. Onun yaradıcılığının özünəməxsus gözəlliyi vardır. Hələ biz qadın obrazlarının şücaətini, səbrini, dözümlünü, vətənpərvərliyini qədim dövr ədəbiyyatında, “Kitabi Dədə Qorqud” dastanında, Nizaminin, Füzulinin yaradıcılığında görürük. Onların sələfi sayılan yazıçı Mir Cəlal onların yaratdığı türk hünərli, türk düşüncəli qadın obrazlarını öz qələmi ilə daha da təkmilləşdirmişdir. Əgər Avropa ədəbiyyatında XVIII əsrdən başlayaraq qadınlar mühüm obraza çevrilməyə başlayırsa, Şərqdə qadın obrazının inkişafını XX əsrdə görürük. Daxilən və zahirən gözəl olan qadın obrazları mürəkkəb xarakterlərə çevrilir. Tarix və ədəbiyyat aynasında xüsusi mövqedə duran qadın obrazları yazıçı, ziyalı Mir Cəlalin əsərlərində, həmçinin hekayələrində də aparıcı rol oynamışdır. Hekayələrində yaradılmış qadın obrazları orijinallığı və xüsusiyyəti ilə seçilir. Hekayələrdən bir neçəsinə nəzər salaq.

“İstifadə” hekayəsində: Müəllimə Səadət xanım ali təhsilli, təbiyyətçi, xüsusi görkəmi ilə seçilən biridir. Cəsarətli, hazırcavab bu qadın ucuz kitaba, köhnə əlifbaya bənzədilir.

“Leyla” hekayəsində: Leyla səbrsizdir, yoldaşı Mir Əlini çox sevir, sevgisinə sadıqdır. Zibə-Leylanın bacısıdır. O da digər köməkçi obrazlar- Səriyyə xanım, onun qızı kimi arxa planda təsvir edilir.

“Ər və arvad” hekayəsində: Mariya obrazının acgöz olduğunun, yoldaşının həyatını bir cüt sırğa üçün təhlükəyə atmasının şahidi oluruq. Mariya ərini sevmir, ona görə var-dövlət öncə gəlir. Ərini sırf sırğa, bər-bəzək xatirinə ziyarət edən “Bir-iki çamadan doldurub gətirsəm, qənimətdir” fikri ilə yola düşən xanımın qulaqlarını şaxta aparır. Sadaladığımız digər qadın obrazlarından fərqli olaraq, Mariya acgöz, xəsisdir. Hekayənin sonuna nəzər salsaq, “Mariya Vaqnerə çəkmə gətirmişdir, o özünə qıç axtarır, Vaqner arvadına sırğa gətirmişdir, o isə qulaq hayındadır. Mən bunları-bu qarətçi ər-arvadın gözlərində yanıb-sönən canavar iştahına tamaşa eləmək istəyirəm” deyən yazıçı əsərdə acgözlüyün törətdiyi bəlanı böyük bir ustalıqla qələmə almışdır.

“İki ananın bir oğlu” hekayəsində: Nazimə-tərbiyəçidir, uşağın həyatını xilas edən bu igid qadın ətrafdakılar tərəfindən sevilən, övlad həsrəti ilə yanıb-tutuşan bir obrazdır. Qayğıkeşdir, cəsarətlidir. Sonda bu mərhəmətli qadının sevinci “Mənim də oğlum var. Mən də əsgər böyütmüşəm” deyişi insanın qəlbində ona qarşı xüsusi bir sevgi oyadır.

“Elçilər qayıtdı” hekayəsində: Nəcibənin nənəsi, onun tərbiyəsi ilə məşğul olan Şərəbanı müəllim institutunda xadimə, nəvəsi Nəcibə sadəgeyimli, diqqətlərdən uzaq, oxumuş, ağıllı-başlı obraz kimi təsvir edilir. Nəcibə zəhmətkeşdir, ailəsinə dəyər verir. Ədəbiyyatımızda qadınların rolu və yeri cəmiyyətimizin daxilində gedən proseslərlə bağlı dəyişir. Qeyd etdiyimiz hekayələrdə qadın obrazlarının daxili dünyası səciyyəvi hadisələr fonunda açılır.

Açar sözlər: *Mir Cəlal, nəsr, hekayə, təhlil, qadın obrazları.*

MİR CƏLAL PAŞAYEVİN HEKAYƏLƏRİNDƏ MÜƏLLİM OBRAZI

Zərintac Şükürzadə

Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin tələbəsi

Azərbaycan xalqı əbədi xoşbəxt bir xalqdır ki, Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, Mirzə Fətəli Axundzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Hüseyn Cavid... kimi dahi, mütəfəkkir sənətkarları vardır. Bu insanlar həyatları, zəngin yaradıcılıqları, ideyaları ilə özündən sonra gələn nəsillərə örnək olublar. XX əsr Azərbaycan elminin, ədəbiyyatının, təhsilinin inkişafında misilsiz xidmətlər göstərən görkəmli yazıçı, alim Mir Cəlal Paşayev də belə şəxsiyyətlərdən biridir. Mir Cəlalin ədəbi və elmi əsərləri bu gün həyatda, cəmiyyətdə, insanlar arasındakı münasibətlərdə bir çox məsələlərin mahiyyətinə işıq saçıır. Dahi mütəfəkkirin yaradıcılığında hekayələr xüsusi maraq doğurur. Böyük ədibin hekayələri ideya-məzmun xüsusiyyətləri ilə yanaşı, zəngin obrazlar silsiləsi ilə də seçilir. Bu obrazların içərisində müəllim obrazı özünün xüsusi çəkisi, əzəməti, o cümlədən orijinallığı ilə diqqəti cəlb edir. Mir Cəlal üçün müəllim müqəddəs peşə sahibidir. O, qəhrəmanını müxtəlif şəraitdə təsvir edərək bu peşənin sahibi üçün ən gözəl dəyərləri ümumiləşdirib. Hekayələri oxuduqca bu şərəfli peşəyə qarşı xüsusi rəğbət hissi yaranır, insan müəllim olmaq istəyir. Ədibin “Xoşbəxtlik barəsində”, “Beş almışam”, “Şəfqətdən qalxanlar”, “Uşağın taleyi”, “Mənim utancaq tələbəm”, “Yamanlığa yaxşılıq”, “Biri var idi ikisi yox”, “Sevinc haqqında”, “Günah kimdədir?” və s. hekayələrində bir-birindən maraqlı müəllim obrazları yaradılıb. Bu obrazlar müxtəlif çətinliklərlə qarşılaşır, maddi və mənəvi sıxıntı yaşayırlar. Lakin onlar müəllimlik peşəsinin məsuliyyətini anlayır və onu layiqincə daşımağı bacarırlar. Eynilə ucqar yerlərdə dərs deyərək şəxsiyyəti, peşəkarlığı və istedadı ilə hər kəsə örnək olan “Ləyaqət” hekayəsinin qəhrəmanı kimi.

Mir Cəlalin “Düşünmək istəyirəm” hekayəsində professor obrazı qiymətli, təqdirəlayiq obrazdır. Professor gənc tələbənin savadlı, heç nəyə əsaslanmadan müstəqil yazdığı yazı işinə vicdanı ilə qiymət verdiyi üçün çətinliklərlə qarşılaşır. Lakin onun son qərarı hamını heyrətləndirir... Hekayəni oxuduqca müəllimin belə cəsarətli mövqeyi insanda xüsusi rəğbət, fərəh hissi oyadır. Məhz belə fədakar müəllimin sayəsində gənc tələbə Balacayevin işi həll olunur.

Digər bir hekayədə Azər müəllim zərif, incə düşüncələri, həssaslığı, geniş dünyagörüşü və zəkası ilə seçilir.

“Nazik mətləb” hekayəsinin qəhrəmanı isə həvəslə, yorulmadan dərs deyən, nəinki şagirdlərində, onların valideynlərində də xoş təəssürat doğurmağa çalışan, peşəsini qəlbən sevən bir müəllimdir. Lakin iyirmi yaşlı müəllim çətin sınaqla üzləşir. O, on altı yaşlı şagirdi Zivərə vurulur. Burada yenə bir müəllim fədakarlığı, düşünülmüş, xeyirxah bir addım görmüş oluruq. “Od ilə su arasında, vəzifə ilə arzu, şüur ilə hiss arasında mat-məəttəl qalmışdım” deyən gənc müəllim doğru qərarını seçir. Belə ki, bu qərar nəinki iki gəncin

gələcəyini, taleyini xilas edir, həm də şərəfli müəllim adını ləkələnməkdən qoruyur. Onlar uzun illər sonra qarşılaşırlar və bu görüş iki gəncin xoşbəxtliyinə səbəb olmuş olur. Qeyd etmək lazımdır ki, sözügedən hekayə 2022-ci ildə ekranlaşdırılıb. “Caspian Media Group”-un hazırladığı “Nazik mətləb” filminin layihə rəhbəri Hüseyn Cavadzadə, direktoru İrəm Laçındır. Filmdə baş rolları əməkdar artist Gülzar Qurbanova və “Best Model of the World” müsabiqəsinin azərbaycanlı qalibi model Rüstəm Cəbrayılov canlandırır. Bu təşəbbüs də öz növbəsində Mir Cəlal irsinə verilən xüsusi dəyərin ifadəsidir.

Ümumiyyətlə, ədib yaratdığı müəllim obrazlarına bütün müsbət xüsusiyyətləri aşılamaş, onları tam, hərtərəfli təsvir etmişdir. Əksərən bu obrazlar hekayədə digər mənfi tiplərə qarşı qoyulur. Bu da ədibin ən şərəfli, məsuliyyətli peşəyə olan sevgisindən irəli gəlirdi. Çünki savadlı, açıq fikirli müəllim gələcəyin təminatçısı sayılır.. Uzaqgörən yazıçımız da bu amilləri görməyə bilməzdi..

Açar sözlər: *Mir Cəlal Paşayev, hekayə, ideya-məzmun xüsusiyyətləri, müəllim obrazı, dəyər.*

MİR CƏLAL PAŞAYEV FÜZULİ YARADICILIĞI HAQQINDA

Nuridə İsmayılova

Bakı Dövlət Universitetinin Filologiya fakültəsinin tələbəsi

Azərbaycan ədəbiyyatının parlaq simalarından biri filologiya elmləri doktoru, professor Mir Cəlal Paşayevdir. O, yazdığı bədii və elmi əsərləri ilə Azərbaycan ədəbiyyatına zəngin töhfələr vermişdir. Ədibin ən böyük xidmətlərindən biri isə Füzuli irsini tədqiq etməsidir.

Mir Cəlal 1940-cı ildə “Füzulinin poetik xüsusiyyətləri” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir. Müəllif “Füzulinin poetik xüsusiyyətləri” əsərini daha da təkmilləşdirərək “Füzuli sənətkarlığı” adı altında 1958-ci ildə çap etdirmişdir.

Mir Cəlalin bu mövzuda yazmasının maraqlı tarixçəsi var. Mir Cəlal müəllim gənc şairlərin kitabları haqqında məqalə yazmaq istədiyini Hüseyn Cavidə deyir. Cavid əfəndi Mir Cəlal Paşayevə mühüm məsələlərə üz tutmağı tövsiyə edir: “Fikir söyləməli daha vacib əsərlər var, elə əsərləri təhlil elə ki, heç olmasa mövzu sənin zəhmətini qoruyub saxlasın. Füzulidən yazanı yazı özü saxlamasa da, Füzuli saxlayacaq”.

M.C.Paşayevin Füzuli haqqında fikirləri bir-birilə sıx qarşılıqlı vəhdət təşkil edir. Müəllif yazır: “Füzuli şairlik iddiasında olan hər bir kəsdən bilik, məlumat, dərin mənada savad tələb edir. Onun fikrincə, elm oxucuya bilik, məlumat... verir. Şeir də məlumat verməlidir. Ancaq şeir bu məlumatı tamamilə başqa şəkildə, bədii ifadə yolu ilə, şairanə təsvir, tərənnüm ilə verir”. Bu fikirdən məlum olur ki, Füzuli şeirinin əsrarəngizliyinin bir səbəbi onun dərin elmdirsə, digər səbəbi şairlik qabiliyyətidir. Məhz bu məsələni tədqiqatçı belə izah edir: “Füzuli sənətinin yüksəkliyini, yalnız şairin dühası, alimliyi, həyatı bilməsi ilə izah etmək kifayət deyil, Füzulinin yüksək şeir mədəniyyətini də mütləq nəzərə almaq lazımdır”.

Mir Cəlal Füzulinin nəsr yaradıcılığını da yüksək qiymətləndirirdi: “Hədiqətüs-süada”nı nəsrimizdə birinci böyük povest saymaq olar... Xüsusilə “Yusif və Yəqub” fəslə olduqca gözəl bir bədii mənzərədir”. Tədqiqatçı Füzuli nəsrindən bəhs edərkən çox maraqlı bir məqama toxunur. O, sənətkarın bəzi nəsr əsərlərində şeir və nəsrin paralel davam etdirilməsini gözəl bir xüsusiyyət kimi qeyd edir və bu şeirləri 2 cəhətdən təqdirəlayiq hesab edir: “Əvvəla, bizim bütün el dastanlarında söyləmə, nağıl üsulu ilə yanaşı, tərənnüm, oxuma üsulu, yəni adi danışiq içində (yeri gəldikcə) şeirlərin verilməsi bir adətdir. Görünür ki, bu yalnız şifahi nəsrimiz üçün yox, qədim yazılı nəsrimiz üçün də xarakterik cəhət olmuşdur. İkincisi, mətndəki şeirlər nəsr ifadəsinə görə çox ümumi və bir qədər də abstrakt haldadır... həmin şeirləri mətndən çıxartmaq, tamam başqa yerdə müstəqil halda işlətmək mümkündür. Çünki bunlar aforizm xarakterindədir”. Tədqiqatçının kifayət qədər orijinal və maraqlı olan bu fikirlərini təsdiq etmək üçün Füzuli yaradıcılığına nəzər salmaq kifayətdir:

Gözəllik bir xəzinədir ki, ismət və iffət onun hasarıdır,
Qeyrət o hasarın qarşısında oğrudan qorunmaq üçün qaraldur.
Ədəb əhli odur ki, həmişə oğrunun qorxusundan
Hasarı qorumaq üçün qaraul saxlasın.

İlk dəfə Füzuli irsini elmi cəhətdən araşdırdığı üçün Mir Cəlalin tədqiqatları xüsusən təqdirəlayiqdir. Əgər Məhəmməd Füzuli lirik poeziyası, nəsr əsərləri, poemaları ilə Azərbaycan ədəbiyyatının Füzuli zirvəsini yaratmışdırsa, Mir Cəlal Paşayev bu zəngin irsi tədqiq etməklə bu zirvəni fəth etmişdir.

Açar sözlər: *Füzuli, elm, şeir, nəsr, tədqiqat.*

Çapa imzalanıb: 14.04.2023
Format 70x100 1/16. Ofset kağızı.
Həcmi 6,5 ç.v.. Sayı 120

Bakı Dövlət Universitetinin mətbəəsində çap olunmuşdur.

Bakı şəh., ak. Z. Xəlilov küç. 33
Tel: (+99412) 538 87 39 / 538 50 16
e-mail: bdumetbee@gmail.com

www.bsu.edu.az